

JUBILEJNÍ VYDÁNÍ K VÝROČÍ NAROZENÍ A. LUSTIGA
100

ARNOŠT LUSTIG

Zasvěcení

Bez pravdy bych byl strašně chudý,
zatímco s pravdou můžu být jinak chudý,
ale zároveň ohromně bohatý.

Arnošt   Ex Libris
Lustig
1926 – 2026

Zasvěcení

Arnošt Lustig

Doplňené vydání

Znění tohoto textu vychází z díla [Zasvěcení](#) tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Mladá fronta v Praze v roce 2009.

Podle [předlohy](#) z fondu [Moravské zemské knihovny v Brně](#).

§

Text díla (Arnošt Lustig: [Zasvěcení](#)), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), je vázán autorskými právy a jeho použití je definováno [Autorským zákonem](#) č. 121/2000 Sb.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uvedte původ-Nevyužívejte komerčně-Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní](#).

Verze 1.0 z 10. 4. 2026.

OBSAH

I.....	8
II.....	42
III.....	77
Ediční poznámka.....	174

Trojice přání Arnošta Lustiga

„Píšu povídky, v kterých hledám záhadu života, to nádherný přízemní, co člověka povznáší nad hvězdy, co ho sráží do pekel. Čím je člověk tím nejúžasnějším, co se ve vesmíru objevilo. Čím je dobrý, čím je horší...“

(Dobrý den, pane Lustig. Myšlenky o životě, 1999)

Mám radost, že ke 100. výročí narození spisovatele Arnošta Lustiga vzniká jubilejní elektronická edice jeho vybraných spisů ve zpracování týmu Městské knihovny v Praze v rámci projektu Praha město literatury.

Pro Arnošta Lustiga byla literatura „citovou pamětí člověka... vzrušujícím amalgámem v tom dobrodružství, kterému říkáme život“. A zároveň zastával názor, že „psaní je přitom zápas člověka s pamětí i zápas o krásu a ušlechtilost; zkušenost jednoho, která obohatí mnohé; příslib i varování, že co se stalo, by se mohlo stát znovu“.¹

Své dílo věnoval „obětem židovské tragédie – šoa. A všem, kteří dovedou říct NE totalitním režimům. Těm, co dovedou rozlišovat mezi dobrem a zlem. Těm, co se dokáží rozhodnout. Pro koho slovo demokracie představuje nápravu chyb, životní styl“.²

---

1 Arnošt Lustig, *Dobrý den, pane Lustig. Myšlenky o životě*, 1999

2 *Ibid.*

V posledních letech přede mnou Arnošt Lustig, můj otec, odhalil svá tři přání. Zaprvé chtěl vdechnout duši těm, kteří se nenarodili pod šťastnou hvězdou. Zadruhé toužil, aby jeho příběhy byly krásné jako píseň. A zatřetí si přál, aby byl čten i za padesát let. Jsem přesvědčená, že Arnošt Lustig se bude číst, dokud literatura bude literaturou.

Eva Lustigová
spoluzakladatelka Nadačního fondu Arnošta Lustiga
7. 5. 2025

I

Richard číhal hodinu u Merkuru. Z hostince vanuly pachutě piva, sudů a pivních a vinných sklepů. Plechový kozel stál u vchodu na zadních nohou, černě zamalovaný plech s bílými a rezavými skvrnami. Richard si nedělal úkoly doma. Psal je na poslední chvíli o přestávce ve škole. Škola je pro školu, domov, aby si člověk od školy odpočinul. (To si může Helena – jedničkářka s vyznamenáním – říkat, co chce.) Ulice je nebe, peklo a ráj. Ulice je hřiště i závodistiště, kde si člověk dokazuje, v čem obstojí a kde si užije, i když jen okukuje, toulá se bez cíle a vychutnává, co se kolem děje. Naštěstí na něj maminka ani tatínek nemají čas. Ulice je jeho. Od rána do večera. Je to nepsané bratrství ulice a Richarda. (Richarda a všeho, co se stane a může stát.)

„Ukaž se v sobotu,“ volal hostinský od výčepního pultu na Karlu.

V hostinci se všechno lesklo. Žena hospodského trávila celé noci pulírováním píp. Vypadala jako plná, slovanská madona, s plavými vlasy a pletí jak z marcipánu, maminka dvou kluků, Petra a Pavla, kteří chodili s Richardem do třídy. Naplňovala Richarda pocitem čistoty nebo sytosti, odstupem. Měla ve tváři zaznamenáno všechno, co dělá ženu krásnou. Připomínala mu v bílé zástěře matku, ale nebyla tak nervózní. (Maminka byla trochu opotřebovanější a ustaranější než hostinská.)

„Nezdržuj,“ řekla hostinská Karle. Trochu na ni žárlila a kapku Karlou pohrdala. Měla v té chvíli skoro drsný hlas. (Byla hezčí a vznešenější, když mlčela.)

Hostinský měl ve výčepu ženu jako volavku. Lidem víc chutnalo. Měl ji rád v lokálu, ale pro lokál potřeboval taky Karlu.

„Jo, budu se snažit,“ odpověděla Karla.

Na dně Karlina hlasu zněla výtka a také drsnost nebo posměch. Jiná chuť na patře. Někdy Karla chraptěla; večer, když zdravila *dobrou noc*, ale i ráno, když odpovídala na *dobré jitro*. Občas vypadala jako růžička a vzápětí ji potkával Richard s kruhy pod očima a modřinami. Kdo ji bil? Prala se? (Otec se ptal Anny, jak si to vysvětluje; nedočkal se odpovědi. Anebo to není veselost, dodal otec, jako snaha neobtěžovat smutky a stesky. Kdo by to řekl do lehké holky? O hostinské i tatínek uznával, že je krásná, ale mrzelo ho, jak se vyjádřil, že je antisemitka.) Jednou Richard poslouchal, jak se o antisemitismu a antisemitech bavil tatínek se strýčkem Arturem. Chodili kolem toho slova jako kočka kolem horké kaše. Člověk nemusí vědět, co to je. Vycítí to šestým smyslem. Mohl by spolehlivě ukázat prstem na vzdálenost sto kroků, kdo je a kdo není antisemita. Hostinská je. Hostinský v Merkuru není. Ale když na to přijde, radši mlčí. Proč by si pálil prsty? Za koho? Za pejzaté nebo obřezané? Richard už je dost starý, aby věděl. Navíc ho tatínek nebije, jako dostávají výprask ostatní kluci.

„Co si vezmeš na sebe?“ chtěl se dozvědět hostinský od Karly. Stácel do skleněného džbánku půllitr. Pivo šumělo a sléhalo s bílou pěnou.

Karla vyšla. Richard ji nechal, aby ho minula. Měla přiléhavé prací šaty, sytě červené, zadek jako svalnatý kůň a silná bílá lýtka. Šaty ji obeplouvaly. (Byla se vši pravděpodobností pod šaty nahá.) Nechala za sebou jejich obchod, tři výlohy z hlavní třídy. Ocitla se před uzenářstvím. Chvíli váhala. Pak spolkla slinu a šla dál. Asi nemá moc peněz, pomyslel si Richard. (Jak řekl tatínek, mají šlapky hluboko do kapsy. Jinak by se tak lacino neprodávaly.)

Hvízdal si *Tam v rákosí, tam v rybníku...* Nesla se ve své křiklavé červení s velkým bílým límcem. Nenechala se přehlušit tramvaj

devatenáctkou, která vjížděla do stanice a brzdila a zvonila. *Tam v rákosí, tam v rybníku...*

Majitel čistírny si ji prohlížel skrz sklo a mraky páry nad strojní žehličkou. Byl tlustý, na krátkých nohou, s rukama jako válečky od zápěstí až po ramena a na svou váhu pohyblivý, skoro mrštný, nebo tak působil těkavýma zvědavýma zelenýma očima (zamla-da hrál ve středu útoku za Meteor VII). Plácnul svou sádelnatou ženu přes zadek. (Říkalo se, že dvakrát nebo i třikrát během dne zamyká čistírnu a uléhá na gauč vzadu za záclonou pod tucty zavěšených vyčištěných šatů a obleků a košil se svou ženou, pak zase otevře, usmívá se na celou ulici a zaplňuje čistírnu novými oblaky páry.) O ženě věděl majitel čistírny svoje. Poskytla mu, co chtěl, jak chtěl a kdy to chtěl, a něco za to asi musela mít, když se usmívala a otevírala krám uprostřed dne, aby přijala zákazníky.

Karla šla na plácek za trafikou a stánkem pana Tajbra s ovocem. Přidržovala si kvůli větru sukně. Richard se pro jistotu – aby ho neviděla – nechal oddělit bariérou tramvaje, pětky a pak ještě desítky v protisměru. Potom přešel, jako by mu ulice patřila. (Trochu mu patřila.) Vyznal se. Na téhle ulici se párkrát porval a málokdo ho doběhl. Tahle ulice ho plnila skromným sebevědomím, kterým se před nikým nevytáhal. Richard věřil. Čekal, k čemu dojde, co se stane. Co mu den prostře za dobrodružství.

Karla mířila pod plynovou kouli. Stoupala po šedobílých schodech s cihlovou obrubou. Trochu se zadýchala. Zbývalo jí padesát metrů.

Nahoře, u drátěného plotu s tabulkami o nebezpečí a pravidly a zákazy, čekal na Karlu kočí od poštovních vozů, stálý host Merkuru, kterého Richard poznal. Měl na sobě rozepnutý kožich z berana, z hrubě sešitých kusů, jaký fasovali kočí, všitý do černého erárního sukna. Stál s rozkročenýma nohama, s rukama v kapsách.

Usmál se na Karlu na uvítanou. Počkal, než ušla posledních dvacet kroků; polaskal ji dlaní jako koně. Něco si řekli. Kočí měl koňskou houni a přehodil ji Karle přes ramena. Nahore foukalo. Kočí si přehodil kus houně i přes sebe. Dostali se boky těsněji k sobě.

Richard se přitiskl k ohradě. Jakmile se kočí s Karlou otočili, vyběhl. Blížil se pomalu, ale jistě nahoru, aby viděl a slyšel, sám neviděn a neslyšen. Kočí Karle zase něco říkal a Karla poslouchala a smála se. Kočímu bylo asi třiadvacet. Rudl mrazem.

Richard čekal. Zabíjel čas myšlenkou na policejní jezdce, kteří vypadali jinak než kočí, s pendreky a pistolemi čezet ráže sedm pětadesát nebo Walther P-38. Ale kočí byl přinejmenším urostlý jako on.

Kočí zase něco řekl. K Richardovi to nedolehlo. Karla se vyčkávavě usmála. O něčem se dohodli. Odcházeli pomalu, pod houní.

„Všecko,“ řekla Karla. Richard už ji mohl zaslechnout. „Klidně,“ dodala. „Ale musíte vědět za co.“

„Vítr tu dneska zpívá jako meluzína,“ odpověděl kočí. „Kdoví kdo si takhle s někým povídá.“

„Všecko, nebo nic,“ řekla Karla. „S někým se ani nelíbám.“

„To se mi nerýmuje,“ řekl kočí.

„Hodně tu fouká,“ řekla Karla. „Na tom bychom se oba shodli.“

„Záleží to na tobě,“ řekl kočí.

„Chci se zahřát,“ řekla Karla.

„A já ne?“ usmál se kočí. „Pojď blíž. Přitiskni se ke mně, jak nejvíc můžeš. Dám ti všechno teplo, co v sobě seškrábu.“

„Už jsem řekla.“

Kočí vypadal netrpělivější než Karla. Karla si párkrát přešlápla. Něco v ní dozrávalo. Dívala se na kočího zblízka, trochu příkře, aby ho neodradila. Co mu chtěla, měla v očích, které říkaly: Je to moje tělo. Mám právo se svým tělem dělat, co chci. Nemá snad každá holka

právo vydělat si na slušné živobytí? Ale taky: Nikdo si nemůže dělat s mým tělem, co nechci. Měřila si kočího. Kočí z ní vycítil odměřenost. Co chtěla? Zatím se vždycky dohodli. Holky by neměly zbytečně nic zveličovat, myslel si kočí. Nelíbila se mu její střízlivost.

Richard se plížil v jejich směru, aby je viděl. Tiskl se k zemi. Byla mu zima, skoro větší než Karle.

Tušil, co přijde. Neviděl to takhle zblízka, jen zčásti, jednou, když se dostal na střechu světlíkem v činžáku, kde bydlel pan Husserle. Nejtemnější záhada jeho existence. (Musel se přidržovat hromosvodu. Pan Husserle seděl na modrém kanapi v pokoji se zhasnutým světlem a vedle něho ležela dívka v hedvábných šatech. Měla tvář holek, co chodí ještě do školy. Pan Husserle se na ni díval, jen někdy ji pohladil a chvěl se, jako by se dotýkal květiny. Vůbec nemluvili. A pak se ta holka začala pomalu svlékat, až na sobě nic neměla. Ale pan Husserle na ni ani nesáhl. Mluvil o kráse a přetvářce. O mohutnosti, kterou je krása ženy. O tom, co je „přítomné i vzdálené“. Dívka možná pana Husserleho ani neposlouchala. Pak pan Husserle řekl, že nechce, aby přísahala. Dodal, že by to byla křivá přísaha. Snad, řekl, přijde jeho srdce včas k rozumu. Moc to Richard nechápal. Nechalo to v něm téměř hypnotickou ozvěnu. Pak pan Husserle šeptal. Richard neuměl číst ze rtů o čistotě a broskvích nebo pěně v mořském příboji.)

Může být pravda, že někteří lidé se narodí s klínem půl muž a půl žena, obojí dohromady, jako pražská atletka, o které psali v Českém slově? (To tatínek četl, jak Richard viděl, přinejmenším dvakrát.) Důvod, který zahrnuje starší i mladší muže a ženy a dívky a kluky, aby se děvčatům nebo ženám nadulo břicho a pak se narodilo dítě? Richarda – jako stín – sledovala už dávno záhada, jak se rodí děti. Kdyby mu někdo řekl, aby se kvůli tomu spustil do žhavého středu Země, neváhal by.

(Richard viděl včera ze dvora maminku v prádelně, když svítil měsíc a koupala se dohromady s Helenou. Maminčino bílé a masité tělo bylo v nahotě vždycky veselé, zdravé a silné. Taky Helenino tělo bylo zdravé a veselé a bílé s náznaky všeho, co měla maminka, podbřišek, prsa a paže. Až na to, že Helena proti mamince vypadala tenčí. Z žen a holek stéká voda, když na sebe překlopí hrnec, jinak než z mužů a kluků.) Cítil nezbadatelné propojení lidských těl v určité chvíli, když pohasne nebo zazáří hvězda, vybuchne sopka na Slunci a vyjeví se najednou, co se většinou nevyjevuje. (Vyprávění a popisy.) Nejmenší podrobnost ženského těla, nohou, prsou, bradavek jako rozkrojená třešeň, ústrojí, které připomíná tropickou květinu, dětské ouško anebo žemli nebo ústřici jako na míse s ledem ve výloze lahůdkářství pana Báalka. Svět byl z ničeho nic zase ze všeho nejvíc místo, kde se dělají a rodí děti. Energie, kterou ukrývá lidské tělo. Krása, která je svěřena ženám, a síla svěřená mužům. Nástroje z masa a krve, jimiž si energii vymění, nebo aby se za devět měsíců narodilo dítě. Nástroje, za které se člověk stydí. Proč?

Křehnul v očekávání. (Proč se ho včera Helena ptala, za jak dlouho se narodí slon, šimpanz nebo želva? Proč si čte tatínek v lékařské knize strýčka Artura, jako si v ní četla Zuzana, co jsou ženská prsa kromě toho, že nesou pletivo mléčných žláz? Co z toho Helena má, že se někdo dozví, za jak dlouho se narodí slonici slon, šimpanzovi opička, želvě želva? Pamatoval si na cirkus, jaký předvedly maminka s Helenou s její první podprsenkou.) Nesnímalo to s rouškou i záhadu. Co vězí za dvojakostí všeho, co člověk dělá, cítí, má, pokud se to týká těla? Co je u Karly víc než její tělo? Tatínek nepatřil k těm, co si hlídají před dětmi každé slovo. Maminka mu to párkrát vytýkala.

Nikdo nechce umřít hlady a aby jeho dítě běhalo nahé, bosé a kničelo mu v žaludku. Každý nakonec dělá, co umí. Co se Karla tolik štítí? Nestačí jí, že se kočímu líbí a kočí se líbí jí?

„Je zima,“ řekl kočí.

„Je to letos hrozný,“ souhlasila Karla.

„Proč?“

„Co proč?“

„Proč je to hrozný?“

Kočí čekal. Co Karla předstírala kromě trpělivosti a že je jí zima? Kočí by byl šel rád za svým přímo, nejraději kratší cestou. Snažil se zkrotit Karlu očima? Nechával ji naschvál křehnout, aby byla poddajnější? Kočího napadlo, po kom se Karla opičí.

„Protože je to pravda,“ usmála se Karla.

Kočímu to připadalo směšné. Je to opice. Nepotřebuje zpovědníka. Někdo by ji měl naučit poslouchat.

Richard myslel na to, jak častují hosté Merkuru Karlu v sobotu, když je tanec, a nabízejí jí u stolu skleničku rezné nebo rumu a k tomu ji poplácávají po zadečku. Pobízejí holky, aby dělaly své sobotní neplechy. O čem se baví. (Muže rozštípla příroda jen vzadu, ženy a holky vpředu i vzadu.) Proč chtějí holky, aby je muži v sobotu zbožňovali a přes týden krmili a šatili, nemluvě o poskytnutí střechy nad hlavou? Smějou se jim u piva, že jsou jako posvátné slepice. Není v sobotu mužům, když přijde na holky, všechno dovoleno? Mělo by se zase uzákonit mnohoženství. Neprospělo by to – například Karle! (Jednou ho Karla zastavila v průchodu, když mu byly čtyři. Teklo mu z nosu. Jedla teplého buřta a řekla Richardovi, ať si utře svíčku, a pak mu dala kousnout.) Vyprávěla mu, jak Helenka usínala ve dvou letech v chůzi za kočárkem, protože ji kvůli Richardovi vyhodili z peřinek, když se jí narodil bratříček. (Za to měla Helena pořád jedinou pořádnou mosaznou postel.) Karla řekla na dvoře u popelnic: „Židovské děti chodí rovně jako svíčky, protože je vyženou z kočárku nejpozději za rok. Naše děti se hrbí, protože je vozíme až do tří let.“ (Tatínek říkal, že ví, co mluví, když říká, že Karla není antisemitka.)

Tatínek o ní jednou řekl, že se bojí. Jak ji ocejchujou. Nebo že ji někdo zabije. Anebo že ji zavřou. Zasloužila si lepší postavení. (Kdo už by si ho nezasloužil?) Podle tatínka byla Karla oběť mnoha chtivostí. A přece se pořád žene za nějakým ze svých snů a stará se o malou Karličku.

Richard si chtěl ověřit, co potřeboval. Myslel na to při pohledu na děvčata ve škole nebo na hodině náboženství anebo když Helena seděla s Dagmar Tanzerovou (a kouřili načerno cigarety) nebo paní V. převlékala Soničku a nechala otevřené dveře z bytu na pavlač. V noci nespal a čekal, co bude tatínek s maminkou dělat. Slyšel zvuky, které podněcovaly obrazotvornost a zároveň ho klamaly. Mělo to hypnotickou sílu. Proč se tatínek tak dlouho převaloval v posteli? Znělo to, jako by se s maminkou prali. Slyšel vzdechy z obou stran. Změklý hlas maminky. Spokojený šepot tatínka. Smích maminky, že jim zatím stačí dvě děti. V krámě se Richard dokázal hodiny dívat na nahé sádrové panny z výlohy, opřené o zeď, na jejich rozkrok, který byl hladký, jak vypadá elegantní dospělá žena, na jejich prsa.

Byl Richard posedlý, jak nadhodil – i když jen všeobecně – na hodině náboženství kantor, pan Mario Schapira, zlými duchy? Jednou se Richard popral, aby očistil maminčinu pověst a potrestal kluka, který líčil, co dělají – musejí dělat – všechny matky, aby měly děti, i když už nějaké mají. Jako by to byly kurvy. Karla byla kurva! Měla na to papíry. Chodila povinně na prohlídky k doktorovi na sociální péči. Bylo to její živobytí, jako pro tatínka s maminkou krám, pro kováře kladivo a zámečníka pilník. Mohla si sama se sebou dělat, jak řekla v Merkuru už párkrát, co chtěla. Byl s to nechat se zabít za maminčinu čest. Nikdo nesmí obvinít matku, že je kurva. Ale Karla je kurva. A není špatná. Jak se to rýmuje? Karla se na kočího pořád tak chytře smála. Poškrábala se

na lýtku. Dostala snad z houně kočího blechy? Šaty k tělu jí padly. V houni vypadala jak v krinolíně, jako krasojezdkyně v cirkusu Busch. (Na představení šel Richard pětkrát.) Kočí zastrčil ruku do kapsy u kalhot. Karla čekala, co s dlaní udělá. Vytáhl ji prázdnou, plivl do ní a rozesmál se. Otřel si dlaň do houně. Karla si ho pátravě prohlížela. Už viděla pár kočích, kteří se nejdřív smáli a pak je chytil amok. (To řekl pan Husserle, že *amok* je malajské slovo.)

„Z ručky do ručky,“ řekla Karla.

Rtěnka na rtech se jí rozmazala. Dívala se z kopce. Od plynové koule bylo vidět přístav a skála a špice kostela u ústavu pro chromyslné. Ve vzdálenějším oblouku kolem koule je nebylo slyšet. Richard viděl, že vyjednávali. (Proč si dospělí myslí, že děti nic nevědí, jen proto, že o tom děti nemluví?)

Karla dělala menší kroky než kočí a chvílemi si vyrovnávali krok nebo dohonila kočího poskokem. Dala mu pod houní ruku kolem pasu. Taky kočí ji uchopil kolem pasu. Vzájemně se drželi a procházeli sněhem a blátem kolem dokola stříbrné koule.

Vítr hnal nad kopcem mraky se sněhem, zdály se nižší než dole v ulici. Koule vypadala jako hvězda. Vypadají hvězdy snad opravdu takhle? Ze stříbrných ocelových plátů a kulatých nýtů? Kočí vyčítal Karle ženskou faleš. Karla se ho zeptala, jestli snad očekává, že s ním půjde z lásky k bližnímu. „Mám svoje pevné zásady,“ řekla. Pak kočí něco zamručel a Karla dodala: „Asi jsou ženské vnímavější.“

Dole v údolí Královské a Primátorské třídy na druhé straně přejížděly nákladní vlaky. Pod ohradou domu s mramorovou podezdívkou, kde bydlela Helenina kamarádka Dagmar Tanzerová, se táhlo od záchodku a budky dopravního strážníka rozcestí, dvojité šíp kolejnic elektrické dráhy, kolem továrny na mýdlo s vysokým komínem a plakáty a reklamami a politickými hesly.

Ohrada byla už děravá a řídká a nikoho ani nenapadlo odnést veliké sudy s mazlavým tukem z kostí. Na nádraží bafalo několik lokomotiv.

Richard odolával větru. Čekal, kdy začne padat sníh. (To by mu taky zkazilo podívanou.) Karla vypadala trochu jako sádrové panny z krámu, všechny v téže tělové barvě. Jen jednou tatínek navrhl, aby koupili také pánské sádrové figury.

Už v páté třídě slyšel Richard, jak se dělají děti. (Arturova lékařská kniha, v které si četla Zuzana a Helena.) Všechno o tom vědí Karla a kočí a pan Husserle a dívka v růžových hedvábných šatech na jeho modrém kanapi. Paní Mayerová, žena tanečního mistra na Primátorské. Jeho dědeček z maminciny strany, který ji nechal vyučit švadlenou, a strýček Artur a jeho známí. Richard našel už loni pod břichem plynojemu hrazdaře z cirkusu Busch s Vlastou Korálkovou, které už bylo čtrnáct (chodil s Korálkovou na náboženství). Ruce muže z trapézy objímaly Vlastu Korálkovou kolem pasu a výš, ale Richard se nedočkal sténání. Začal na ně házet kamínky, aby je vyrušil. Ruce akrobata na visuté hrazdě a Vlasty Koráلكové zprostředkovaly vše, co se mezi nimi dělo. Jeho ruce, které jí vyhrnuly sukni, a její ruce, jimiž vklouzla do jeho kapes u kalhot. Mládenci z cirkusu vzápětí zeskelněly oči, jako by se díval dovnitř místo ven. Kamínky, které na ně Richard házel, ho přivedly k šílenství. Přeskočil plot, jako když létal mezi nebem a zemí anebo jako když tygr proskakuje hořícím kruhem. Třebaže Richard prchal, jak nejrychleji mohl, dohonil ho hrazdař uprostřed svahu. Richard jen věděl, že ho muž z trapézy utluče. (Muž z plakátů vyvěšených po celé čtvrti, *Mladý Bremlow, trapéza smrti*, děti, penzisti a mrzáci polovic.) Richard ho nechal přijít na dosah vztažené ruky, které chyběla jen délka prstů, aby ho chytil za límec, ale v poslední chvíli klesl na kolena: nastavil hrazdaři

stoličku. Cítil, jak umělec na visuté hrazdě zakopl a díky rychlosti obou přeletěl, až spadl na tvář a rozbil si nos a jen sténal a řinula se z něj krev, kterou nemohl zastavit. Klouzal příliš dlouho, aby se mu do odřenin nenabrala hlína a bláto a špína, po břiše, po tváři, vlasy se mu slepily blátem a krví. Zlomil si čelist. Vyřadilo ho to z visuté hrazdy a do odjezdu cirkusu se neuzdravil. Richard se bál, aby Vlasta Korálková neřekla hrazdaři, kde Ludvigovi bydlí. Nezradila ho. Vlasta Korálková se trvale zapsala do jeho duše. Nebyla tak hloupá a lstivá, jak si původně Richard myslel. (Třebaže je pravda, že na ni mohl taky žalovat.)

Kdo riskuje, musí počítat, že může prohrát stejně jako vyhrát. Co mu vniklo na svahu kopce myšlenku zpomalit, aby muž z trapézy povolil v domnění, že už má, po čem jde, a vzápětí ještě o poznání zrychlit a nechat ho o to víc zakopnout? Ještě před vteřinou slyšel hrazdařův dech a kroky za sebou. Vyhrávat člověka potěší. Prohrávat ho nutí, aby v sobě sebral, co v něm ještě před minutou nebylo. Nechtěl vypadat jako padavka před Vlastou Korálkovou, stejně jako by asi nechtěl vypadat jako třasořitka před Dagmarou Tanzerovou z domu s mramorovou podezdívkou.

Kočí se vyprostil z houně a svlékl si kožich. Přehodil ho přes Karlina ramena. Už se dohodli. Vzal Karlu oběma rukama za zadek. Smál se na ni a cenil velké zkažené zuby. Jeho medvědí kabát by jim klidně vystačil pro oba jako prve houně.

Richard se musel plížit, aby je viděl, blíž vrcholu kopce, docela zblízka. Lezl po studené zemi. Skryl se za posledním schodem a zídkou a trochu si poškrábal nos, protože nemohl zvedat hlavu, aby ho neviděli. Cítil, že krvácí. (Z toho by maminka neměla radost.)

Kočí odvedl Karlu k ohradě kolem pilířů a dolních částí koule. Vypadali malí proti stříbrnému balonu plynojemu, s pilířem jako

vidličky, na kterých ocelová koule ze tří úhlů spočívala. Na každé polovině plynojemu visely dole koše, v nichž stáli montéři, když bylo nutné něco opravit. Kočí s Karlou sešli až dolů k ohradě za opuštěným dětským hřištěm. Karla asi usoudila, že nahoře to fouká. Musel se dostat rychle za nimi, když nechtěl, aby ho potom viděli.

Naštěstí Karlu a kočího nenapadlo se otáčet. Sestupovali po schodech pomalu, kočí jen v cajkovém kabátku a Karla přes ramena kožich a ještě navíc koňskou houni.

Kočí dole prostřel houni na kusu odkryté trávy u ohrady. (Dostat se k nim blíž, myslel si Richard, by znamenalo vidět všechno.) Kožichem kočí Karlu přikryl. Opíral se zády o ohradu. Richard si našel nizoučký keř, za kterým se mohl schovat. Pořád krvácel ze škrábanec a otřel si to do rukávu. Karla seděla proti kočímu, tváří v tvář. Co budou dělat? Jak to, že si Karla nelehla na záda a kočí na ni?

Docela nízko na počátku svahu se ohrada lomila do pravého úhlu. Richard zapomněl na zimu a na škrábanec. Ještě mu chyběly tři metry. Vybavil si zkušenost s mládencem z cirkusu; jaká zuřivost se zmocní milenců, když někdo někoho vyruší. (To prodnešek vypustí.) Plazil se za keř. Bylo to důležitější než to, že tatínek dostal včera od strýčka Artura snad tisíc, dva nebo třináct tisíc, než zajistí a zvelebí jejich krám, který, jak maminka soudila, jim zaručuje, že se jim nepovede bídně jako třiceti klukům ve třídě ze čtyřiceti. Hladověť není legrace, s tím měl i Richard svoje zkušenosti.

Obestřel ho opar vzrušení jako muže z Merkuru, když se tancovalo a muži a ženy se vzájemně dotýkali. (Všechno bylo najednou jen šaty, tělo a tanec.) Cítil v sobě zvědavost, která může být jen nasycena, ne vyhladověna. Prázdnost, ta díra byl on. Odpověď tkvěla v Karle a v kočím. Nespouštěl z nich oči. Bude sněžit? Nevypadalo to, že by to Karle a kočímu mohlo vadit. Za ohradou

a hřištěm a mateřskou školkou v široké okrové budově viděl zase dům s mramorovou podezdívkou a balkony, kde bydlela Dagmar Tanzerová.

Kočí zase do Karly mluvil. Cožpak už se nedohodli? Karla se smála jako prve kočí. Kradmo se rozhlédla, jsou-li u ohrady sami. (Kdo by sem teď chodil?) Pohlédla na oblohu. Šed' mraků se jí odrážela v očích. Měla bílé zuby, jiné než vozka. V očích jí přelétl spěch. Asi mu chtěla říct, že to pro ni není žert, ale zaměstnání, aby měl rozum.

„Hodně lidí na mě čeká v sobotu i ve všední den,“ řekla.

„Tím se chceš chlubit?“

„Na někoho nečeká *nikdo*.“

„To máš pravdu,“ souhlasil kočí.

Richardovi se chtělo kašlat. Utíral si nos do rukávu.

Tiskl si dlaní ústa. Chtěl odvést myšlenky od kašle a krvácení. Vzpomněl si, protože chtěl, jak ve čtvrté třídě nachladl, když přecházel s partou a hlavně se Zdenkem Pickem, svým nejlepším kamarádem, mládencem z bohaté rodiny, jak se vyjádřil tatínek, po mostě přes Maninský ostrov po zábradlí a sletěl do vody, těsně vedle betonového pilíře. V dubnu i v květnu je v Praze ještě Vltava studená. V létě se skákalo kolem pilířů, vedle jejichž světlešedého betonu vypadala dětská těla jako ptáci s roztaženými pažemi místo křídel a tenkýma nohama jako kormidla, až se ponořila do vody jako projektil a rozvířila kruhy, než se vynořila. Roztáhl ruce jako křídélka anebo je přitiskl k tělu jako šipka. Most byl pro všechny, ale ne všichni se odvážili skákat. Jen ti nejodvážnější. Skočit znamenalo dobývat prvenství. Skákali po nohou nebo po hlavě nejdřív jen z výše desíti nebo patnácti metrů a potom se Zdenkem Pickem z nejvyššího zábradlí, dobrých třicet metrů, aby – když už – zahynuli nárazem na pilíř nebo se utopili spolu. Jen srabíci

z nižších tříd skákali z dolních říms pilířů. To bylo jako kousnout si a nespoknout. Jako dotknout se a neuchopit. To by si se Zdenkem Pickem asi vzájemně neodpustili. Jeden z kluků se utopil. Ve škole to vyšetřovali. Co je pro školu cennější než život dítěte? Proboha, všechno se může opravit, napravit, nahradit, kromě lidského života, který je neúprosně, jak řekl pan řídící Hliňák, a pro všechny stejně jen jednou. Nic není tak vzácné jako lidský život. Psali o tom tři dny v novinách; opakovali všechno do nejmenších podrobností. Jen děti si mohou myslet, že jsou nesmrtelné. Nejsou, nikdo není, bohužel; pan řídící Hliňák a učitelé Jůra a Marxová chtěli, aby si to vštípili do mozku, aby s tím chodili spát, ráno s tím vstávali a nezapomněli. Vzali tím mostu bezbolestnou krásu. Ale jen do příštího léta, kdy se ohřála voda. Mezitím se na jaře se Zdenkem Pickem plavili na ledových krách. Nebylo by krásné takhle doplout až do Hamburku?

Maminka nařezala Richardovi důtkami na psa. (To byla maminka krutější nebo bezmocnější tvář, že schovávala v prádelníku důtky. Někdy jí stačilo jen otevřít prádelník, aby si rozmyslel, co by si jinak asi nerozmyslel. Patřilo to k záležitostem, v nichž, jak maminka říkala, si nemohla dovolit nedodržet slovo.) Naštěstí nastydl. Viděl v matčiných očích hrůzu; chtěla ho ze strachu o jeho život přizabít důtkami na psa, aby mu vytloukla skákání a plavení na ledových krách z hlavy? Zachránilo ho, že dostal zápal slepého střeva, když koupil v den velkého prádla, většinou ve čtvrtek, někdy v pondělí, kdy se nevařilo, tatínkovi k studené hrachové kaši místo vepřových buřtů koňské a spolkl ušetřený dvacetník. Ze všech mas, na kterých si tatínek pochutnával (krm bestii dobře), vyjmul jako posvátný mantl koninu; koně miloval tatínek ze všech zvířat nejnezištněji. (Kdyby si mohl člověk vybrat, v čem bude chtít být ve svém příštím životě, neváhal by otec vybrat si

koně. Nebo byl koněm ve své předešlé existenci? Mluvil o kdekod leckdy všelijak, ale nikdo ho nikdy neslyšel mluvit špatně o koních.) Tatínek poznal koňské na dotek jazyka. Chtěl peníze, které Richard ušetřil, nazpět. Ze strachu před trestem (ačkoli tatínek ho nikdy neuhodil) Richard svůj výdělek ve výši dvacetihaléře spolkl. Doktor Máhrer jim to zařídil v německé dětské nemocnici na Karlově náměstí blízko Faustova domu. Richard by taky ze všeho nejradši v tu chvíli vyletěl střechou a nechal po sobě ve stropě díru, až na to, že v nemocnici poznával nový, stejně zajímavý svět jako venku. V německé nemocnici stála operace méně než v židovské nemocnici ve Věžeňské nebo v dětské nemocnici na Karlově náměstí hned vedle Faustova domu. Tím se to rozhodlo, třebaže tatínek nebyl nadšen ničím německým.

Richard si zase otřel rukou nos a ránu a ruku pak o zem. Jednou tu viděl Richard v létě u ohrady stařenu. Oslovila mladíka, který si šel za ohradu jen ulevit. „Proboha matko,“ řekl mladík, „vždyť vy už nemáte ani zuby.“ A stařena se na něj usmála bezzubými ústy a vznesla dotaz, zda to v jeho případě a vzhledem k tomu, jakou milostnou službu mu chce poskytnout, není spíš k užítku než na škodu. Richard si to pamatoval; snad ho to bude provázet až do hrobu.

Kočí zajel Karle rukou pod červený živůtek s rozpjatými knoflíky.

Richard věděl v té chvíli s jistotou, že bude jinak než dosud mluvit s Dagmar Tanzerovou; nebo s děvčaty, která už vasedávala jako slečny s nohou přes nohu, v náboženství anebo u nich doma, když maminka s tatínkem byli v krámě a Helena měla povoleno přijímat návštěvy. Kouřily cigarety s dutinkou, někdy zastrčené pro větší efekt do špičky ze slonoviny. Cítil, čím dosahují stupínku k dospělosti. Skrz tunel, kterým musí projít každý člověk, aby se

jednou proměnil v muže; krůček za krůčkem. Běh nebo plížení krokem, milimetr po milimetru, tmou, poslepu, než někde na konci, možná, zableskne světlo. To, jak a proč a čím se dělají a rodí děti. Co jediné posvěcuje dospělost. Dozrání. Proměnu mláděte v muže. Bylo to jiné než pozorovat nahé sádrové panny z krámu, lepší. Protože je měl úplně na dotek, jak blízko chtěl.

Krvácel dost, až mu to stékalo na koutky rtů. Krev chutnala nasládle. (To mu snad nepřestane téct?) Musel se škrábnout o střep ve sněhu nebo v blátě. Nevadí. Škrábl se snad i do brady? Nechtěl myslet na svou krev. (Jen si vzpomněl na hodinu náboženství, na volné, skoro neurčité vymezení hříchů a ctností. Ve čtvrté třídě je potrestal se Zdenkem Pickem pan Mario Schapira, zástupce rabína Krause, že vyrušovali, když vysvětloval význam modlitby v pamětní den zkázy města, od něhož se datovalo rozprchnutí předků podél břehů severní Afriky, Gibraltaru do Španělska, Francie a Německa a dál do středu Evropy, Prahy – Jeruzaléma západu a Izraele východu – a ještě dál, za hranice Polska a Ruska a Estonska, Lotyšska a Litvy až za Atlantský oceán, do země rudých indiánů a bledých Angličanek, z nichž ze všech, včetně mnoha jiných, se stali nakonec Američani. Provedli kantorovi se Zdenkem Pickem svůj nejlepší trik: skok bez přípravy z třetího patra otevřeným oknem dolů na dvůr. Ve skutečnosti jen na širokou římsu, kde se mohli zachytit a přeručkovat a vlézt vedlejším oknem zase dovnitř, zatímco pan Mario Schapira v hrůze přistoupil k prvnímu oknu, za řevu a smíchu třídy, a umíral hrůzou, že se skokem snad zabili.)

Zvedl hlavu. Pronikal pohledem řídké i hustší větvičky keře. Viděl, jak si kočího ruce hrály s Karlinou hrudí. Potěžkával jí prsa. Měla velká, plná a pružná bílá prsa. Zvedal je a pouštěl a znovu zvedal. Richard ještě nevěděl, jako za chvíli, že koukat se není tak hezké jako o tom snít. (A později prožívat.)

(Tehdy je pan Mario Schapira zvedl se Zdenkem Pickem oba za vlasy do výše stupínku, aby se nedotýkali podlahy ani špičkami bot, a otloukal jim lebky o sebe, jako by trásl dvěma vytrženými cukrovými řípami. Prohlásil, že jsou oba, Richard Ludvig i Zdenek Pick, zlý duch pánaboha. To byla nejhorší kletba, jaké byl schop.) Nikdo by neměl pochybovat o démonech, kteří navštěvují duše, jakými byli vybaveni Richard Ludvig a Zdenek Pick. Duše jako peklo? Pravděpodobně. Ze zlosti vynechal Richard pár hodin náboženství, i když nemohl říct, že by ho návštěva v jiné třídě uchvátila pro jiné náboženství. Strašilo ho, že má v duši demony; stal se přece – podle pana Schapira – zlým duchem pánaboha. Ztělesněním zla na zemi. (Katecheta chraptivým hlasem nabádal děvčata, aby nechodila večer do parku a houští, a varoval před temnem a hříchem.) Z návštěvy načerno na hodině katolického náboženství si odnesl Richard seznam sedmi hlavních hříchů a pochopil, že se hříchy rozdělují na smazatelné a smrtelné. Odpuštělné a neodpuštělné. Podstupovali kočí a Karla smrtelný, nebo jen odpuštělný hřích? Jsou parky, kopce a houštiny peklem a pokušení ďáblem? Neměl by se člověk raději už předem stydět za svoje tělo? Ano. Ne. Katecheta chlapce upozornil na nebezpečí neumytých děvčat a nemocí, u nichž jen místo názvu a popisu obracel oči v sloup. Nezmínil se o ničem podrobněji. Je metla alkoholu, metla omamných látek, metla kouření. Každý krok znamená pro člověka nebezpečí. Každého ohrožují. Židovské náboženství, pokud člověk nemusel chodit, jak by si to přála maminka, ale nedbal na to tatínek, každý týden do synagogy na Primátorské, bylo skoro veselejší; obracelo se spíš k dějinám. K triumfům a ironii porážek a řídkých vítězství. Přivolávalo a odvolávalo se ke spravedlnosti, i když patřila k dobám už dávno vzdáleným, které by mohly ovlivnit i to přítomné a budoucí. Pro tatínka bylo nejlepší

vlastností štěstí, pro maminku největší ctností opatrnost. Otázka hříchů, chování a svědomí se dala na konec roku shrnout v židovském náboženství do jedné věty: aby člověk, dokud ovládá rozum i tělo, rozeznal dobré a špatné, správné a nesprávné a spravedlivé a nespravedlivé. Až budou větší, můžou si přečíst komentář v pěti knihách Mojžíšových. Tahle věta jim stačí. Tolik chápal i Richard. Miloval jednoduchost. Měl rád všechno v jedné větě. Dobro. Zlo. Démony. Zlé duchy pánaboha. Až k záhadě těla od pasu dolů. Mario Schapira si přál, aby si tuhle větu pamatovali pro případ, že budou zaměstnaní později obživou a péčí o rodinu, aby se místo nich nemusel o ně nebo jejich rodinu starat jiný.

Musel z paměti umět: *Pochválen budiž Hospodin, Bůh náš, král světa, který nás vyvolil ze všech národů a dal nám svou Tóru, jež je učení pravdy a kterou vštípl v nás i věčný život.* Tak se tady Richard dověděl, že desatero přikázání připadlo podle židovského, měsíčního, ne slunečního kalendáře na padesátý den odchodu z Egypta čili dvoutisící čtyřstý šedesátý rok od stvoření světa. (Bylo těžké si to pamatovat, jak maminka chtěla.)

Země byla studená. Richard cítil, jak jí prostupuje chlad. Kočí si hrál dlouho s Karlinou hrudí. Už ji měl znát nazpaměť, rozměry, váhu, jemnost nebo drsnost kůže. Bylo slyšet přerušované vzdechy. Nezřetelné zvuky. Obsáhly bezmocnost nebo nenávratnost, tichoučký výkřik a mnohomluvné ticho, něco silného i schlíplého. Richard měl co dělat, aby udržel hlavu vzhůru. Polykal krev, která se mu dostala do úst. Zabořil na chvíli tvář do hlíny, aby si odpočinul. Cítil, jak se třese. Jak rostou stromy? Množí se včely? Co se děje v noci za zhasnutými okny, kdy každý dům vypadá jako poustevna? Proč připomíná tělo Heleny nebo Soničky V. mezi nohama dětská ouška, rozevřenou meruňku, živou malbu z masa a krve a tajné vášně, které přicházejí s dospělostí? Proč mohl pan

Husserle nahé dívce šeptat, co nesneslo hlasitost? Co ho přimělo k pokoře, kterou se podobá člověk zrníčku prachu pod vlastní botou? Byla to krása a zlo? Nebo to nemělo smysl, jen kouzlo? Byl by rád věděl, co se to v té dívce a panu Husserlovi dělo.

Měl před sebou melancholický, trochu lstivý a nespokojený pohled sestřenice Zuzany, než odjela do Itálie. Oči, kterým nikdo nerozuměl. Co chtěla? Co nechtěla? Krása. Vlahost, jako když prší, vane průzračný vítr anebo se chvějí listy a květy v lipové aleji u Vltavy, kde sbírá na podzim lipový květ (a prodává ho za pár grošů lékárníkovi), pohyb vody, zmámenost bez vedra a křehkost bez mrazu v očích děvčat a žen, když se dívají do ztracena. Líčidla a šperky žen večer nebo ve svátek. Sobota v restauraci Merkur a Karla a hostinská. Šaty, v nichž prsa a zadky žen vypadají jako slavnostní polštáře. Jehlice ve vlasech a sváteční boty. Svíčka, kterou v pátek večer rozžihá matka a která jí připomíná, kdo je, odkud přichází, a dávné vítězství a jak byla děvče a co se od té doby stalo, co uplynulo, jako když teče řeka nebo uhasíná oheň. Lehkost, kterou má někdy Helena v pohybech, jako když se vlní v průvanu záclona, utíkají mraky, slunce se sklání k západu anebo vychází brzy ráno, podivná poselství, v kterých si čtou ženy a muži, když jsou sami. Nejtemnější z tunelů, jimiž musí projít každý dospělý. Společná divokost, která přichází z lůna. Jak na sebe lidé myslí? Jako neznámá výbušnina? Povahy? Jaká je to podivná touha, která nutí lidi, aby se milovali a vraždili, slibovali si a klamali, zaklínali se pravdou a lhali si, anebo aby pro sebe žili a umírali? Nebo se objímali a zrazovali.

Nebyl to jen tunel. Byla to vysoká zeď, kterou ještě nepřelezl. Vilnost, o níž se mluvilo mezi kluky. Láska, silná jako tlusté sloní nohy a křehoučká jako řasy nemocných. Vlny, které se vzdouvají na neviditelném proudu, jenž strhává lidi od určitého věku až

kdovíkam. Neznámé barvy srdce, země, těla a hlavy. Proč všichni vypadají nakonec šťastní, i když zemdlení? Nebo nešťastní, třebaže svěží? Hra, která snad nezačíná ani nekončí. Čím ženy rozkvétají i uvadají. Z čeho je vyřazuje jen ošklivost, nemoc nebo věk.

Jaro a léto a podzim a zima každé ženy a každého muže. Štít, kterým se chrání postižení a za který nikdy nenahlédl. Opilost, již má někdy v hlase i v očích Zuzana. Nějaký hořkosladký sen, neviditelné víno, co stoupá ženám do hlavy.

Až do třetí třídy se Richardovi zdálo o velké a hrubé zadnici učitelky v německé mateřské školce, kam chodil, než ho poslal tatínek do první třídy v české škole. (V některých věcech byl tatínek neúprosný.) Měla drsnou kůži s červenými pupínky. Nechtěla mu půjčovat hračky, které dávala ostatním dětem. Ve snu o jejím zadku ji kopal a škrábal a kousal. Tvářila se divně, skoro jako by se jí to zalíbilo. Štítla se ho? Dala mu najevo párkrát, že je židovské dítě. Židi jsou drzí, jak řekla, aniž tomu ještě mohl porozumět, a všechno chtějí. Kromě toho jsou ubrečení, hrají si na utiskované. Měla české jméno a muselo se jí říkat Frau Sebesta. Frau Josefina Sebesta, *Lehrerin*. Strašila ho svou obrovskou hrudí sešněrovanou pod bílým pláštěm a hrozící vyhřeznout a zadusit ho pod sebou. Tehdy s ním chodila do školy plavovlasá německá holčička. Toužil si s ní hrát nebo ležet po obědě, jako si to teď přál s Dagmar Tanzerovou. Aby s ní mohl ležet v kuchyni na kufru na peřiny, docela v koutě, za kredencí, a nebylo je vidět, pod obrazem grošovaného závodního koně, kterého Heleninými školními barvičkami namaloval tatínek.

Jednou se v postýlkách ve školce přikryli dekou a učitelka je rozdělila. Holčičku vodili hned po školce domů. Dovedla si taky zavázat tkaničky rychleji než Richard. Učitelka i potom, kdy už dávno nechodil do školky, na něj v noci vystrkovala zadnici.

Měl by si vymýt sněhem ránu na bradě a na tváři; to by tu však především musel ležet čistý sníh. Báł se otravy krve. Viděl kočího ruce a Karlinu hrud'. (*Dvoutisící čtyřstý šedesátý rok od stvoření světa.* Tuková tkáň, žlázy, z kterých dostávají děti mléko.)

Kočí chraptivě řekl Karle: „Tak co chceš, miláčku?“ Přivíral oči. Zněl v tom nádech srdečnosti a stísněnosti. Prosba i nesmlouvavost, přání a chtění. Ztrácel hlas? Nikdy neměl kočí tak chrčivý hlas.

„Jako posledně,“ řekla Karla.

„To jsem byl opilej, až sem bučel,“ řekl kočí. Vyrazil ze sebe smích, ale už se nutil a pořád chraptěl.

„Nebo radši nic,“ opakovala Karla. A dodala: „Nerada bych se dostala do rukou andělíčkářky.“

„Máš krásný pevný prsa,“ řekl kočí. „Máš je správně tvrdý i vláčný. To jsem si posledně nemyslel, že držíš tak pěkně pohromadě.“

„Mám všechno krásný, neměl byste se šidit,“ zasmála se krátce Karla.

Bylo slyšet doteky prstů a dlaní na Karlině hrudi. Kočí hlasitě dýchal.

„Už jste si to mohl rozmyslet,“ řekla Karla.

„Rozmyslel jsem si to,“ odpověděl kočí. Měl v hlase nelibost. Strhávalo ho to chraptivou něhou, kde už nemohl tak jasně vyjednávat.

Před Richardem ležela hromádka roští, které ho chránilo, ale taky překáželo, aby viděl všechno, i černé konečky kočího nehtů. Karliny bradavky na prsou, kočího zkažené přední zuby. Nesměl se prozradit neopatrným pohybem. Slyšel dvojí dech Karly a kočího. Šmátrání dlaně. Kočí trochu přikryl Karlinu hrud', aby jí nebylo zima. Hrud' jí maličko zmodrala. Ale viděl modravé žíly připo-

mínající řeky. Richard skoro nedýchal. Bylo to všechno, co takhle zblízka ještě neviděl. Zahrnulo to všechny druhy zvědavosti. Kočí zahříval Karlu, jak uměl. Za chvíli se oba už skoro zahřáli, ačkoli foukal vítr a bylo chladno. Kočí si otevřel pár knoflíků u kalhot a stejně tak je rozepnul Karle, která si to dala líbit i na spodku šatů, aby viděl, co si přál vidět. Kočí nechal poklesnout ruce, které rozepínaly knoflík po knoflíku všude, kde mohl, takže je nebylo vidět, než byl hotov s rozepínáním. Oči mu pokrýval skleněný povlak. U úst měl křečovitý, vyčkávavý výraz.

„Co když to nemám u sebe?“ zachraptěl ještě kočí.

„Tak z toho nakonec nebude nic,“ řekla Karla suše. V hlasu jí nezněla veselost. Zároveň ji hlas prozrazoval, že si chce vždycky, ať řekne, co řekne, nechat otevřená vrátka. Co od ní kočí přesně chtěl?

Seděla proti kočímu, který se pořád vsedě opíral o ohradu, s ohnutými zády jako kočka. Sevřela rty. Richard je viděl ze strany jasně.

„Teď nemůžu, mám obě ruce zaměstnaný,“ chraptěl kočí.

Bylo znát, že myslí na něco jiného.

„Potřebuju mít náladu,“ řekla Karla.

„Nezlob, miláčku,“ řekl kočí.

„Vážně,“ opakovala Karla rozmrzele.

Kočí zase začal převalovat Karlina prsa v dlaních. Pak našel rukama všechno, co hledal.

„Vybrala sis dobře, ještě jsem nikoho neošidil,“ řekl kočí. „Víš přece, na co mě máš.“

„Stejně,“ odpověděla Karla.

„Vím, že umíš bejt miloučká, když chceš. Můžeš mi věřit; posledně jsi mi snad taky věřila, nebo ne?“ Chraptěl, že mu bylo sotva rozumět. „Myslíš, že jsem se z těch pár šluků opil? Mám ještě tři čtvrti lahvičky. Tak co?“

„Budete spokojenej,“ řekla Karla. „Už jsem to objevila pár lidem.“
„Když budeš hodná.“

„Bude to něco jiného,“ řekla Karla. Pootevřela ústa, ukázala zuby, jazyk, jícen.

„Tak jo,“ řekl kočí.

Richard se kousal do rtů. Karla se ještě maličko víc nahnula nad kočího, který si opřel temeno hlavy o ohradu a zavřel oči. Richarda napadlo, že by mohl Karlu chránit, kdyby vyskočil, vzal ji za ruku a utekli spolu. Pootevřela ústa. Chtěla kočího kousnout? Měla na sobě boty, i když měla až k pasu rozepnuté šaty, ale kočí měl rozepnuté všechno, kam dosáhl, a asi by mu trvalo chvíli, než by si zapnul knoflíky, aby mu nespadly kalhoty. Zároveň chtěl vidět Richard všechno – až do konce. (Měl pocit, jako by skoro obětoval Karlu, jen aby to mohl vidět.) Nenapadlo ho, že i potom bude mít práci zmizet nepozorovaně. Třásl se zimou víc než Karla. Cítil, že se přibližuje něčemu ještě nečekanějšímu než smrtelný hřích. Nejen tomu, jak se dělají děti. (I tomu, jak se *nedělají*, ale to ještě neznal.) O čem se přitom mluví, co platí. Už věděl, že se nikdy nebude koukat; už věděl, že je to něco jiného pro toho, kdo se dívá, než pro toho, kdo to dělá. Byla to částička dospívání, které nepřichází najednou, jak si lidé myslí. Pozoroval jedno z tajemství dospělých. Karla se teď úplně naklonila, a zatímco kočí ještě mohl držet její prsa, ponořila Karla hlavu kočímu do klína. Kočímu se uvolnily ruce a prohraboval nejdřív Karliny vlasy a pak si je dal za svou dozadu zvrácenou hlavu.

Richard už se neměl kam vracet; bylo to ještě dál než daleko, než úplně vzadu, někde na začátku, než se narodil. *Dvoutisící čtyřstý šedesátý rok od stvoření světa. Pochválen budiž Hospodin, král světa, který nás vyvolil ze všech národů a dal nám svou Tóru, jež je učením pravdy a jíž vštípil v nás i věčný život.*

Kočí měl tváře, ruce, čelo, uši a krk jako uzenu šunku. Zbrunátněl. Díval se ještě skelněji dovnitř sebe sama než prve. Vytryskly mu slzy do očí. Muselo v něm probíhat něco silnějšího než země-třesení.

Richard myslel na otce. Na kluky. Na ryby. Na Helenu. Na Dagmar Tanzerovou. Slévalo se to v něm dohromady jako tekutý ledový kov, z něhož se stává nová slitina. Měl v koutku duše strach, proč se ho to taky týká. Protože to viděl, vidí a nemůže odtrhnout pohled. Už to v něm a s ním zůstane navždy.

Látku na šaty, co měla Karla na sobě, dostala u nich v krámě. Měli celé štůčky téhle laciné a řvavě červené látky. Tatínek řekl, že Karla není žádná zvláštní zákaznice, ale mít takových stovky, splatil by strýčkovi Arturovi a ostatním dluhy dřív. *Desatero přikázání. Nebudeš vraždit, nebudeš krást, podvádět, lhát, nedopustíš se manželské nevěry.* Byl to naruby obrácený návod k použití?

Kočí párkrát zasténal. Unikalo z něho něco ve výkřicích, trhání úst a víček. Ve zvucích úst. Byly to uznalé výkřiky; pak sebou trhal jako v padoucnici. Kočí se dvakrát silně a párkrát slaběji uhodil temenem hlavy do dřevěné ohrady. Skoro plakal, vzlykal a skučel. Karlu to nevyrušilo.

Kočí si podržel hlavu rukama. Něco se v něm uvolnilo. Vykřikl třikrát za sebou Karlino jméno, pokaždé hlasitěji než předtím, jako by ožíval, umíral a znovu křičel, že žije.

Richard nevěděl, co zakrývala jeho zvědavost, že je to nejhlubší instinkt, starší než země a moře, propasti a pouště a horstva, hluboký jako nejjzdálenější střed vesmíru, bohatší než souhrn všech neznámých hvězd a nesmírnost všeho, co nás obklopuje. Nemohl tušit, že je to v něm starší než on sám; že se s tím narodil, jako se s tím narodil každý; jeho otec a otec jeho otce až k prvnímu zvířeti a od něj ještě dál dozadu, k prvnímu úlomku kamene, ohně

nebo ledu, z něhož nějaký zázrak vykřesal život. Nemohl tušit, že to temné, co pocituje, je temnější než tma v nejkratší den roku a mrazivější než dlouhá zima na severu, hlubší než nejtmavější severská noc a zároveň jásavé, jako jsou barvy jitřního, poledního a zapadajícího slunce. Nemohl ještě pochopit, že je to základ života, v němž je každý člověk první a poslední, článek nekonečného řetězu, který někde začal a někde jinde, v nedohlednu ještě nezměřitelném roky, zanikne.

V této chvíli to pokládal jen za zvědavost, napájenou nestoudností, palčivým nutkáním vědět. Vidět. Znat. Až daleko za tím na něj čekalo, že to – i když ne docela, jako nikdo na světě, alespoň částečně pochopí, jako se někdo nebo něco něčeho jen dotkne – nebo alespoň okusí.

Vpíjel se očima a dechem do parku, který, jak říkali kluci, se pářil. Nebo to dělali podle svého, ale stejně. Dotýkali se tím nejdůvěrnějším, čím a jak se mohou lidé vzájemně dotýkat.

Ale i Richard tušil, co ho zaplavuje temnem, jako by ho naplnila tma, v níž nevidí nikdo ani milimetr před sebe. Zavřel na zlomek vteřiny oči. Báł se snad, že oslepne? Ne, tak daleko jeho pokora nešla. Jen se v něm poprvé v životě takhle silně setkala, z čeho se narodil a z čeho se, díky jeho účasti, jednou budou také rodit jeho děti. Najednou věděl, že se ho to nějak týká, i kdyby to bylo sebeodpudivější nebo sebezpřitažlivější. Bylo to ano i ne. A teprve tím ho to zhnětlo, pokořilo, a snad – nějakým zárodkem stínu povzbudilo.

Věděl, že na to nikdy nezapomene. Bude to s ním a v něm a poroste to s ním, jako s člověkem roste nejneočekávanější vzpomínka, ať už na cokoli. Už se nebude muset dívat z nouze na nahé sádrové panny z krámu nebo kradmo na maminku, o Heleně nemluvě nebo nemluvě o stále větší Soničce Vackové od sousedů,

nebo na Lídu Kubrovou. Jen letmo, zlomkem myšlenky, si to spojil s Dagmar Tanzerovou. Karla ještě nechávala hlavu v jeho klíně. Pak se narovnal, polkla a otřela si ústa hřbetem obou dlaní.

„To mám docela ráda, když mi někdo říká miláčku,“ řekla potom.

Kočí si uvolnil ruce. Vytáhl z kapsy kožichu po straně peníze. Nepočítal je a dal chomáček Karle. Karla měla v očích slzy; byla jí zima. Přepočítala rychle peníze. Strčila je do kapsy v šatech a zapnula pracně knoflíček po knoflíčku, celá zkrěhlá.

„Mně je teplo,“ řekl kočí spokojeně. „Teplo a dobře.“

„Teď můžu být hodná,“ řekla Karla. „Byla jsem hodná, ne?“

Měla naběhlé rty. Otřela si oči. Slzela zimou.

„Chvíli se na tebe můžu jen koukat,“ řekl kočí.

„Nerada bych se nastudila.“

„Vypadáš hezká. Krásná. Možná lepší, než jak normálně vypadáš.“

„Jo. Možná.“

„Určitě.“

„Dík.“

„Vypadáš pěkně.“

Karla popotáhla.

„Pojď blíž.“

Vzal Karlu kolem ramen. Přitiskl ji k sobě.

„Je příjemné tě mít blízko. Jsi dobrá. Děláš to dobře.“

Kočí vytáhl plochou lahvičku, odšrouboval zátku a dal Karle napít a taky se nalokal. Mlaskl. Byla v něm nová pýcha, která v něm prve nebyla. Spolkla.

„Vidíš,“ řekl Karle.

„Vidím,“ usmála se zmrzle. „Nejsem žádná lichvářka.“ Vyloudila na rtech znovu pousmání. Všechno jí vydrželo jen krátce. Musela mít dobrou povahu. Viděla ostře všechno, co bylo zblízka,

ale rozplynulo se to i nejmenší časovou vzdáleností. Měla svůj rozum. Nechtěla přenášet svou stísněnost na ty druhé. Vždycky v ní všechno dozrálo rychle. Věděla svoje. Byla takhle chytrá, už když jí bylo čtrnáct. V osmnácti už se vyznala. Zůstala jen částečně dítětem, jak se to o ženách říká, že mají krátký rozum už napořád. Nepomíjela maličkosti, ale nenechala se jimi zahltit. A zároveň v ní bylo zvíře. Richard v ní teď viděl, v čem byla zvíře. Byla zvíře-člověk? Mohla by polykat krev? Cítil, co ho ohromilo, už navždy. Polkl. Bude muset spolknout ještě mnohé, než pochopí, co je člověk. Spíš tušil, než věděl, co ho čeká, ale věděl, že ho to čeká, když se bude chtít změnit z dítěte v muže.

Karla nejevila účast. Kočí si to rozmyslel a dopil naráz zbytek lahvičky. Jen jí vyhrnul sukně, jako by žertoval.

„Proboha,“ řekla. „Fouká tu jako na severní točně.“

Karla se dívala nahoru na plynojem. I jí připadal jako hvězda na jiné planetě? Kdoví nač myslela? Uvažovala, co ji čeká? Myslela přitom na svou holčičku? Na hostinec Merkur? Co za to dostane nebo nedostane? Richard už viděl, jaké napětí zkříví lidem tvář, když jde o peníze a nejsou si jisti, jestli je dostanou na ruku. Myslela na kolébku, kvítek, nebo hrob? Asi to pro ni nebyla taková maličkost, jak se v Merkuru zdálo. Musela vidět v duchu ještě něco za vnějškem všeho. Přitom se snažila vzbudit zdání, že to, na co myslí, je to jediné a taky to jediné, co bere vážně. Pootevřela ústa, sevřené zuby.

„Po smrti z toho už nic mít nebudem,“ zavtipkoval kočí.

„Mám ráda muže, co si dovedou vydělat a utratit,“ řekla Karla.

Kočí páchl až k Richardovi nasládlým koňským potem. Asi načichla i Karla. Kočí byl červený, zdravý, zima mu neubližovala, stejně jako vítr. Takhle si dospělí hrajou s tělem? Tohle taky dělá sestřenice Zuzana v Itálii? Maminka? Napadlo ho, že se Karla tvá-

řila chvíli předtím jako lidožrout. Takhle lidé pojídají lidi? Ženské chlapy? Je to pravda, že Karlu párkrát pro nic za nic zbili? Na ulici i v Merкуру. Je možné, že by ji za to mohli taky zavřít?

Karla odhadovala počasí. Možná že už myslela na to, co udělá maličké k večeři. V kočím bylo něco přátelského i opovržlivého. *Budeš mít jen jednoho Boha. Nepožádáš ženy...*

„Jestli ještě chcete, tak rychle,“ řekla Karla.

Richard nezavřel oči a bral to jako odměnu i trest. Kdyby natáhl ruku, mohl by se jich snad dotknout. Myslel na odchod.

Nebudeš vraždit, jak opakoval Mario Schapira na náboženství. Neobsahovalo to triumf, jako ho to neobsáhlo, když se kluci dívali škvírami v ohradě na milenecké párky přitisknuté k sobě v hou-pavých pohybech, než se změnilly v křeč a nakonec v klid, spokojenost i zpupnost. Muži se po objetí s ženou podobali kohoutům, pánům na smetišti.

Karla věděla, že kočího potěšila. S ní se všem, alespoň na chvíli, zmenší starosti.

„Tak zase příště,“ řekl kočí.

„Budu na vás čekat,“ řekla Karla. „V sobotu jsem někdy volná.“ V její tváři byla zvědavost i soucit. Všechno se jí zdálo najednou snesitelnější.

„Co bys tak říkala tuhle sobotu?“

„Tuhle sobotu?“

Pak řekla: „Mohl byste vidět, jak mě pánbu stvořil.“

„Jo,“ řekl kočí. „U tebe doma? Máš zrcadlo?“

„Nahá je každá ženská o třídu krásnější.“

„Doufám,“ řekl teď kočí.

Bylo v nich něco, co je spojilo tím, v čem byli předtím, když přišli, rozdělení. Odcházel jako staří přátelé. Kočí se nadnášel v ramenech. Houni zaroloval a nesl pod paží. Byla v něm nová

svěžest, síla, něco, co mu vdechlo patinu pána světa. Musel si Karlu krášlit nějakou vidinou. Vypadal, jako by prohýřil noc a den. Bylo to daleko od výrazu pomatenosti, který měl ještě prve v očích. Vracela se mu do tváře střízlivost.

Za bariérou domů a hřiště bylo slyšet tramvaj. Na nádraží houkaly lokomotivy. Richarda si kočí s Karlou nevšimli. Chvíli jim trvalo, než se pozapínali; mělo to lehkost, nic z trudnomyslnosti, jako když ještě seděli a jednali a pak už nejednali. Kočí objímal Karlu kolem ramen. Vedl si ji jako družku, ženu, přítelkyni. Už měl svůj kožich zapnutý do posledního knoflíku a Karla přes ramena zelenou houni. Dopínala si živůtek. Měla už na sobě zase své přiléhavé šaty, zavřené do posledního knoflíčku, plný zadek a uzlovitá silná lýtka. Trochu taky chodila jako cirkusový kůň. Houni jako pláštěnku, připravena ji kdykoli sejmut. Karlina nabídka ukázat kočímu svou nahotu Richarda zneklidnila. Nevěděl proč. Viděl nahou Helenu často a matku někdy. Tak co? Něco tu bylo. Druhá, jen tušená síla, strhávající každého dospělého. Cítil srdce nejdřív v krku, pak v žaludku. To, co ho odpuzovalo, ho současně fascinovalo. Byl rád, že to viděl? Byl to okamžik, kdy cítil skoro temnou, nepřekonatelnou sílu, která ho sem přivedla a přimrazila na místě. Tajný život dospělých? Všechno, co radši skrývají. S čím jen málokdo chodí na trh? Ten druhý život, který si v sobě nese každý ještě hlouběji, než jak se představuje na povrchu? Nebo je to snad víc životů, vzájemně, ale neviditelně propojených? Jsou k sobě svázány také neviditelně - ale zdá se, že neoddělitelně a silně. Snažil se odhadnout, jaká neznámá síla svedla Karlu a kočího a přivedla je až sem. Byla to síla, tlak, magnet, který objímal celý svět. Druhá strana existence.

Vítr skučel a točil se kolem kopce, plynojemu, plotu a ohrady. Richard cítil rozpačitost člověka, který přišel, viděl, ale nerozuměl. Patří to k tomu, že se mezi mužem a ženou odehrávají věci,

které se už vzápětí rozpustí, jako by nebyly? Jako by se nic nestalo. Mísily se mu do toho nové a nové myšlenky. Co když bude mít Karla za devět měsíců dítě? Vozka říkal hlasitě Karle, že brzy nechá koně. Udělal už řidičskou zkoušku; začne jezdit nákladákem se zrychlenou balíkovou poštou. Poštu chtěli lidé pořád rychlejší a spolehlivější. Všechno bude brzy na motor. Díval se před sebe na kopec, jako by mu svět říkal pane. Něčím se na stráni zabydlel.

Richard se za nimi díval, dokud nezahnuli na roh domu s mramorovou podezdívkou. Bylo to jiné, než mu slibovala zvědavost. Co slibovaly tváře Karly a kočího, jejich vzájemné pohyby.

Majitel čistírny se na Karlu s kočím díval úkosem. Šeptal své tučné ženě něco mezi oblaky páry ze strojní žehličky a v záplavě šatů a košil a záclon. O něčem chvíli přemítal, než si to v duchu dal dohromady. Pak majitel čistírny plácl svou manželku po zadku a šel otočit klíčem v zámku a zavřel čistírnu. (Ukazoval manželce dozadu k šatům a oblekům, které visely hustě vedle sebe na dlouhé tyči před záclonou, za kterou zmizeli.) Richard cítil, co se v něm potvrdilo a zároveň vyvrátilo. Pohrdal kočím, nebo Karlou? Sám sebou? Nevěděl dost dobře. Byl to obdiv i opovržení. Proč? Báł se, aby nepohrdal i svým tatínkem a maminkou, lidmi v Merkuru? Hostinskou? Nevěděl taky dost dobře, jestli by se mu chtělo takhle „dělat děti“. Obohacení ho ochudilo. Život je jako plochá dráha na Meteoru VIII. Nebo jako „aréna smrti“, motocyklová věž, po jejíž strmé kolmé stěně jezdí kolem dokola motoristi v kožených úbořech na zip odshora dolů na svých amerických motocyklech Harley-Davidson a řítí se dopředu – ve skutečnosti dokola – s očima zavázanýma černým šátkem. Jako slepí, s rachotem a na plný plyn, na svých silných mašinách. Díval se na mraky, na obnažené nebe směrem k ústavu choromyslných, až k věži vodárny. Už asi dneska sněžit nebude.

Na rozcestí Palmovka zvonila ve stanici tramvaj, pětka. Nastupovat, jedem. Cililink. Na Královské, kde se u Palmovky třída spojovala jako řeka s Primátorskou, směrem k jejich krámu na rohu Královské a Heydukově, klusala ulicí modrá jízdní policie: lesklí koně, bílí a hnědouši a ryzáci. Klapot kopyt naplnil ulici. Richard sledoval umazané portály, špatně přelakované už loni, protože tatínek nemohl zaplatit prvotřídní barvy.

Karla už zahýbala do průchodu s modrými kachlíky v jejich domě. Kočí krokem člověka, který něco dokázal, jí mávl pravicí na rozloučenou a šel dál, aniž se zastavil, a po pár krocích už vstupoval do Merkuru. S úsměvem kynul hostům: „Hlavně zdravíčko.“ A všichni mu odpovídali jako nejrůznorodější ozvěna: Hlavně zdravíčko.

Karla šla dvorem k holčičce. Bylo slyšet – ještě uprostřed dvora – její přátelský hlas. Malá Karlička jí odpovídala.

Bylo pořád pod mrakem a skoro nepřijemná vlezlá zima. Richardovi se chtělo něco udělat, aby se oddělil od kopce. Od všeho, co viděl a slyšel a co si o tom musel myslet. Měl hořkou chuť v ústech. Výčitky za svou vlezlost. Čeho se nedovoleně účastnil. Co by to asi přebilo? Co je veselejší? Cítil všednost, která přichází v odlivu rozbouřených vášní cizích lidí a v daném okamžiku je zveličuje. A ony potom slábnou a bez fantazie jsou ubohé. Kýchl. Loni ukradl v zahradnictví dole u tržnice, mezi mostem a přístavištěm říčních parníků a nákladních lodí, pro maminku k narozeninám begonie a pak, když tatínek objevil, jak k nim přišel, je musel jít vedle tatínka vrátit a květinář nemohl uvěřit, že by kluk jako moucha přelezl vysokou zeď tam a zpátky s květináčem téměř větším než sám. Ve škole dostal Richard trojku z mravů, což maminku zmátlo výrazem „uspokojivé“, protože následovala jen čtyřka, chování „neuspokojivé“; ale jen na chvíli, než od ní dostal k vysvědčení

výprask. Nebo mohl jít načerno na *Pancho Villu* do kina Svět nebo na *Pět neděl v baloně* do bia Humanita anebo na *Emila a detektivy* v biografu Svépomoc a přijít domů až hodinu po večeři. To tatínek neměl rád. Chtěl mít rodinu pohromadě alespoň k večeři. Nebo by mohl Richard jít napsat alespoň na pět zdí a čelních stěn domů, že bývalý soudce v jejich domě je náfuka a paní Vacková prodává na obložených chlebech maso z pečených koček. Nebo vybrat spolužákovi ze zámožnější rodiny kasičku a koupit si za to mandle v čokoládě od papírnice, paní Špíralové, jejíhož manžela jízdou na trojkolce z kopce dolů ke škole vylekal a nakonec – když pan Špíral leknutím upadl – přešel. Napsal konečně na zeď pod číslo 137: *Zilopek je hodný*. Zilopek nikdo nebyl. Zilopek byl vymyšlený člověk z písmen, jako když rabín Löw stvořil Golema z prachu a hlíny a hebrejského slovíčka život – šem, které mu napsal na papírek a vložil pod jazyk a podle libosti vyjímal. *Zilopek je hodný*. Nedokázal se upnout dost dobře v duchu ani k Dagmar Tanzerové, která mu slíbila cigaretu s dutinkou, ani k už zmizelé čtyřleté plavovlásce z německé mateřské školky na Primátorské. (Co se s ní asi stalo?) Viděl v duchu Karlu, jak se naklonila nad kočího v rozepnutém kožichu, sama překryta zezadu houní, s naběhlými rty a zimou vlhkýma očima, a kočí sténal. To byla láska? Včetně lásky k bližnímu? Kdyby to neviděl na vlastní oči, mohl to pokládat za vidiny. Vystřízlivěl. Bylo těžké nevidět ve věcech méně nebo více, než v nich bylo. Svět byl jako sépie, o které se učil ve škole, která kalí vodu a zastírá, co je, a předstírá, co není. Zahrnuje to lstivost, sílu a rozum? Je to věda, kterou sdílí všichni dospělí? Cítil neodvolatelnost, kterou mu zprostředkovala zkušenost. Karlina ústa, kočího klín.

Dvoutisící čtyřstý šedesátý... král světa. Nepožádáš ženy bližního svého... Pochválen budiž. Houby. Houby. Houby. Karla si vykračo-

vala jako kočárový kuň. Odemkla si a ztratila se ve svém jednopokojovém bytě na dvorku.

Konečně vešel Richard do modře vykachlíkovaného průchodu a pomalu po schodech nahoru do prvního poschodí, kde bydleli. Vzhlížel vzhůru po schodech i dolů do šachty od výtahu. Loudal se. Vykročit pravou nohou, přehodit si krok, pravou nohou, pravou nohou. Přál si cestou alespoň napilovat lano výtahu nebo rozbít okénko, jen pro jistotu, aby se ho tatínek radši zeptal na to, co kde provedl, co si užil, než co viděl. Šachta výtahu vypadala jako jedno z podmořských sídel kapitána Nema. V bytě za bílými dveřmi hrál tatínek na mandolínu italskou vojenskou píseň z Dolomit. (Asi si už natáhl struny a vyladil mandolínu; zněla dobře.) Maminka si prozpěvovala. Helena se učila anglicky; opakovala si nahlas slovíčka: *hlava, ryba, osud. Domov, právo, odpovědnost. Práce, odměna, štěstí. Všetečnost, rozmar, medvěd*. Bylo to slyšet až za dveře na chodbu. Helenina anglická slovíčka byla pro Emilovy a Anniny uši rajská hudba. Měla pištivý hlas. Až na pavlač voněly buřty. Tatínek dostal vždycky dva, ostatní po jednom. Maminka měla dvě průpovídky. První: *Musíš vykročit pravou nohou*. A k buřtům: (Tatínkovi dva, zbytku rodiny jen jeden.) *Musíš se dojíst chlebem*. Překročí práh pravou nohou, umiňoval si. Richard načmáral na zed' u výtahu v prvním patře ještě jednou: *Zilopek je hodný*.

Vzal za otlučený zlatý knoflík u dveří. Dveře byly otevřené. Vešel a pozdravil: „Už jsem tady.“ Všichni mu odpovídali: „Dobrá večer.“ Vyšlo mu to na pravou nohu. Buřty už byly teplé. Rychle umýt ruce a sednout si ke stolu. Nikdo se ho na nic neptal.

II

Richard sledoval vandráka u ohrady domu s mramorovou podezdívkou, kde bydlela Dagmar Tanzerová. Tanzerová ho vzrušovala a zvykl si, že stačí, aby ji viděl nebo na ni myslel, a něco se v něm měnilo. Ale kvůli tomu sem dneska nepřišel; nebo to byl jen vedlejší účel. Plynárník, který v budově plynárny čekal, až přestane pršet, šel po schodech nahoru k podbřišku plynojemové koule. Krčil se pod nepromokavým žlutým pláštěm, viditelným ostře ze všech stran, a ničeho si nevšímal. Vandrák se chystal seskočit z visutého lůžka. Člověk musel mít silný žaludek i trpělivost, aby mohl snést vandrákův druh existence, i na to, aby se na něj vydržel dívat. Richard měl obojí; navíc dost času. Když pršelo, nebylo toho po škole tolik co dělat. Pršelo už pár dní. Očichával vandráka, jako by se přibližoval k vrčícímu psu. Vandrák silně páchl. Rozdělával oheň. Rozdělávat oheň v dešti je dobrodružství. Zápas s marností. Na chvíli vypadal vandrák jako první i poslední člověk na světě.

„Hotová potopa světa,“ začal Richard. „Můžu se ohřát, jestliže se vám to povede rozdělávat?“

Pohlédl přes vrchol ohrady k oknům, kde bydleli Tanzerovi. Odnikud by neměl tak dobrý výhled. Vandrák ho lákal a odpuzoval současně. Napadlo ho, jak je divné, že se možná – přece jen – chce dostat k Dagmar Tanzerové přes vandráka, nebo stihnout obojí. Tanzerová v něm probouzela vynalézavost. (Mělo to víc odstínů.) Vandrák měl na prsteníku velký bronzový prsten. Věřil snad, že to zahání křeče, jak utrousil později? Pod visutým lůžkem ležely hrnce a kusy traverz. Prodával vandrák staré železo, aby si opatřil chleba, salám, brambory a cibuli? Vystavěl si tu něco podobného

doupěti. Bydlel pod širým nebem; lůžko, přidělané k ohradě jako balkon nebo jako lůžko ve spacím voze, vypadalo vratké i pevné. Vandrák si už minulý týden nanosil kamení na ohniště. Neobtěžoval se úklidem. Ohrada se zavěšením lůžka trochu nahnula ven. Vandrák tu měl vedle sebe dvě židle, postavené lenochy k sobě, aby podporovaly jedna druhou, sekeru, lopatu, krumpáče a větší kameny jako schody pod lůžkem. Kde si to všechno sehnal? Asi to někde nakradl. Několik ocelových tyčí mu sloužilo u ohniště; mohl na ně zavěsit hrnce. Znovu vyvolával dojem prvního nebo posledního člověka na světě.

Nad lůžko si vandrák připevnil okapovou rouru, dost dlouhou, aby se zachytila voda, když se chtěl napít nebo na vaření. Pod lůžkem měl bednu bez zámku s hadry a šatstvem, už na hodně místech popraskanou, s nedovírajícím víkem. Do ohrady nad lůžkem, kde visela jutová plachta, natloukl deset hřebíků a skob. Na ohradu pověsil kulaté kuchyňské hodiny, ale nešly.

Vandrák spal hlavou na jih a nohama na sever. Vítr se lámal a zastavoval o roh ohrady, ale ne úplně. Přes dva velké kameny měl vandrák přehozený kus starého koberce. Ohniště bylo kousek od lůžka, aby nechytla ohrada a vandrák snad v noci neshořel. Měl mezi starým železem několik velkých krejčovských žehliček a ženské cihličky, s držáky i bez. Vedle hlavy lůžka visela petrolejová lampa bez cylindru. Nemohla svítit a taky nesvítila. Pod matrací měl zastrčeny tři velké kuchyňské nože, už zrezivělé, rukojetmi ven. Bylo to něco mezi zbrojnicí a kuchyňskou výzbrojí.

Vandrák si Richarda nevšímal. Neodpověděl mu. Snad ani neslyšel. Zapaloval zvlhlé roští, staré noviny a uhlířské hadry a pár kradených polen a prkýnek. Bylo toho víc, co Richarda přitahovalo. Mastnota nebo hrubost a brunátnost jeho pleti připomínala hadry, koberec nebo kusy řemenů. Vandrák, oblečen do cárů, se

naklonil k bedně vedle roští, vytáhl hadr, který si obtočil kolem krku, a zachraptěl, jak si čistil hrdlo a ústa. Měl víc jizev než vrásek a faldů.

Oheň nechtěl chytit. Vandrák vyškrtal už dvě krabičky sirek. Měl stejně huňaté obočí jako strýček Artur. Ale levé obočí měl řidší než nad pravým okem, jako by mu snad ohořelo nebo je někdo vytrhal nebo měl nějakou kožní nemoc. Vyžrala mu je špína, olej, mastnota? Počasí? Jak byl vandrák starý? Bylo by těžké odhadnout jeho věk. Snad mu bylo čtyřicet, snad šedesát. Nebo sto?

Čtvrt za ohradou ztichla, kromě zvonění tramvají tu a tam. Jednou přešel sentinel a potom koně, asi z pivovaru nebo do pivovaru. (To mohl být Richardův starý známý, kočí.)

Richard pokaždé žasl, jak lidé žijou. Měl pocit jako při stvoření světa. I když, jak říkal tatínek a maminka, pořád si ještě nesměli vyskakovat, měli alespoň pravidelně snídani, oběd a večeři a střechu nad hlavou. A měli denně čisté prádlo a šaty a mohli se umýt, kdy chtěli, i když jen v umyvadle v kuchyni, a jednou za týden, když maminka prala velké prádlo, dole na dvoře v kotli nebo v neckách v prádelně. Richard se chodil dívat na vandráka už třetí den. Pokaždé se odvážil blíž. Dneska poprvé vandráka oslovil. Když mu nevyjde vandrák, uvidí alespoň Dagmarku Tanzerovou nebo opačně. Taky mu nešla z hlavy nedělní návštěva Joachyma Luxemburga. Co řekl, co zamlčel nebo co pouze naznačil. Čišela z něj tíha, která člověka zavalí, když odejde z domova, ze země, kde se narodil, od lidí, s nimiž vyrůstal. Měl v očích výraz člověka, jemuž se ztrácí půda pod nohama. Zdála se mu maminka a tatínek slepí a hluchí, protože se tak na ně chvílemi díval? Měl strach, že i kdyby řekl všechno, co věděl, nikdo by mu, v jiné zemi, stejně neporozuměl? Naštěstí maminka i tatínek i Helena umějí německy. On, Richard, trochu už taky rozuměl. Dalo se jen tušit, jaké břímě

na něm lpělo. Nemohl se přece zlobit na to, že nikdo není věštec, aby věděl, co ho čeká a nemine. Snad by se neměl hněvat ani na sebe. Richarda napadlo, co měli Joachym Luxemburg s vandrákem společného, i když byl každý z naprosto odlišného těsta a je nanejvýš pravděpodobné, že se nikdy nesetkali a nepotkají. Ještě ho napadlo, jak se mohou setkat dva docela cizí lidé v hlavičce toho třetího, v jeho hlavě.

„Máte tu spoustu věcí, ale hodně byste jich tu ještě mohl potřebovat,“ řekl zase Richard.

„Leda nějaký suchý dříví,“ odpověděl konečně vandrák. „Nepotřebuju ani hnout prstem.“

Odkášlal si. Vyhřezlo z něj víc slov, než chtěl? Vytáhl z kapsy kousek okoralého chleba. Pomalu zvedl ruku k ústům, zdroje černého pachu a zkažených zubů. Musel mít oteklé dásně. Jizvy a stroupky na rtech působily dojmem, že ho škrábla kočka nebo pes nebo jezevec. Nebo ho v noci, když spal takhle venku, kousla krysa? Nedalo práci spojit si vandráka s krysami nebo hmyzem, červy, vším, co žije venku pod širým nebem.

„Nikde kolem teď sušší dříví není,“ řekl Richard. Byl rád, že ho vandrák neodehnal. Lekl se, aby mu vandrák nenabídl chleba. Na vteřinu zapomněl na Dagmar Tanzerovou. „Leda bych pro vás urval někde kus ohrady. Myslím, kde je sucho.“

Vandrák se na něj podíval. Něco si v duchu srovnával nebo oceňoval, co by mohl z Richarda mít anebo čím by mu mohl kluk uškodit.

„Je to zvlhlý,“ řekl Richard, „ale možná že všechno ne.“

„Spálíš chleba v ohni a Satan s tebou vybere stejnej kus ohně v pekle,“ řekl vandrák. Ukousl si. Bylo slyšet, jak jedl, mlaskal a polykal. To by si u stolu asi dovolit nemohl. Vandrák hlta jako zvíře. Nahnul se kupředu, připraven odrazit útok, s výrazem drav-

ce. Zdálo se, že nejí jen ústy, ale celým tělem, i hadry, do kterých byl navlečen. Dorozumíval se s jídlem nějakou svou vlastní, nikomu nesdělovanou řečí, nějakým tajným jazykem hladu, sytosti, nedostatku a nadbytku. V jeho pohybech byla kromě dravosti bolest a síla ji překonat, anebo bolest, která polykala sílu. Ale vandrákovy oči vystřelovaly při jídle, jak kousal, žvýkal a hltal, neomylný signál: Já. Ne ty. Pro vandráka asi bylo na světě málo lidí, kterým by dal přednost před sebou. Jeho oči říkaly: Já, pak zase já a potom znovu já. Ve vandrákových pohybech, v jeho sanicích, zubech a dásních byla zuřivost, kterou polykal s každým soustem. Richarda napadlo, že by nebylo příjemné se s vandrákem o něco dělit. Jak vandrák jedl, zračila se mu ve výrazu nějaká, nikomu nesdělená minulost a lhostejnost k budoucnosti. Zvuk jeho kousání a žvýkání a hltání se ztrácely v prostoru kopce za ohradou. Rozplývaly se pod zamračeným nebem, než je vandrák obnovil.

Za kopcem jel nákladní vlak. Musel být dlouhý alespoň padesát vagonů; trvalo chvíli, než přešel. Celou dobu se vandrák snažil podpálit oheň a ujídal chleba, než spolkl sousto, které ani nerozkousal. Jedl hlučně, říhl, v ničem se neomezoval. Někde v městě utichla parní píšťala. Ozvaly se sirény v mydlárně. Vandrák se rozkašlal. Vyplivoval drobečky. Vypadal, že mu kašel roztrhá plíce.

„Nic jiného než dříví mě nezajímá,“ chrchlal celou hrudí. Pak polkl.

Richard se odvrátil. Musel vynaložit hodně vůle, aby to vydržel. Vandráka asi nezajímají milostné plotky, které se – pokud neprší – odehrávají na stráni v jeteli. Ve dne a hlavně v noci. Co si tu lidé od sebe navzájem vybírají. Lidé jako vandrák asi nemají ženu. Nemají o tyto věci zájem. Míjí je to jako vítr a déšť. Richard si otřel z čela déšť. (Nedělo se toho moc, ale všechno bylo lepší než dělat školní úkoly a nudit se doma.) Ustoupil o krok, ačkoli chtěl přijít blíž.

„Bojíš se mě?“ zachraptěl vandrák. „Nebo se mě štítíš?“

Neobtěžoval se čekat na odpověď.

Měl nemocné, skoro mastné oči, stejně jako pleť, uložené hluboko do kůže, která připomínala Richardovi řemeny. Richarda napadlo, že stejné oči mají koně nebo ovce nebo psi. Bylo toho víc, čím vandrák připomínal zvíře. Co všechno asi poznamenalo jeho tvář, co se mu vrylo hluboko do kůže? Zdary i nezdary, úspěchy, zrady a selhání, o nichž nikdo – krom vandráka – nevěděl? Snad ani vandrák už ne? Z očí mu číselala lhostejnost. Ale hned za lhostejností byla lstivost a schopnost zrady. Něco nevypočitatelného. Rty měl rozpukané, samý stroupek. Bylo divné, že z otvorů na rtech nekrvácel. Byly to černé strupy.

„Co bych se bál?“ odpověděl Richard na první půlku otázky.

„Díváš se na mě, jako bys viděl vítr. Myslíš, že mám v očích pecky?“

„Proč byste měl mít v očích pecky?“

„Cos tu ztratil?“

Pak vandrák řekl: „Březnovej sníh je dobrej už jen na vymejvání očí. Alespoň není prach.“

„Daly by se rozebrat klece, v kterých měl náš domácí na střeše od garáže andulky, ještě než přišli Němci do pohraničí,“ řekl najednou Richard. „Je to teď prázdný a hnije to.“ Byl by taky rád viděl, alespoň na chvíli, na balkoně Dagmar Tanzerovou. Vyvážilo by se to. Ve srovnání s vandrákem by znamenala tolik jako čistý ubrus na stole v pátek večer pro maminku. A – v nějakém smyslu – s oparem sladké tesknosti, kterou v něm Dagmar Tanzerová vyvolávala, a kohoutí odvahy udělat něco, pro co by si ho alespoň všimla, by se necítil osamělý, jak se cítil, když se začaly hrnout události, které doma, jak to vypadá, nikdo nestačil strávit.

Vandrák nevypadal ani se netvářil povzbudivě. Vypadal fakticky jako poutník na konci světa. Jako někdo, kdo nic jiného asi nečekal než déšť a bídu a nudu, že se nedá rozdělat ani oheň.

„Mohl bych přinést taky kousek dříví z domova,“ dodal Richard.

Díval se vandrákovi na ruce. Nehty měl nečisté, krátké, bez půlměsíčků, okousané nebo otlučené. Ale říct jen nečisté bylo málo. Na dlaních mozoly, některé jako bříška palce, jako by pracoval v lomech nebo v dole. Držel zápalku v jedné ruce a v druhé krabičku. Musel si kleknout a rozčechrat roští loktem. Pak se poškrábal – přes hadry na žebrech; asi ho žraly blechy. Richarda napadlo, že možná vandrák přišel z vězení. Nebo z lesů. Jako někdo, kdo prošel kusy země, za každého počasí, ve dne i v noci a rozhodl se tady na chvíli zakotvit.

„Nedostaneš ženskou, když nerozděláš oheň. Tráva i listí jsou vlhký. Oheň mají rozdělovat ženský víc pohromadě. Když to ženský nechytne, může si vytrhat vlasy a přiložit. Stačí jim česat se nad ohněm a pomoci plamenům.“

Překvapil Richarda hovorem o ženách. O klecích na andulky se nezmínil. Taky o poznámku, že by mohl Richard vzít dříví z domova, ani nezavadil.

Richard si strčil ruce do kapes. Proměny v jejich rodině mají nekonečný život. Nikdo není schopen to zastavit. Týden potom, co tatínek narukoval, a pak, když se vrátil (protože zrušili mobilizaci a Němci přišli bez války do pohraničí a dostali zadarmo nedobytné pevnosti a zem a vyhnali lidi bez majetku jen s tím, co měli na sobě), došla od něho vojenskou poštou dřevěná plochá krabice sýra. Tatínek posílal sýr, jako by sýr byl to hlavní, co měli v pevnosti a co se dalo posílat. Některý druh sýra měl díry a jiný se zdál plesnivý, ale maminka řekla, že to je v pořádku. Některý

sýr *musí* být plesnivý. (Tatínek připsal, aby si na dírách v sýru pochutnali.) To měl asi ještě lepší náladu než teď, protože nesměli bojovat, i když maminka děkovala Bohu, že tatínek a všichni ostatní alespoň ušli krveprolití. S tatínkem nebylo těžké se dorozumět, jako to asi bude s vandrákem, kterému chtěl Richard pro něco, čemu sám v sobě nerozuměl, přijít na kloub. To by musel zkusit, co asi už zkusil vandrák. Ale chtěl by na to asi přijít, aniž by musel být v jeho kůži a podílet se na jeho, vandrákových zkušenostech. To tatínek kradl? Kde vzal krabici sýra? Ukázalo se, že tatínek sloužil u kuchyně. Už ho nepřidělili ke koním, jak si asi přál. Měl jako účetní kamaráda vojenského kuchaře. Maminka prázdnou krabici spálila. Bála se, aby tatínka nezavřeli? Krabice by se teď Richardovi hodila, aby tu mohl s vandrákem zůstat. S krabicí by byla hračka rozdělat oheň. Možná; alespoň něco. Neviděl na obzoru jinou pomoc vandrákovi. Takhle to může jít donekonečna.

„Na staveništi, kde bude nová pošta, je parafín, to by taky pomohlo,“ řekl Richard.

Vandrák se díval do prázdna. „Parafín?“ zachytil se v něm zájem. „Říkáš, že je tam parafín?“

„Celej koláč,“ potvrdil Richard.

„Dalo by se jim všem ukrást nos mezi očima,“ řekl vandrák. „Patří to státu?“

„Je to staveniště. Bude tam pošta.“

„To patří státu,“ řekl vandrák.

Mořil se s rozdělováním ohně. Funěl. Odplivl si. Páchl. Měl asi hodně starostí s ukájením svých potřeb. Na hodně jeho přání nejspíš připadlo stejně tolik rozčarování nebo nenaplnění. Ještě ho to nevyčerpalo. Zhluboka zasténal, asi vzteky. Ohrada vypadala jako nádrž. Vandrák do ní kopl.

„Komu se zdá o ohni, zuří,“ řekl. „Vzal bych všechno, co chytne, i roští. Dlouho přšelo a bylo zima. Je tu moc vody. Parafín by byl dobřej.“

A za chvíli: „Přineseš ho tedy? Nebo nepřineseš?“

Za chvíli se Richard vrátil s parafínem. Měl právo zůstat. Těšilo i rušilo ho propojení na vandráka a nerozuměl tomu. Nebylo to ano, nebo ne. Bylo to ano i ne. Podíval se do oken a na balkon, kde bydleli Tanzerovi. Nic. Balkon byl mrtvý. Tulák zarýpal do parafínu kusem klacku. Oddrobil kousek a hodil na roští. Odloupal kus voskovaného papíru, do kterého byl parafín zabalen. Okamžitě to chytlo. Oheň se odrazil v nemocných vandrákových očích; měly teď barvu slupky červených jablek. Parafín se škvařil. Plameny vyrážely vzhůru v duhových barvách a prskaly, jak do nich padaly kapky vody.

Richard si všiml na ohradě matného zrcadla, částečně překrytého hadry. Vandrák měl v nemocných očích úlevu. Ale pořád se pohyboval jako vyčerpaný člověk, na konci sil. Byl zarostlý. Měl na tváři a na čele popáleniny. Z uší mu rostly chloupky, dlouhé jako články prstu. Měl silné a okoralé rty. Velká ústa. Zíval. Občas si odplivoval nebo kopal do ohrady. Teď mu šel do nosu kouř. Slzely mu oči. Vlasy měl umazané blátem i popelem. Stejně zaneřádnou měl hučku. Potřeboval holiče. Přiložil zase kus parafínu. Moc jím nešetřil. Odhadoval, na jak dlouho parafín vydrží. Oheň se od vandráka odrážel stejně jako ze zamlženého zrcadla. Vandrákův krk a zátylek taky připomínaly řemeny. Richarda napadlo, jak se asi vandrák jmenuje. A kdo se ho asi naposled ptal na jméno a komu ho asi řekl.

„Viděli tě?“ zeptal se vandrák.

„Ne.“

„Policajti mají oči.“

„Nikdo mě neviděl.“

„Mají oči i - víš kde.“

„Je to dobrý.“

„Hoří to.“

„Jo.“

„Můžeš brát, kolik uneseš, i na hřbitově. Musíš přeskakovat hroby. A dávat pozor, jestli hrobník nenechal na noc otevřený jámy. Je jim všechno jedno, i když na mrtvoly prší. Když je vlci roztrhají nebo jim vrány vyklovou oči. Neslyší, čím jméno volal mrtvej naposled. Na ničem jim už nezáleží. Budou mít s pohřbíváním víc a víc práce.“

A nakonec: „Cos to prve říkal o otci? Kde - říkáš - že byl?“

„V pevnostech na hranicích.“

„To už je ztracený.“

Přiložil vlhké dřevo, které se vedle ohně prosyceného paraffinem trochu usušilo. Odkopl zbytek koláče parafínu, aby neroztekł do sněhu a bláta. Na botách nosil chuchvalce hlíny. Poslouchal, jak syčí oheň. Vypadal najednou silný. Oheň ho měnil. Vlávala se do něj energie s plamenem, stejně jako předtím, když jedl a potom pil. (Musel mít strašnou žízeň, když pil, co prve pil.) Vandrák si stoupl kus od ohně a rozepjal se a začal močit. Vypustil ze sebe, co vypil. Muselo toho být hodně, co vypil. Asi se neobtěžoval v noci chodit někam dál stranou. Všechno, co potřeboval, udělal tady. Richardovi přeběhl mráz po zádech. Vandrák se otrěpal a ani se nezapnul, necítil stud, ani v ozvěně, kterou za něho pocítil Richard. Ve vandrákových očích, když si ulevoval, byla neomezenost nějakého vyměřeného času. Udělal svobodně, co musel, stejně jako je svobodné zvíře. Vypustil ze sebe mohutný žlutý proud, který pleskal do bláta a rozprskával se mu u nohou. Vzdychl. Zachrčelo mu v hrdle. Očima dal najevo spokojenost. Nevnímal ani v nejmenším

hnus, který vyvolal v Richardovi, třebaže ho v sobě Richard potlačil. V tom, co bylo na vandrákovi hnusné, byla nějaká síla. Byla to proměna, kterou vnímal pouze vandrák a jen nepřímou ozvěnou Richard. Ulevil si. Funěl jako zvíře, když dlouho běželo. „To už prohráli. Myslíš, že už se sem nedostanou? Dají jim celou zem bez jediný patrony. To můžeš dát svýmu otci písemně.“ Na vandráka to byla nečekaně souvislá řeč.

A potom řekl: „Železo i beton a děla i proviant; celý vlaky erárního proviantu a šatstva. Vylo a štekalo na ně moc zaběhlých psů, čumákem proti nim, to byla jistá záhuba. Za jasných měsíčních nocí se loupí a krade. Jasný měsíční noci otupí bajonety i nože a břitvy. Hodně lidí to udělá za měsíčních nocí do kalhot, ačkoli ve dne vypadali jako skály a kopce. Neviděli, že měsíc zrudl? Je na něm místo chlapa ženská. Nevěděli, že za hranicí je měsíc prosvítit? Ovládnou tím ty druhý. Stačí to vědět. Ale co ty víš o okultismu? Co o tom může vědět tvůj fotr? Nemají tušení, co to jsou Germáni. Jejich škola a dril. Ta stará a pravá věštba.“

Znovu přiložil. Naslouchal syčení parafínu a dřeva. Hlína pod ohništěm už vyschla a vypadala svaštěle. Uhýbal před kouřem. S ohněm už mohl být spokojený. Rušilo a dráždilo ho asi ještě něco jiného.

„Kdo sedí se svým stínem na vodě, nechytí ryby ani na tu nejlepší návnadu a prohraje válku i život. Kdo nechá svůj obraz na zdi nakřivo, neuspěje. Nebude mít ženu, ani děti. I když nechá obraz spadnout, zahyne. Ztratí pevnosti, děla a erární proviant i šatstvo. Nezbyde jim ani patrona, aby si prohnali spánek – kulí – i hlavní generálové. Ti slepí i ti barvoslepí. Rozbili a nechali si rozbít zrcadla. Budou mít smůlu. Dívali se do zrcadla a pili, to se nemá. Nechali si urvat knoflíky od uniforem. Zout boty a stáhnout kazajky. Nechali jim jen kalhoty, košile ven.“ Vandrák si utíral nos

do hadru. Hadr hodil do ohně. Pozoroval, jak hoří. Bylo to, jako by se díval do pralesa, na nějaké nepropustné houští, porost, nejhustší spleť větví a zároveň na průzračné nebe, kde ve vrstvách, které nikdy nikdo neobjeví a neohmatá ani pohledem, na sebe navazují hvězdy, celá hvězdná seskupení, galaxie a galaxie ještě jiných vesmírů, kterých se lidské oko může dotknout jen na okraji, pohledem, z kterého za chvíli bolí a pálí oči. Vandrák vdechl vedro z ohně a zalapal po vzduchu. Musela v něm být zase nějaká žízeň, která vyvolávala jeho tichou zuřivost. Nebyla na něm ani píď něčeho choulostivého. Každým zalapáním v sobě něco trhal, nějaká pouta, do kterých se znovu svazoval.

„Kdyby to dali lidem, udělali by líp. Od Aše až k Jasině. Mohli mít kilometry nouzových pracoven. Takhle zbohatnou bohatý, ať se posunou hranice, kam chtějí. Myslíš, že Němci bojují jen za Německo? Bojují za bohatý. Bohatý za sebe nastrčej vždycky ty nejhorší.“

„Těžko se to vdechuje,“ posoudil Richard pach páleného parafínu.

„Co sis vyhlíd dalšího?“ zeptal se vandrák. Poslouchali oba, jak to syčelo. Kouř vandrákovi nevadil. Sehnul se a vrazil loktem do polen, co vypadávala, napolo shořelá. Jiskry začaly vyletovat vzhůru, oheň už hořel. Stačilo jen přihazovat polena, kusy dřev, parafín. Oheň dostával sytější barvy; rudou, bílou, nafialovělou a brunátnou. Vandrák bral hořící a doutnající polínka do dlaní a házel je nazpět.

„Viděl jsem kometu, bude válka,“ zahučel vandrák. „Bude to velká válka. Největší válka, jakou tady lidi viděli a vedli.“

Řekl to, jako by to snad někomu vzkazoval. Díval se číhavěji, dokud neměl oheň. Odplivl si. Richard se nechtěl odvracet.

„Mohli je rozsekat na cucky,“ řekl. „Měli víc letadel, tanků a pevností, víc erárního proviantu a lidi za sebou. Už nikdy ne-

budou mít, co měli. Zahodili dvacet let. Neuměli si pomoci sami. Na koho se spolehli? Mohli je překvapit. Lekli se křiku. Kdo si neumí pomoci, neumí se bránit, kdo se neumí bránit, lekne se křiku, i když má bajonety, pevnosti a erární proviant.“ Odkáslal si. „Vždycky se báli. Sváděli to na druhý. Lhali, že se drželi tři sta let nepokořený, jen ohnutý. Mysleli si, že jsou ohebný. Svět na ně kašle, protože na sebe sami kašlou.“

Pak řekl: „Zbytečně se chlubí, že jsou civilizovaný.“ A nakonec řekl: „Knihy o demokracii a svobodě taky dobře hoří. Jsou jako parafín. S těma se dá udržovat oheň. Jsou z dříví. Nevíš o nějakých? Jako prach, ženský vlasy, starý prádlo a podvazky. Jako shnilý vojenský boty. V popelu zůstanou cvičky. Ale nesmí zvlhnout. Co je mokrá, nehoří.“

A nakonec: „Lžou. Dávají na ránu živou ropuchu a čekají, až umře, aby se uzdravili. Nepomohlo by jim ani prase kousnutý zmijí.“

„Hezky to hřeje,“ řekl Richard. „Bylo to strašně vlhký. Spravil to parafín. To je fakt.“

„Musíš to zapálit a udržet,“ řekl vandrák. „Už to nebude, co to bylo. Od jara do podzimku je dlouho.“ Otřel si krk pytlou. Kůže mu ohněm a kouřem ještě zhnědla. Dalo práci mu rozumět. Zase hodil pytlou do ohně. Richarda poprvé napadlo, jestli to má vandrák v hlavě úplně pohromadě. Nebyl by div, kdyby mu z takhle přelétavého života, za každého počasí, přeskočilo. Taky ho napadlo, že má štěstí na podivné cizí lidi. (Jako německý židovský emigrant Joachym Luxemburg minulou neděli.) Vandrák se díval jinak než všichni lidé, které Richard znal. Měl také jiný hlas. Měl výraz jako člověk v kleci, jenž se zároveň osvobodil a znovu byl, kde předtím. Neměl rodinu, příbuzné, děti? Byt, místo? Nedalo se nic vyloučit, ani potvrdit. Měl za sebou nějaký zločin, nebo

nějaký trest? Nebo byl obětí jiné neznámé nespravedlnosti anebo nepěkného osudu svou, i nejenom svou, vlastní vinou. Myšlenky nedávaly Richardovi pokoj. Chvillemi dokonce cítil stud, ale nevěděl proč. Chvillemi připomínal Richardovi vandrák v hadrech bláto a chvillemi jako by přišel a znovu se chystal do nějakého mimopozemského prostoru a zase se vrátil sem.

Vedle vandráka a ohniště stál špalek a na sebe srovnané cihly ještě se zbytky zdiva a pár šedých cihel vytrhaných ze schodiště od plynárny do plynojemu a srovnaných do výše kolen. Vandrák si rozmazal saze po obličejí.

Richard se díval na prkna poskládaná kousek stranou, bylo jich asi dvacet. Kdovíodkud je vandrák nanosil? Asi ne ze staveniště pošty, to by si všiml parafínu. Richard cítil jeho pátravě oči. Nemoci, které se z vandráka dívaly. Podezření a lhostejnost, povadlá ozvěna, zájem, který vyvracel i potvrdzoval, jako naopak to všechno potvrdzovalo vandráka. Najednou z Richarda vypadlo:

„Proč si neuděláte boudu, když máte dříví? Víím, kde mají na staveništi pošty stavební sloupky a kůly a prkna.“

Richard už byl blízko ohně. Natáhl nad plameny ruce jako vandrák. Nabíral na sebe vůni uzené země. Taky se na něm chytlo pár sazí. Zjistí si, jestli vandrákovi straší v hlavě, když nic jiného. Jestli patří na zem, nebo pochází z nějakého mimopozemského prostoru. O jeho zvycích už si něco poskládal dohromady. Snad si nebude chtít udělat zrovna teď, tady a před ním svou velkou potřebu, i když se připravil i na to.

„Já na staveništích nekradu, v tom jsem čistej, to tys tam otočil parafín, ne já,“ řekl hučivě vandrák. „Co je státní, od toho ruce pryč. Já se taky jen vohnu, abych si nepálil prsty. Proč bys mi nosil prkna a stavební sloupky?“

„Abyste toho měl dost na přístřeší.“

„Co bych si stavěl? Dům? Proč? K čemu? Žiju. Bydlím. Nic nechci. Svět je velikej a lidi jsou krutý. Až mě to tu omrzí, seberu si svých pět švestek a potáhnu dál, jinam; svět je širokej a dlouhej.“

Potopil zase ruce do kouře a udil si je, blíž plamenům, než by dokázal Richard. Jakmile mu chvílemi chytaly hadry, zamával rukama a utloukl počínající oheň na sobě o zem anebo si jednou lehl a udusil, co na něm doutnalo nebo hořelo, a pak se zas postavil; chvílemi zůstával vkleče; pořád se hřál a příkládal. Zdálo se, že hltá oheň. Už bylo znát, i přes brunátnou kůži, jak zrudl a zapařil se. Asi byl normální, myslel si Richard, protože vandrák řekl:

„Je tu moc policie. Nemá to cenu. Jsou většinou chytřejší než ty; je jich víc; mají na tebe víc času než ty na ně. Nedělej celej den a noc nic než pasti na lidi. Mají víc času a hlav než ty. Můžou si na tobě dát záležet. Jsou to i v nejlepším případě svině. Mně o policajtech nemusí nikdo nic říkat. Cejtím zlo a nenávisť v policajtech už na sto kroků napřed.“ A za chvíli: „Policii nesmíš věřit, ani kdyby ti slibovali, že od zejtrka nebudou bít a zavírat lidi. Kdyby slibovali, že dneska večer slunce zajde a ráno se zase ukáže. Byla by to chyba.“

Kašlal teď strašně. „Ani voni si nemůžou koupit mládí a zdraví, jen ti můžou zničit a zkazit mládí a zdraví, rozbít tě na cucky. Budou starý jako já a nebudou si umět poradit, když prší, fouká vítr a praští zima. Policie už rozbila obuškem a pěstma hodně lidem hlavu i v obyčejnej den, do kterýho jim nic nebylo. Hodně lidí zabili. Mrtví na tom nejsou špatně; živí vandráci na tom nejsou někdy líp.“

A zase Richarda napadlo, jak může být asi vandrák starý. Znovu mu přišla na mysl čísla čtyřicet, šedesát, osmdesát nebo sto. Možná jen třicet. To jen tak zašle a staře vypadá. Hledal v něm něco, co tušil, že ve vandrákovi vězí? Musí se mít na pozoru, to je jisté. Co

přimělo vandráka odolávat největším parnům v létě a kruté zimě, sněhu, ledu v zimě? Kdo mu něco podstrojil, když se cítil unavený? Jak čelil nemoci, když byl sám? Jak si odpočinul, když se vyčerpal? Kde bral jídlo, když měl hlad? Ale nějaký smysl pro pořádek vandrák musel mít, když tu měl lůžko a rozdělal si oheň na skoro stejném místě jako včera. Asi se neštítíl vlhka, vedra, plísně, zkaženého vzduchu, prachu, pachu bláta nebo nakyslé hniloby svých hadrů. Spal na dřevě, které hadry změkčily jen nepatrně. Ohrada u jeho lůžka byla samá skvrna. Jistě se neobtěžoval stlaním. Jaké měl vandrák záliby, jaké choroby, koníčky? Na zápěstích měl tetování, nezřetelné obrazce lesklé mastnotou, které asi dosahovaly až k ramenům, ale to by musel vidět Richard vandráka obnaženého. Tetování Richarda trochu strašilo svou nesmytelností. Byl to cejch už jednou provždy, leda by si ho dal člověk vyškrábat. Proč chtěl žít vandrák takhle, jak žil? Byla to hádanka, která Richarda vzrušovala. Zahrnula hádanku vandrákova minulého života i jeho budoucnosti. Jak se stal vandrákem? Jaký příběh nebo jaké příběhy si v sobě nesl? Kam s nimi putoval? Z místa na místo? Co měl za sebou a co ho čekalo, o čem věděl a o čem nemohl vědět? Jaké volání v sobě slyšel, za jakou volbou šel? Richard v duchu hledal souřadnice mezi vandrákem a sebou, mezi vandrákem a lidmi, které znal, mezi vandrákem a německým emigrantem minulou neděli, panem Joachymem Luxemburgem. (Mluvil o tom, co potřebuje, zázemí, práci, přístřeší, když tady nemá žádné příbuzné. Co to znamená mít pojištění, platit daně, seznámit se se zákony země a tak dále a tak podobně.)

Vrstvy mastnoty se u ohně prolínaly, z louží škraloupy a strupy. Začínala to být nuda jako doma, když dlouho prší. Měl by zvednout kotvy a zkusit něco zase o štaci dál? Něco Richardovi řeklo, aby zůstal. Vandrák cítil, jak ho Richard poslouchá, ale tvářil

se, jako by mluvil spíš k sobě. Už tu byli hodinu. Parafínu ubylo. Vandrák hodil do ohně poslední kus. Rozložil něco hadrů i s dekou na lůžku, blíž ohně. Zatížil to sekerou. Žárem osychala tráva a bláto u ohně a cihel a zároveň pruh ohrady. Vandrák i Richard maličko ustoupili. Richard nabíral teplo pootevřenými rty stejně jako vandrák. Bylo příjemné dělit se o oheň, o který se zasloužil, i když vandrákovi nerozuměl. Za hodinu se oba ohřáli. Co teď?

„Co jsi vlastně zač?“ zeptal se drsně vandrák. Svraštil čelo, pohnulo se mu obočí.

„Co bych byl?“ vrátil mu otázku Richard. Držel se dál ohně; nechtěl ustupovat, aby si vandrák nemyslel, že se ho bojí.

„Meloun, kterej zasadíš do špatný půdy, neroste, ani když na něj svítí slunce a zalejvá ho déšť. Můžu si domyslet. Někdo si obrací kabát podšívku nahoru, aby nezakopnul, aby sebou praštil jeho souseď. Poznám plemeno na pohled. Každý plemeno má svoje znaky, jako kůň nebo pes nebo bejk.“

Richard zvědavě zvedl oči.

„Některej druh má psí uši,“ dodal vandrák. „Psí uši a placatý nohy. Velikej nos, ale já mám taky velikej nos, a nejsem tvoje plemeno. Jsem jiné ráce než ty.“

Richard nějakým způsobem věděl, že to přijde; nevěděl kdy a jak, jen že se to objeví; cítil, že to, co ze sebe vandrák vychrlil, je v tom ohledu *všechno*. Byly to skryté rysy existence; neznámá, temná síla, která se podobala ponorné řece, když se na chvíli prodere na povrch a než zase ustoupí do hlubin. Richard si najednou uvědomil, co předtím jen tušil, ale nikdy si nechtěl přiznat: s každým člověkem zkouší, jak daleko může kam jít. Kam mu ten druhý dovolí. V tom jsou jistě všichni lidé stejní. On s někým, jiní s ním. Naráží to na neviditelné hranice dobra a zla. Spravedlnosti nebo nespravedlnosti, jak jim říkal kantor Schapiro na náboženství. Každý

člověk je vesmír. A s každým člověkem se svět znovu rodí nebo umírá, se vším všudy. Zabít člověka je jako zabít celý svět. Pomoci jednomu člověku je jako pomoci celému světu. Vandrák se díval na kopec s plynojemem jako na nějaké vysoké horské štíty a zároveň jako na kopeček, z něhož odešli mravenci někam jinam. Odplivl si a řekl: „Vlast.“ Vrátil tím Richarda domů ve chvíli, kdy tatínek řekl, že na ně spadla klec. Myslel na tatínka, jak skoro plakal, že přišel o krám. Taky Tanzerovi, Neumanovi, pan Winternitz a pan Sternschuss přišli o krámy. Šlo to rychle jako povodeň. Tatínek se doma trochu styděl před Annou a Helenou, i před ním, Richardem, ale strýček Artur říkal, že se to dalo čekat; že si nikdo nemusí nic vyčítat. Tatínek skoro uvítal mobilizaci. Měl za to, že bránit se mu vrátí čest. Tatínek litoval, že se přece jen tehdy, když k tomu měl ještě možnost, nestal poddůstojníkem z povolání. Nemluvil o tom, že bránit se se zbraní v ruce je teď všechno. Styděl se za to, co bylo, a na hranice jel s hlavou nahoře, i když už s prázdnou kapsou a ztraceným krámem. Co měl vandrák na mysli, že se nemohou míchat semena melounu a jablek? Artur se smál – jak řekla maminka, jako Mefisto – že tentokrát jim z bryndy nepomůže, i kdyby stokrát *chtěl*. Nepomohl jim už alespoň dvakrát?

Kdo má platfus a psí uši a velikej nos? Proti komu vandrák mluví? Neslo to temný podtón. Nebo proč o tom začal? Co si vlastně takovej vandrák vandrácká o sobě myslí? Osamělá existence vandráka najednou objala širší kruh, i když pořád působil dojmem, jako by zrovna vyšel ze tmy. Zahrnula pro Richarda pohledy z nej-různějších konců. Zase to byl prales, na jehož okraji se objevil člověk, a za ním šla do šera nejhustší a nejneproniknutelnější houština, močály, přítomnost neviditelných šelem. Vandrák byl jistě opuštěn všemi, ale asi taky všechny sám opustil. Richard vnímal vandrákův život, zlomky, s nimiž se už mohl seznámit, skrytý

druhý život ostatních lidí, který vedou, který vede každý člověk, od dětství až k nejzazšímu stáří, na hranice smrti, aniž se s ním někomu svěří. Vandrákovy poznámky vyvolaly v Richardovi skoro nepříjemné ozvěny, nebo jiné ozvěny, které se ozvěnou vandrákových přehřeknutí doplňovaly. Pootočil se k plynojemu. Taky jemu najednou připadal kopec jako vysoký, nepřekročitelný horský štít, nějaký pražský Mount Everest. Vandrák vypadal i nevypadal jako nějaké zotročené zvíře, které se jenom svou samotou vyhýbá ranám a zahlušuje starostí, jak se obléct, najíst a napít a schovat před deštěm.

Balkon bytu, kde bydlela Dagmar Tanzerová, byl pořád tichý. Na podzim asi nechodila Dagmara na balkon tolik jako na jaře nebo ještě v létě. Dům s mramorovou podezdívkou vypadal nedostupný. Tatínek se v mobilizaci alespoň dočkal uniformy. Podle strýčka se Německo nedá rozsekat, jak si malí Moricové myslí. To jenom fantastové v Merкуру soudí, že mohli porazit desetkrát silnější Německo a Němce překvapit, zničit jim letiště a letadla ještě na zemi a děla a tanky a štáby v kasárnách. Tatínek s Arturem z duše nesouhlasil. S mořem a ponorkami by se Němci na suché zemi, proti horám, nevytrhli. (S loďstvem by nemohli strašit ani ve Vltavě, kdyby se dostali po Labi z Hamburku do Prahy.) Tatínek mluvil o věcech, jež se mohou stát jen jednou. A o věcech, jež už nebudou, jak byly. O věcech, které člověk potkává, aniž je vyhledával, a o věcech, které jsou a které se nedají vtisknout do slov. Nemají jméno?

Richard odstoupil od ohně; plameny se rozrostly. Mohl se otočit na patě a zmizet. Nevěděl sám dost dobře, proč nezmlizel už dříve. Něčím ho vandrák urazil. Možná. Co tady ještě hledal? Ale něčím ho taky hypnotizoval. Hlasem? Svou pochybnou existencí? Měl svoje vandráctví jako cech? Je to důvod, který mu zajistí na

dožití, co potřebuje ve všech čtyřech ročních obdobích? Neměl nemovitosti ani peníze a domečkem se nevyrovnal ani šnekovi. Širé nebe a čerstvý vzduch jsou to jediné, co mu může spadnout do klína. (I s deštěm.)

Vycítil, co je na vandrákovi nepříjemné a snad nebezpečné; taky, co na něm nebezpečné není. Připomenul si balkon Dagmar Tanzerové. Jiný svět než vandrákův svět a odlišný od jeho světa. Nevěděl ani dost dobře, co pan Tanzer dělá. Něco v bankovníctví. To už nesmí. Patina toho na něm zůstává. Bydlí pořád ve stejné krásném bytě.

„Seš najednou nějaký zakřiknutej,“ řekl vandrák. Chrchlal. Vyplivl. Oheň to spolkl.

Richard se díval na bláto, pak do ohně.

Zůstal tu v naději, že u Tanzerů se možná, přece jen, někdo objeví. (Co měl na mysli tatínek, když mluvil „o věcech, kterých se nelze dotknout“? Čeho se všichni bojí, když nevědí čeho?) Sám nepochopil, proč se nesebral a nešel po svém. Hadry pod sekerou už taky začaly schnout. Vydávalo to pach zapařených šatů a špinavé páry.

„Bejval jsem taky dřív zakřiknutej,“ dodal vandrák. „Teď všechno skončilo a dlouho nic nezačne.“

Richard neodpověděl.

„Někoho tu hledáš?“ zeptal se vandrák lstivě jako na začátku.

Vandrák si rozepjal kabát z pytloviny, jen provazy sešité kusy pytlů nebo kdysi opravdu kabát. Richard se podíval na vandrákův opasek. Na přezce byl lvíček. Pod tím měl vandrák německý vojenský opasek s nápisem *Gott mit uns*. Kde vzal vandrák český a německý armádní opasek? Nechtěl se dívat, jako by si o některý říkal. Vandrák se drbal ve vlasech.

„Co byste chtěl za tu jednu přezku?“

„Za kterou?“

Vandrák upřel na Richarda oči. Odplivl si. Richard nemohl určit barvu vandrákových očí. Byly zanícené a kůže víček zahnědlá. Měl v koutcích bílý mastný spánek a saze. (Co skončilo a dlouho nezačne?) V hadrech, v kterých stál vandrák u ohně, byla najednou přítomnost všech míst, kde asi kdy byl, odkud přišel nebo kam šel; kam si bral svůj čas, který si nesl na čele, lidi, které potkal nebo kterým se vyhnul. Byl tady celou dobu, co trvaly deště?

Nad kopcem, směrem od plynojemu, letěly vrány. O vršek plynojemu se otíraly mraky. Vandrák se díval za hejnem vran. Měl v pohledu lhostejnost nezúčastněných. Když vrány přeletěly, odhadoval mračna. Nahoře pod plynojemem se protahovala mlha. Stříbrná plynová koule se leskla vlhkem. Říkalo se, že v ní brzy nebude plyn, protože hrozí válka. Jedinou bombou by se otrávil celá Praha a snad celé střední Čechy. Podle toho, kam by šel vítr. (Mohl by odnést mraky plynu až do Německa, kdyby vál na sever, a do Rakouska, kdyby vál na jih.)

„Mohl bych vám za to opatřit dříví z těch opuštěných ptačích klecí našeho mladého domácího,“ řekl Richard. Líbil se mu lvíček na mosazné přezce. „Tak na zatápký.“

„Až to přineseš,“ řekl vandrák.

Richard se nezeptal, kde vzal německý vojenský opasek. Kdoví-odkud sem vandrák přivandroval? Nemusel mít papíry? Domovský list? Příslušnost? Občanský průkaz? Neplatil žádné daně? Kašlal na zákony, příkazy a nařízení, které se týkaly všech ostatních, vozil se na nápravách pod vagony od města k městu? Jak si opatřil na novém místě nové hadry?

„Parafín jsem vám snad taky přines. Ale to by už nešlo dneska. Zejtra.“

„Čtvrtek je špatnej den. Kde tě bude zejtra konec?“ Kašlal zhluboka; hrozilo, že si vykašle plíce. Síla a vratkost se ve vandrákově kašli potkávaly.

„Když vám není na dříví zejtra pozdě, budu tu s ním kolem poledne, po škole.“

Vandrák zvedl sekyru. Držel sekeru ostrím dolů proti Richardovi. Přestal kašlat. Sedl si na chvíli na špalek. Všechno bylo mokré.

Okna u Tanzerů byla velká a lesklá, s hustými bílými záclonkami. To by Richarda povzbudilo, kdyby se Dagmar Tanzerová ukázala. Dagmar Tanzerová bydlela blizoučko, a připadala mu tak daleko. Bude mít záminku přijít sem i zítra. Nedostupnost lidí jako Dagmar Tanzerová se prolínala s přítomností vandráka. Svým způsobem tu oba byli i nebyli. Richarda obklopovaly tísnivé myšlenky, které by do něho nikdy nikdo nehádal. Kolikrát asi vandráka už uvěznil? Jak se hájil, co vysvětloval? Co se mu zdálo, když upadl do spánku? Hroužil se do svých představ o vandrákovi, ale nejenom o něm. Vynořovaly se v něm obrazy, skoro přízraky, podobné zamračenému nebi, těžké vlhké vůně vojtěšky na svazích kopce s plynojemem. Domy, ulice a byty, kam se člověk nikdy nedostane; lidé, kteří se nemají kam schovat, možná ani nechtějí. Věci a lidé, které a kteří jsou, jako by nebyli.

Místa, kam se lidé nedostanou. Lidé, s nimiž jiní nikdy nebudou. Dům vypadal pevný a vysoký, obložený mramorem. Richardovi se bezděčně sevřelo hrdlo. Byl by to rád rozbil, jako vandrák rozbil mokrá polena. Oheň mu připomenul oči Dagmar Tanzerové. Jiné teplo než žár vycházející z plamenů a dosahující stále dál. Neznámá neviditelná planeta, plná vášnivých pohybů i mrazivé nekonečnosti, v níž už ani není žádný pohyb. Výhled do světa, který se zastavuje na okraji neznámého pralesa. Planeta plná neočekávaných lidí,

kterým nikdo neporozumí, ale vždycky porozumí sobě. Richard se cítil zmaten, jako už mnohokrát, ale věděl, že o jeho zmatku nikdy nikdo nebude vědět, pokud ho nevysloví, a ani ho nenapadlo se s ním někdy někomu svěřovat. To už postřehl, že nemusí, a naopak, že by to byla chyba. Napadlo ho, kdy a jak a ke komu se vandrák modlí, pokud se něčím takovým v duchu zabývá.

Vandrák si odplivl. Znělo to, jako by sténal. Richarda už si nevíšimal. Sundával si ze sebe pytle, aniž odložil sekeru, a chvílemi, když měl holou kůži, si začal oblékat jiné. U koutků očí mu přibýly červené pupence. Na pytle si navlékl jiný, neohořelý a nezvlhlý kabát. Oblékal se jako v nějaké oblékárně pod širým nebem. Měl, jako prve, v očích nevyslovené podezření. Nebyla to ani odvaha, ani lítost. A snad ani zuřivost, kterou v sobě měl, když pil. Párkrát zamrkal. Pohnul nohama, jako by se snad chystal křepčit nebo co.

Pohled na vandráka a na okno, kde mohla být, ale nebyla, Dagmar Tanzerová, a vandrákovy poznámky o placatých nohách, psích uších a velkých nosech vyvolávaly v Richardovi nový pocit tísně. Nerozuměl, co to je. Nikdy se nikdo nedoví všechno, co by chtěl. (Třeba ani nechce.) Souvisí to s tím, co říkal Mario Schapira na náboženství, že člověk má nevyzpytatelnou duši a obklopuje ho mnoho nezodpověditelných záležitostí? (Včetně toho, kam chtěla jít maminka?)

Vandrák se drbal v rozkroku. Musel mít podle vyboulenin kalhoty vycpané hadry místo spodků. Co může člověk vědět, když mu druhý o sobě nic neřekne? Taky proč? Na vteřinu si představil vandráka jako dítě. Jak říkala Anna, každý měl maminku, která do něj skládala naděje, které se možná nesplnily. Kde se berou existence jako vandrák? Kdy se přestane škrabat? Chrchat? Kdy se asi naposled koupal, pokud se nepočítají deště? Richard si všiml furunklů, které měl vandrák na krku.

„Je možná prázdná,“ díval se na kouli plynojemu. Snad taky teď viděl prales, neproniknutelné houštiny, močály. Horské štíty. Zhašené ohně. Měl v očích horečku, vidiny, tajemství a pohrdání nebo radost. Něco, co by rád riskoval, kdyby měl odvalu. Nebo možná společníka. Společníky? Kdoví? Přípravu na něco, čeho se odváží jen za příznivých okolností. Ale možná i naopak. Vypadal ve svých hadrech jako v přestrojení, s nímž se k tomu chystá. Měl v očích nějaké povstání, vzbouření, námitku nebo nějakou trhlinu, kterou to z něj všechno pronikalo. Nedalo se to vyzkoumat. Dodal: „Vypustili z ní plyn.“

„Jo, říkal to mladej domácí v našem baráku.“

„Nevěř domácím. Narodili se, aby zdražovali činži. Jde jim proti srsti ochrana nájemníků. Kojily je chamtivý matky. Domáci taky už nejsou lidi: jen supové a hyeny.“

Richard se díval na dům s mramorovou podezdívkou, do druhého poschodí, kde bydleli Tanzerovi.

„Kdo měl rozum, dokázal se od všeho odlepit a odejít,“ řekl vandrák.

„Nechám si taky vypravit dlouhý vlak, dvakrát padesát vagonů s nápravama nebo nákladní prostor pro jednoho; stačí mi vzít si hadry a sekeru. Dvoje boty, jedny kolem krku, jedny na sebe, šálu, dva kabáty a pár pytlů, co nesu.“

Vandrák si sáhl do bedny pro láhev. Lokl si. Rozkašlal se. Zašrouboval láhev. Páchla petrolejem. Byla to voda? Líh? Potom sáhl vandrák pro bandasku s vyčpělým pivem. Pil dlouho, hlasitě; pak ještě hlasitěji říhal. Pach piva přebil v jeho dechu ostatní.

Na balkonech pod Tanzerovými ležely bedny s uhlím. Lidé si dělali zásoby; říkalo se, že nebude uhlí. Na balkoně Tanzerových stály velké lodní kufry s nálepkami z minulých cest. Kufry byly zelené a černé, kované na rozích, s mosaznými zámky a řemeny.

Ve spojení s vandrákem to dostávalo další význam. Dá se cestovat různě, podle toho, kdo cestuje a kde a jak zakotví.

„Není to dlouho, co měl mladý domácí v klecích na střeše garáže andulky,“ řekl Richard. Chtěl vzbudit vandrákův zájem o něco jiného. „Prodal je někomu do Francie. Uměly mluvit.“

Vandrák si klekl k ohni. Odložil do bláta klacek se špičkou jako kopí. Vypadal jako divoch z Afriky, kterého přenesli do středu Evropy, do Čech, do Prahy. Vypadal celou dobu, jako když mu něco hrozí. Když odložil klacek, sevřel dlaně v pěst. S takhle zařatými pěstmi taky vypadal, jako by se chystal do nějakého povstání, v očích zuřivost, jako by pil. Musel v sobě mít nějakou pevnou představu, které se snažil Richard zmocnit. Najednou ho napadlo, že kdyby se choval nepřipadně nebo snad drze, mohl by ho vandrák zpráskat. Ustoupil bezděčně, ale tak, aby to nevypadalo nápadně. Cítil v sobě náklonnost k vandrákovi, ale s ní zároveň schopnost ho zradit nebo si hledět svého. Zahnal pomyslení, protože se mu ošklivilo.

„Musel byste u toho klečet docela blízko,“ řekl Richard.

„Už mi radili jiní. A vždycky špatně,“ odsekl vandrák. „Můžeš jen urvat, co se dá. Nic jinýho.“

Díval se na okamžik jako slepec, až se Richard zachvěl, aby vandrák do ničeho nenarazil. Richard teď hledal ve vandrákově výrazu nějaké myšlenky. Ale nenacházel žádné souvislosti, náznaky nebo nějaký vzdálenější cíl než oheň v blátě a dešti. Jen chvílemi ve vandrákových očích vystřídala lhostejnost záblesk nějakého soustředěnějšího zájmu nebo naopak protest, odevzdání. Kromě toho se mihla v jeho nemocných, zarudlých a v koutcích znečištěných očích kromě malátnosti nějaká bystrost, záchvat jasnosti, vědomí cíle.

Jeden z plynárníků se vracel od podbřišku koule do budovy. Snad se sem ani nedíval, a jestli ano, nic ho nemohlo zajímat méně.

Je možné, že Tanzerovi už odjeli a zbytek kufrů tu nechali, aby je někdo poslal za nimi? Proč by Tanzerovi odjeli, a druzí ne? Museli by si vyřídit hodně věcí a mít dlouhé ruce. Mluvilo se o Austrálii. Lituje tatínek, že neprodal krám panu Fischlovi, ačkoli maminka, jako vždycky, podotýká, že je to smutné? Obchodník s koloniálem dole v přízemí, kde měli krám i s bytem, zakázal svým třem synům, aby zdravili jejich rodinu. Nějaký motor, který přihnal vandráka až sem a odežene ho, hnal lidi, aby dělali, co zůstávalo pro ostatní nesrozumitelné. Richard v duchu zas narázil na to nehmatatelné, čeho se nikdo nemohl dotknout. Co ještě nemělo jméno a možná ho nikdy nebude mít. Oč zavadil vandrák poznámkou o psích uších a platfusech? Když mluvil o melounech a čím se rozlišují. Připomenulo mu to učitelku němčiny, když mu maminka doporučila, aby si vzal třídu, třebaže to bylo jen dobrovolné, a učitelka – když vyprávěla o Beringově úžině – najednou poznamenala, že Židé jako rasa jsou drzá, snad nejrzejší rasa ze všech. (Jako když Joachym Luxemburg ujišťoval maminku minulou neděli, že pro Hitlera a jeho lidi jsou Židé jako rasa méně než hmyz, a tak s nimi hodlá také zacházet: jako hmyz je vyhubit.)

Po ulici za ohradou a za domem s mramorovou podezdívkou klusal oddíl jízdní policie. Richard sevřel ústa. Vandrák si odplivl do ohně. Přihnul si z láhve. Podkovy zvonily o dlažební kameny. Kouř odháněl vítr k ohradě.

„Máte nemocný oči,“ řekl Richard.

Vandrák to přešel.

„Kdybyste chtěl, mohl bych vám přinést borovou vodu,“ dodal Richard.

„Leda čistej líh.“

„Musel bych říct Heleně. To je moje sestra.“

„Je sama?“

„Doma?“

„Jo.“

„Čím se živí?“

„Učí psát a počítat židovské děti.“

Vandrák mlčel.

„To dělá doma?“

„Někdy.“

„Je teď doma s borovou vodou?“

Vandrák odkopal zbytek dřeva k ohradě. Nechával oheň skomírat. Pár polínek odkopal až pod stříšku. Měl pleť jako syrové maso.

Pak vandrák složil kusy kabátů, rukávy, přednice a větve i se sekerou nacpal pod visuté lůžko k balíkům mokrých novin. Dým z ohně se ztenčil. (Připomenul tak Richardovi, jak jednou kouřil cigarety, ještě než začal chodit do školy, do první třídy, dvacet zorek, a pak dva dny spal. Doktor Máhrer se smál: Osmačtyřicet hodin to dítě spalo? Jako andílek, řekla maminka. Byla to otrava nikotinem, řekl doktor Máhrer. Nezvracel? Ne, jen kašlal. Doktor Máhrer mu vypláchl žaludek, pro jistotu, jak se vyslovil. Doktor utišil maminku a tatínka: Nebojte se, ten si dlouho nezakouří.)

„Vrabci dokážou dělat rámus, nevyrovnejí se andulkám,“ řekl Richard. „A u andulek, jak říkal mladej domácí, se naučí mluvit samečkové.“

Porovnával Dagmar Tanzerovou se Zuzanou, svou starší sestřenicí. V duchu viděl prsa Dagmar Tanzerové, bez ohledu na vandrákovu přítomnost. Měla dětská bílá prsa jako Karlička, dcera Karly. Pan Mario Schapira už dávno říkal, že to muselo přijít.

Vandrák zblízka prohlížel řemeny s přezkou, které držely visuté lůžko. Samet prořídil. Vandrák zkoumal, co udělaly deště. Zkoušel, jak drží hřeby a skoby v ohradě.

„Už chcete jít?“ zeptal se Richard.

„Když se ti chce zvednout kotvu, běž sám,“ řekl vandrák.

Vandrák v něm obnovil, co přicházelo a odcházelo a zůstávalo. *Dvoutisící čtyřstý šedesátý rok od stvoření světa. A taky: Nebudeš mít žádného Boha mimo mne. Nezhotovíš si modlu a žádnou napodobeninu toho, co je nahoře na nebi a co je dole na zemi a co je na vodě a pod zemí. Jsem pamětliv viny otců a jejich synů, vnuků a pravnuků a těch, kteří mne nenávidí, ale prokazuju milost až do tisícího pokolení těm, kdo mne milují a zachovávají moje přikázání.*

„Už to jen doutná,“ řekl vandrák.

Měl kůži v obličeji a na krku, který jen částečně zakrývala šála z pytloviny, jako hroší nebo sloní, s mastnými póry.

„Budou vypadat jako já,“ řekl najednou vandrák chraptivě. „V domech z mramoru a kamene a cihel.“ Vydechoval lihový opar. (Láhev, kterou vypil, by porazila i policejního koně, pomyslel si Richard.) „Taky se ohnou a zeslábnou. Jako kůže, když dostanou rakovinu,“ dodal vandrák. „Zapomenou, jak žili.“

Vandrák se pohnul. Sebral z bláta klacek s oříznutou špičkou jako kopí a zase se mu vrátil do tváře výraz rebelanta. Někoho, kdo se chystá riskovat – skoro život – za něco, co si nechává pro sebe. Díval se jako vězeň, který se chce, za každou cenu, dostat na svobodu. Nebo jako vězeň, který už v duchu ví, jak uniknout svým žalárníkům. Bylo to stejně nepravděpodobné jako neuvěřitelné, ale tvářil se tak. Měl v očích nějaký masakr, o kterém nemohl mluvit. Pohnul hlavou, jako by snad nacvičoval, jak ji strčit do oprátky. A současně měl ve výrazu, jako prve, nádech obvinění, skoro podlý, lstivý a rafinovaný pohled někoho, kdo v něm chvílemi žil a také se jen chvílemi dostával ke slovu. Měl v očích věže a brány a ohrady, něco fatálního. Mohl vzít kopí a spáchat sebevraždu tady a teď, že by se na něj snad nabodnul? Taky měl

v pohledu něco mezi strachem a odvahou. To všechno Richard vycítil, bylo to jen částečné ovoce jeho představitivosti nebo snahy proniknout do vandrákovy duše. Byl tu s ním jako účastná a nezúčastněná osoba. Mohl udělat, co chtěl, ale něco mu říkalo, aby zůstal s vandrákem.

O kus dál byla lavička, na které sedávali plynáři, když si chtěli odpočinout na čerstvém vzduchu, a v noci milenci. Byl div, že si vandrák nepřitáhl lavici do svého doupěte k ohradě. Docela by se mu sem hodila, pomyslel si Richard. Vandrák vykročil.

Nechal doupě za sebou. Richard ho následoval. Šli kolem čistírny. Na ulici se toho moc nezměnilo. Tramvaje, nákladáky, ruční vozíky. Nevypadalo to na zkázu republiky, o které mluvil tatínek. Muselo to být něco jiného. (Viděl poprvé v životě dospělé plakat.) Škoda, že u Tanzerů nebyl nikdo doma. Šli v závěsu za sebou. Richard se táhl za vandrákem, který si ho už nevšímal, kus po Královské a pak u Palmovky a uženářství dolů na Primátorskou. Vandrák kolem sebe šířil smrad. Lidé se mu vyhýbali.

Z oken taneční školy Slavomíra Mayera vplouvala melodie Johanna Strausse *Povídky z Vídeňského lesa*. Ze sňatkové kanceláře Desiré, důvěryhodná služba paním a pánům, věk nerozhoduje, vycházeli venkované. Šli tiše, mračili se. Richard si vzpomněl na veselé svatebčany, když byli s tatínkem na hřbitově u dědečka Ferdinanda. *Prach jsi a v prach se obrátíš*. Proč tatínek říkal, že si Ferdinand jen odskočil, tak jako si jednou odskočí všichni a (ještě nikdo neobjevil jak) zase se setkají.

Dvoutisící čtyřstý šedesátý. Za vandrákem se táhl pach. Vandrák převyšoval Richarda o dvě hlavy. Lidé, které míjel a kteří v protisměru míjeli vandráka, klopili hlavy.

Od té doby nebyli na hřbitově. Tatínek si všímal nápisů *Židům prodáváme jen přes ulici*, jako by je chtěl počítat a porovnat s pod-

niky, kde ještě nejsou. Na některých hostincích už byly nápisy *Židům nepřístupno*. Co chtěl vandrák říct poznámkou o plochých nohách a psích uších a velkém nosu? Určitě nemá Richard o nic víc psí nebo okoralé uši a větší nos než vandrák. V Merкуру byl taky nápis, že někomu se prodává už jen přes ulici, ale zastrčený, že ho nikdo na první pohled neviděl. Hostinský Richardovi nebo Heleně, když šli tatínkovi pro pivo, posloužil první, aby nikdo nic neříkal. To byla výhoda; přišli poslední a první dostali. Tomu se tatínek smál. Maminka říkala, že je to smutné. Tatínek ji přebil: všechno špatné je k něčemu dobré.

Přiblížili se k policejnímu komisařství. Byl to dvoupatrový černý zděný dům, nižší než stará pošta, se zamřížovanými okny. Richard sledoval zpovzdáli, jak se muž v cárech šinul prostředkem dlažby. Měl ruce v kapsách; něco hledal. Taky žvýkal. Před komisařstvím stál hlídkující muž v přilbě, s obuškem v ruce.

Vandrák se skoro šoural. Hlídkující si ho nevšímal. Vandrák zvedl hlavu. Podíval se trochu z výšky do očí policajtovi.

„Svině,“ řekl vandrák. A odšoural se o krok a dodal: „Všecky jste ještě nezastrašili.“

Policista zvedl hlavu. Měl ve výrazu nepříjemné překvapení. Slyšel dobře?

„Cos to řekl, ty špinavče, ty hovado?“ vzpamatoval se. „Komus to řek? Komus to řek, ty špinavá chátro...?“

Vandrák se šoural pořád tak pomalu. Další krok, dva, tři. Policistu neslyšel nebo dělal, že neslyší. Richard viděl, jak si hadrář odplivl. Slina olízla špičku policistovy boty.

Hlídkující strážník si vrazil do pusy píšťalku. Vrazil hvízdavý klín do ticha, které rušili vrabci. Měl v modrých očích zuřivost. Brunátněl. Poklesly mu koutky úst. Z policejního úřadu vyběhli vzápětí dva muži ve službě, s obuškou v rukou a s otevřenými pouz-

dry služebních revolverů. Okamžitě pochopili, oč jde. Policista, který hlídkoval, kývl. Taky oba policisté pokývli.

Richard přešel na druhou stranu ulice. Vyrušil vrabce, kteří tu seděli a znovu vylétli. Vyběhli další dva policisté z pohotovosti. Bylo slyšet zvuk rozevíraných a přibouchnutých dveří. Trvalo deset vteřin, než píšťalka utichla podruhé...

Strážník v přílbě, povzbuzen dvojnásobnou posilou, přidržel tulačka zezadu za hadry. Otřel si botu o jeho nohavice. Něco ostatním dvěma strážníkům říkal. Orientovali se rychle. Tloukli vandráka obušky do obličeje a do krku a do ramen a do boků, a když vztáhl ruce, aby se chránil, bili ho přes ruce a prsty. Současně ho kopali, kam se trefili. Vandrák se nebránil. Bili ho ještě asi minutu nebo dvě. (Nebo déle.) Kopali do něj. Vandrák se opřel o zeď. Chránil si jen záda, ne hlavu a tváře. Nakonec se svezl podél zdi. Hlídkující do něj kopl botou, na kterou mu vandrák prve plivl. Pak si o něj znovu otřel botu. Odkopali ho doprostřed chodníku. Vandrák měl krev na tváři, na rukou a ve vlasech, jak se mu svezla hučka, na které jeden z policistů stál. Krvácel z nosu a ze rtů. Vyrázili mu už pár zubů. Už se nehýbal.

Richard ještě neviděl, aby takhle bili člověka. Přivřel oči. Párkrát se sám rval a zažil několik zakrvácených nosů a vyražených zubů, ale neviděl *tohle*. Vandrák byl najednou jen hromada ztlumčeného masa v cárech, pach a krev. Měl psí uši? V každém případě mu jedno ucho viselo a oči měl spleené krví. Každý kousek vandrákovy kůže připomínal pole, v jehož brázdách teče krev jako voda po dešti nebo bahno. Když do něj policisté kopali, pokaždé sebou cukl jako ryba na suchu. Alespoň tedy ještě žije. Několikerá vrstva hadrů ztlumila některé rány a kopance, ale ne hlavu, tvář, ruce a prsty. Taky do boku ho to muselo bolet. Prach v jeho tváři se smísil s krví.

„Už to neuděláš, dobytku,“ řekl první policista. „Už si to nedovolíš.“ A za chvíli: „Jestli si myslíš, že přivíráme oči nebo že už můžeš, cos nikdy nesměl a nebudeš smět, jsi na omylu.“ A nakonec: „Nebudu si to na sebe brát, s tím si nemusíš už dělat starosti.“

Vyměnili si spokojené pohledy.

Ulicí táhl pach koňských těl z nedalekých stájí.

„S kým jsme co provedli?“ zeptal se třetí strážník a prohlížel si špičku obušku. Stále z nich vydechovala spokojenost z dobře vykonaného díla. Čím byl vandrák bezmocnější, tím se zdáli spokojenější.

„Vedle by ho už pověsili, prase,“ řekl druhý strážník.

„Už si netroufne,“ řekl první.

Policejní stanice byla nejnižší červený dům v ulici. Z pošty nikdo nešel. Oba policisté s obušky si vyměnili s hlídkujícím pár slov a zase šli do budovy. Ve strážnici pootevřeli okno, aby slyšeli, kdyby hlídkující něco potřeboval. Uvnitř se něčemu smáli.

Hlídkující strážník se podíval na vandráka. Rozhodoval se, jestli má dokopat ležícího dál od strážnice. Oknem strážnice pronikala slova a smích. Ve stájích někdo otevřel vrata. Ze dvora bylo slyšet ržání policejních koní. Vítr k Richardovi zavál nasládlou vůni a pak zase pach vandráka. Richard se opíral o zeď. Napadlo ho, že by se na ni dalo napsat: *Zilopek je hodný, Zilopek je hodný*. Vandrák se na dlažbě pohnul.

„Seber se a táhni, obludo,“ poručil vandrákovi policista. „Nechci tě tu vidět. Tady se už ani nechomýtej.“ Vandrák vypadal opravdu ohyzně, jako by vyšel z pralesa, schlíplý, zase jako slepec, v jehož očích vyhasla dávná dravost, zbytky odvahy nebo úmyslu se vzbouřit a zůstávala v nich jen nemoc, strach, lítost, odevzdanost, vyčpělá zuřivost, zvuk facek, který mu snad připomínal nějaký neskutečný potlesk. To všechno se Richardovi jen připomenulo, ale

neobnovovalo. Byla to krutost, o kterou si vandrák loudil? Nebo ještě mnohem víc znásobená krutost policie, dovolávající se svých práv, zákonů, síly? Nebo současně skrytý strach policie? Výsledkem toho byla hrůza. Bylo to hrozné, nechutné, nepříjemné. To je obraz světa, v němž žije? Vandrák povzbudil Richarda jen tím, že ještě žil a mohl se ztopořit a zvednout klacek, na který nezapomněl, svou zbraň s ořezanou špicí, jako divoch z pralesa, který vyhořel a propadl se do močálu, schopný zabít tygra nebo hyenu, lišku nebo divoké prase. Škubl sebou. Zvrátil hlavu, jako by vsazoval krk do obratlů na zádech, a snad bylo slyšet, jak mu praskalo v páteři. Musel ho ovanout nezbadatelný vítr, protože se otrásl chladem.

Vrabci na střeších a okapech nahoře na činžácích naproti přelétli na druhou stranu.

Richard pozoroval vandráka, jak se šoural směrem k svému neznámému cíli. Začínalo pršet. Vandrák došel až na konec ulice. Připomínal prales, džungli, močál. Zmohl a trochu mu to opláchlo krev. Pytlovina vsávala vodu jako houba. Když ho Richard dohonil, pronikla deštěm vůně uhlířských pytlů. Hůl v jeho ruce se leskla mokrem. Opřel se o svou hůl s ostrou špicí jako kopí. Vypadal trochu jako nějaká biblická postava, která se sem dostala omylem. Bylo to pořád ohavné. Jektal zuby a ani si to snad neuvědomoval. Podobal se obyvateli nějaké neznámé planety, která trnula někde vysoko nad jeho hlavou a nad jeho postavou v hadrech, do které prosakovala krev z jeho ran. Měl výraz prokletého člověka, nějakého nejhlubšího opovržení a pokory, lstivosti i vzteku, úzkosti, a musel vynaložit největší námahu, aby šel dál, jak se snažil ze začátku, když vstal. Musel v něm doznívat obrovský výbuch, jako když praskne kotel nebo uhodí hrom a z noci se člověk probudí do falešného rozbřesku. Ulice vydechovala klid. Klacek na své ořezané špici byl syrový, bílý a vlhký. Bylo světlo, mraky rozlévaly do

ulic a na střechy domů svůj mat a temné stříbro. Ve vandrákových očích už nebylo zděšení, jen prázdno, jako by odpočíval. Bral svou porážku, jako bere zvíře noc a den?

„Svině. Všecky nezastrašili a nezastraší,“ opakoval vandrák jako prve před policejní stanicí. Páchlo mu z úst. „Přines to dříví,“ dodal. Opřel se o svou hůl s ostrou špicí jako kopí. Ořezaný kus dřeva byl syrový a bílý a vlhký.

Poprvé vrhl na Richarda pohled svých nemocných očí. Zastavil se a shýbl. Zvedl rezavý hřebík a strčil ho do kapsy. „Když začneš o ďáblu, objeví se ti – blízko.“

Rozkašlal se a plival. Znělo a vypadalo to, jako by vracel pohrdání světu, který vmetl své opovržení a trest jemu. Byl zase záhadný a mlčenlivý a mnohoznačný jako prales nebo jako kopec, na jehož vršku stál plynojem, když se k nim zahleděl a viděl v nich nepřekročitelné horské štíty. Ve své bezhlesnosti a svým šouravým krokem se zdál slabý i hrozivý. Neznámý muž, který možná ještě měl a možná už nemá jméno, a jestliže je měl, a to bylo pravděpodobné, policisty ani nezajímalo. Nesl si s sebou své neznámé dědictví nebo odkaz, anebo ozvěnu, kdovíco, nějaký nesrozumitelný klid, krev na hadrech a v obličejí a bolavé nebo poraněné údy, pomstychtivost a lhostejnost. Šel skoro poslepu, aniž mu něco zahrazovalo cestu. Nechával za sebou policii, která zajistila ulici a čtvrti, počestnost a úctu k zákonům, bohužel asi k jakýmkoli zákonům. Mohl předvídat, co se i stane, když řekne, co řekl? Měl v očích zastřenou hrozbu, která se topila ve lhostejnosti. Nebo to tak Richard alespoň tušil. Nebo si to takhle později vysvětlil. Cítil, co je v jeho životě běžné a co je krajní. Co asi znamená odhadnout a rozeznat nebezpečí. Co dělá z člověka zvíře nebo hmyz. Co ho už asi nepřestane znepokojoval. Přál vandrákovi, aby se nadále odvolával k tomu, čemu maminka říkala zdravý rozum. Přivřel oči.

III

„Zase vojáci,“ prohodil pan Peters k Richardovi. „Pořád noví a noví. Snad se v Německu rodí maminkám už v uniformách. Jdou jako hodiny.“ Potom utrousil: „K večeru se sejdeme s tvým tátou.“

„Mám zavřít okno?“ zeptal se Richard.

Podíval se na mistra a čekal. Okno vedlo do ulice 28. října. Napadalo ho denně, odkud berou Němci tolik vojáků, když válčili na všech frontách. Připomínali mu kobylky. Ze začátku byli přátelští. Rozdávali v parku dětem chleba a hráli na foukací harmoniky. Pod plynojemem na Palmovce vařili a rozdávali lidem polívku a vojenský německý komisařek, ale co bude, nevěděl nikdo.

Pan Peters si všiml, že Richardovi přeskakuje hlas. „Jen je nech zpívat,“ dodal. „Až půjdou zpátky, budou brečet. Jestli vůbec ještě něco budou.“ Vzhledem k erotické řevnivosti v dílně a sexuální zatíženosti mistra Peterse nikdo nepochyboval, co má na mysli. O mužských orgánech se vyjadřoval stejně otevřeně jako o jejich ženských protějšcích. Měl své názory na bigamii a na manželství jednoho s jednou a tvrdil, že všechno, co zakládá sklony, choutky a nutkání erotiky a sexu, pochází z ženy. Není na tom nic ďábelského. Příroda ženu vybavila o něco lépe než muže, kromě stárnutí, zato ženu vybavila výbušným a půvabným mládím, schopností rodit a hlavně, podle mistra Peterse, žena si vybírá svého druha, podobně jako třeba vlaštovky, s ohledem na potomstvo. Vlaštovka dbá o svou rodinu, přeje si, aby její druh dbal o ni, zkrátka rodinné hnízdečko, jak to má být, ale sama si, ještě vedle svého živitele a druha, vybírá samečky, s nimiž hodlá mít mláďata. Vybírá si ovšem ty nejzdatnější. V tom jsou vlaštovky vzorem bigamie nebo cizoložství žen. Muž může být běžný, ale ten, kdo ji oplodní, musí

být ten nejlepší. Jestliže náhodou pochází ze sousedního hnízda, na tom jí nezáleží. Nejsou ženy podobné? Usilují o jednoho muže, ale zanášejí mu. Děti chtějí mít z nejlepšího semene. S tím mohl mistr Peters jen souhlasit. Opíralo se to o jeho mnohokrát opakovanou zkušenost. Ať žijí ženy! Věděl, že – zatím – patří muži k těm lepším a žádoucnějším jedincům. Někdo by jim měl připomenout, jak jim vyprášili kalhoty v poslední válce.

Pohlédl na akvárium. Rybičky měl na starosti Richard. Kupoval jim v Perlové ulici za korunu vodní vši, které jim na začátku a na konci směny nasypal. (V sobotu dvojitou dávku, aby v neděli nepřišly zkrátka.) Byl tu tucet zlatých rybiček, neonek, čínských exemplářů, na které se někdy pan Peters díval a uvažoval o smyslu světa.

„Takhle vznikli kapři,“ řekl William Nowak. „Anebo to udělali z kaprů Číňani. Zprůhlednili je.“

Tlampače na ulici křičely o pochodu nejlepší armády na zeměkouli. To už znala dílna nazpaměť. Mísilo se to se zpěvem vojáků, s píšťalami, bubínky a zvonky. S klapotem okovaných bot o kameny dlažby.

„Když tihle jsou nejlepší, jak musejí vypadat ti nejhorší?“ zeptal se pan Peters. Vzdychl si. Byl to hezký, vysoký člověk, s rameny ani příliš širokými nebo úzkými, se světlehnědými vlasy, na spáncích světlejšími od slunce, a knírkem jako Clark Gable v nejlepších letech. Měl nedbale elegantní chování, jako by právě slezl z motocyklu Harley-Davidson nebo se na něm chystal odjet, něco mezi sportovcem, majitelem dílny a ve volném čase obchodníkem. V mládí, jak v dílně už všichni věděli, hrál kopanou za dorost Sparty. Dodnes dokázal chodit, jako by tančil, nebo šel rázným fotbalovým krokem, jako by se chystal rozběhnout.

Dělnice Marie, která seděla vedle pana Peterse, vypjala bezděčně ňadra. Měla tři zlaté zuby a byla na ně pyšná, stejně jako na

svoji hrud', nohy a ústa. Věřila, že její rty mají přitažlivost, s kterou se rodí jen šťastné ženy. Nowaka poslouchala jako někoho, od koho se vždycky něco člověk doví. Průhlední a zmenšení čínští kapři? To ještě neslyšela. Denně se tu něco přiučila. Ráda dávala k lepšímu to svoje, aby nezůstala nikomu dlužna. Taky muži tak trochu připomínají ryby, ne? Dejme tomu kapry. Sumce. (Někdy štiky.) Občas žraloky. A občas, bohužel, želvy. O medúzách nemluvě.

Jednou panu Petersovi důvěrně prozradila, že armáda v ní mimovolně zdůrazňuje ženu. Dřív si toho nevšimla, až po mobilizaci v roce 1938. (Neřekla, co ji v ní zdůrazňovalo předtím.) Měla prsa jako máslové hrušky, na tváři vrstvu pudru a barvičky; věděla, že je v dílně nejhezčí. Byla vysoká a štíhlá, nejlepší protějšek pana Peterse, s úzkými rameny a pasem, o němž pan Peters prohlásil, že mu připomíná „přeštípnutou vosu“. (Na to mu řekla, aby si to odpustil. Taky mu neříká, že vypadá někdy jak vyklepaná zorka. Zorka byla nejlevnější a nejtenčí cigareta z nejhoršího tabáku.)

Pan Peters mluvil podobně jako krejčí na Královské: taky porovnal Mariiny nohy s nejdražšíma nohama v Evropě a v Severní Americe, prý vysoko pojištěnýma nohama Marlene Dietrichové. Všichni věděli, že viděl zblízka na Jungmannově náměstí u novinového kiosku nohy Lídy Baarové. Nosila kolem kotníku zlatý řetízek. (Byla krásná a měla prý poměr s ministrem propagandy Goebbelsem.) Marie nehodlala řetízek na kotníku herečky přeceňovat. Tři zuby z ryzího zlata nejsou nic?

„Můžou maširovat do alelujá, nám to nevadí, máme trpělivost a čas,“ řekl zase pan Peters. „Opatrnost matka moudrosti a moudrost záruka dlouhého živobytí. (V Německu a v Čechách a na Moravě pod německou správou zvláště.) Jsme tu dost vysoko.“ Obrátil se na Richarda: „Kdybys chtěl, mohl by sis na ně plivnout. Taky tě nikdo neudá.“ Pak řekl: „Je to směšné. Včera jsme ještě

byli přátelé, teď jsou z nás úhlavní nepřátelé. Až na zrádce a prodejné lidi, kteří se tváří, že se nic nezměnilo. Ještě štěstí, že nás potřebují. Vyrábíme pro každého, kdo platí, jako zběsilí. Máme to v krvi. Jsme pilní a vychcaní, to není nejhorší sudba, když se tak člověk rozhlíží po Evropě. Největší přesuny se nás nikdy netýkají. Na proměnu tu musí člověk čekat dlouho. Vyhráváme v práci, prohráváme lenivostí. A vždycky cizí vinou. Máme právo si stěžovat, jak nás mravně všichni pokaždé zmrzčili a ještě mrzačí. Jsme jako zvířata. Dáme se zotročit, ale i sami neradi zabíjíme. Umíme přemýšlet. Když přijde na to, jak ukojit hlad, dovedeme si vždycky něco ještě vymyslet.“ (Když řekl slovíčko hlad, měl na mysli slovo sex. To ani nemusel vyslovit. Stačilo podtrhnutí, přízvuk, úsměšek na jeho hezkých rtech.)

Zdola, přímo k Richardovi, který seděl u ponku u okna, stoupal zpěv jako spirála nebo fontána hlasů o službě pozemní armády; o věrnosti *Panzergranadiers*: o mužích *Blitzkriegu*. Pochodující špalíry vojska vypadaly spořádaně a sehraně. Zabraly ulici 28. října po celé šířce vozovky. Každý vojenský oddíl demonstroval německou vojenskou tradici, německou vojenskou praxi, armádu s výpravnou a praktickou uniformou, pět vyleštěných knoflíků, čapky, odznaky a řády, vyrovnané řady a kapelu. Kdo by to nevěděl, mohl se poučit: německý voják má armádu a dril v krvi. Už se tak narodil, přešlo mu to do žil z dvoutisícileté tradice, kdy se Německo muselo bránit, nejprve Římanům, naposled Francouzům; nikdo nemusí německého vojáka nutit, aby ctil základní vojenské heslo Německa: povinnost a poslušnost. Kdyby už žádná jiná, německá nadřazenost je nabíledni. Jednotlivé oddíly měly sólo a vzájemně se doplňovaly. Zpívaly o slavných rocích 1939 až 1942; o tankistech a dělostřelcích, kavalerii a letectvu. Útoku na Anglii. Do toho píšaly, zvonečky, bubínky. Co slovo, věta, rým, to sláva Německa.

Rýmovalo se v tom teď něco o *gásmaskách*. O ručním granátu S 24, revolveru Luger P08 a slavném kulometu MG 34. Taky došlo na *Handgranaten 39* a Torn. Fu D. (Tornister Funk transportéru, jemuž říkali Liška, *Fuchs*.) Zbytku se dalo těžko rozumět. Čest a pavéza? Některá slova zněla jako kloktání. Richard se snažil. Měl to jako kurz němčiny. Nakonec se odevzdal jen hlasům a melodii. Dlažba odrážela klapot bot. Železné cvočky. Hlasy. Němčinu.

„Tisíc let bych to nechtěl poslouchat, to je fakt,“ řekl pan Peters.

Rozléhalo se to ulicí, mezi domy a plulo nad střechami. Živé pásy vojsk se sunuly v pravidelném rytmu kroků jako plošní hadi, přištípnutí a zase se doplňující.

„Zastřelili generála Eliáše,“ řekl mistr. Řekl to jako mimochodem, věcně, ani nezvedl, ani neztlumil hlas. „Museli to udělat v noci, nebo dneska za úsvitu.“ V jeho hlasu byla nucená lhostejnost. Něco nezřetelného. Ale společně se zvukem okovaných bot vojáků klapajících na dlažbě to v nárazech železa na kámen připomínalo obrovský požár, obrovskou potopu, něco, co se nezadržitelně valí vpřed a zavalí a zašlape všechno, co se postaví do cesty. Než se zas mistr Peters zahalil mlčením.

Okna dílny byla zalepena papírovou páskou křížem krážem, jak to nařídily protektorátní úřady, pro případ leteckých náletů. Zatím nepřátelská spojenecká letadla nad Prahu nepřiletěla. Pásky měl na starosti mistr. Přenechal to Richardovi. Dodal je domovník.

„Dvacátý červen nebyl nikdy můj nejšťastnější den,“ řekl mistr. „Nemám rád, když někdo někoho střílí. Dostal to za zradu a napomáhání nepříteli.“

Jeden z dělníků, Lukeš, měl narozeniny. Případly na dvacátý červen. Cítil se vinen, že někdo slaví narozeniny a jiného zastřelí. Dostával občas epileptický záchvat. Bylo mu osmadvacet. Nevěděl, co se s ním děje, i když to nevypadalo pěkně. Některé záchvaty

proběhly mírně a jiné už ne tak mírně a ne tak krátce. Byl teď na záchodě, přes chodbu. Občas uzavírali sázky, jak dlouho mu záchvat vydrží. Taky se předháněli v radách, jak to co nejrychleji zastavit. Nevypadalo to ani bezbolestně nebo nevinně. Jen jednou se Lukeš vyjádřil, že bolest je neviditelná.

„Má špatné elektrické signály v mozku,“ podotkl Nowak. „Je to, jako když do tebe uhodí blesk. Nemáš ani šajna, co se s tebou děje. Jistá věc je, že epileptik není blbec; může být génius. Podívej na Julia Céзара, Mohameda anebo Dostojevského.“

V dílně se s epileptikem naučili zacházet. Nechali ho uklidnit, s pohledem do prázdna, šubáním prstů, rukou a nohou a slináním, a pak nazpět do normálu. Chtělo to jen trochu trpělivosti a nepodléhat panice. Jakmile přestal lapat po vzduchu, bylo všechno v pořádku. Rozhodně se tu nenudili.

„Vypadá vždycy, jako by spal, měl noční můru a probudil se,“ řekla Marie.

„Člověk je hádanka,“ prozradil pan Peters své starosti. „Mám ho snad vyhodit?“

Marie na něho pohlédla.

„Dobrá, dobrá,“ řekl pan Peters. „Kdovíco na něj čeká.“

Mistr si vzdychl. O generálu Eliášovi už neřekl nikdo nic.

Dělník Lukeš se vrátil. Nikdo už o epilepsii nehlesl. Chtěl jim snad mistr říct něco víc o generálu Eliášovi? Zastřelili ho dnes, dvacátého června. Nechal ho zatknout, ještě než ho odkrouhli parašutisti z Anglie, generál gestapa Reinhard Heydrich, kterého Hitler poslal do Prahy zkrušit podzemní hnutí. Po zdeptání Čechů ho hodlal Hitler poslat rozdrtit francouzské podzemní hnutí. Říkalo se, že je to nejchytřejší nacist v říši, s prvotřídním vzděláním, bystrým úsudkem a dalekosáhlými schopnostmi, nemluvě o pohotovosti v klíčových situacích. Politik, letec, šermíř a člověk

bezedné odvahy až k lehkomyšlnosti. Jezdil v otevřeném autě. Pokládal nacismus za opěrný bod, za klíč k přítomnosti, budoucnosti i daleko nazpět. Popíral propast mezi nevzdělanými nacisty, kteří se přidali k hnutí z ulice, a univerzitně poučenými studenty světa. Moskva ani Jeruzalém mu neučarovaly, stejně jako se nedal dojmout Amerikou a západním, anglosaským kapitalismem s jeho pokroucenou morálkou bohatých. Zavrhl pokušení, které slibuje instituce tak úskočná jako nějaký parlament. Věřil ve vítězství jedné jediné strany ve státě. Věřil v posvěcení Adolfa Hitlera, jeho božské schopnosti a kouzlu, jak obloudit masy. Měl v sobě věrnost dravce vůči dravci. Hitler ho miloval. Byl Hitlerův miláček. Muž slova a činu, organizátor, od kterého se i zkušení borci v organizaci museli přiučit. Měl za úkol zdrtit odpor v Čechách a na Moravě a pak zničit francouzské podzemí. Zůstala po něm otevřená rána. Hitler nařídil uspořádat pohřeb, jaký na území říše a okupovaných územích neměl nikdo, předtím ani potom. Vražda jednoho nacisty nemohla, podle Hitlera a jeho strany, změnit pravidla hry. Vraždu označil za rouhání Čechů a za bezbožnost licoměrných a svatoušek, od kterých se Německo už nenechá podruhé nachytat a oklamat. Nemá smysl se obětovat pro lidi, z jejichž středu vyšel vrah jeho miláčka. Smysl může mít jen obětovat je, co nejvíc z nich. Kromě těch, kteří vyrábějí pro říši miliardy a miliardy nábojů a nejlepších zbraní. Němci se rozhodli odpovědět na vraždu vraždou. Až na to, že za jednu vraždu odpovídali deseti tisíci vražd.

„Pozvali mě na německé sportovní slavnosti,“ řekla Marie. „Nepůjdu. Zvlášť po tom, co jsem dnes viděla na Václaváku.“

„Už si pomohli,“ řekl Nowak. „Co si pamatuju, neměli po převratu, když se Hitler dostal k moci, víc než pár švestek. Neměli ani baráky, kde by se scházeli. Museli se slézat po hospodách. Neměli o moc víc než nože a lovecké pušky a vzduchovky. A podívejte se na

ně teď. Mají největší tiskárny, nejskvělejší paláce, nejmohutnější a nejvyzbrojenější armádu, banky, hotely, sanatoria. Rozlezli se po Evropě, jako by byla odjakživa celá jejich. Dovedou reprezentovat, jak se o tom nezdá ani nejbohatším magnátům v Americe. Neptejte se mě, jak si k tomu pomohli. Musejí mít z války závratné zisky. Hitler má stranickou pokladnu otevřenou i pro své milostné reje: může si brát, kdy chce a kolik chce. Udělali si ze ztrát zisky. Jak to dělají? Můžu se domyslet. Nemá smysl se rozhořčovat. Nejsou první ani poslední, kdo se od nahé zadnice propracuje k nejbohatší skupině ve státě. Musíš se jen naučit krást, loupit a vraždit ve velkém.“

„Němci jsou nejlepší milenci,“ řekla Marie. „Nemusejí k tomu mít ani postel. Jsou pilní a vytrvalí v posteli, stejně jako při práci.“

„Jo, je o tom šlágr. *Neplivej si do ksichtu,*“ řekl Nowak.

„Němec vydrží i půl hodiny,“ řekla Marie.

„Co... pod vodou? Nebo v teplé sprše? Musíš bejt zhejčkaná,“ skončil Nowak. „Žít v Itálii, prohlásíš za krále každého Itala. Nebo alespoň za prince.“

„S princem jsem ještě nebyla,“ vzdychla si Marie. „Četla jsem, že jen každá dvanáctá žena v Evropě si užila s Němcem. A každá čtvrtá s Taliánem.“

„Nás nikdo nepokoří, i kdyby nás pokořil,“ řekl Nowak. „Dovedou dobře strílet. Zvláště na popravišti. Lidi se svázanýma rukama a zavázanýma očima.“

A pak: „Vynalezli prý prášky, jak použít jen část mozku, kdyby druhá vynechala: dnes politiku, zítra změnu hranic, pozítří, jak použít celej mozek a vidět věci, jak jsou, i když ti všichni kolem dokola od rána do večera lžou.“

Upřel na vteřinu oči na krásku dílny, Marii, u šicího stroje, jak si upravovala do podprsenky prsa.

„Šla jsem ráno do práce a viděla narvaný Václavský náměstí. Lidi zpívali *Kde domov můj* a drželi zdviženou pravici v nacistickým pozdravu.“

Marie byla plnoštíhlá vyučená švadlena, málokdy bez modřin od žárlivého muže, který ji bil za každou odhalenou nevěru a sliboval výprask i při podezření. (Byl hezký, vysoký a štíhlý, krasavec s černými vlasy, které si česal na pěšinku uprostřed.) Marie se oblékala podle poslední módy, třebaže byla válka; modely si šila podle obrázků v novinách. Na co jí nestačila kapsa, přispěli milenci. (Kdoví kdo jí zaplatil její tři zlaté zuby?) Pro krásu ji leckdo ledacos odpustil, včetně manžela a mistra, takže chodila do práce pozdě. (Proto viděla na náměstí dvě stě tisíc lidí demonstrovat lojalitu k říši. V poledne už zase bylo náměstí prázdné.) V rohu dílny stál šicí stroj, na kterém obšívala všechno, co se v dílně vyrábělo. Kabelky, kabely, peněženky, aktovky, futra, a pokud přišly, německé a armádní zakázky; musela si, jako všichni, dát záležet. Měla dobrou pověst jako dělnice; horší to bylo s četnými milenci. Právě proto, jak jí to všestranně lichotilo. Říkalo se, že je, kromě jiných, příležitostnou milenkou vedoucího obchodu s nábytkem proti obchodnímu domu Ara, bývalý Amschelberg a bratři, kde ji přistihl muž minulý měsíc. Tvrdila mu, že tam šla nakoupit. A že tam dostává dvanáctiprocentní slevu. Manžel ji zmlátil jako zápasník ve stejné váze, ale musel ji mít rád, protože jí pokaždé odpustil. Bydleli na kraji Prahy, v jednopokojovém bytě bez koupelny. Zvala občas ostatní dělnice, a pokud zůstaly přes noc, musely přespát na jediné manželské posteli. Někdy slyšely celonoční hádku, že „Marie bere všechno, co se naskytne“. Mistr jí trpěl pozdní příchody. (Říkalo se, že Marie je tak temperamentní, protože nemůže mít děti.)

Byla dobrosrdečná. Richard chodil dvakrát nebo třikrát týdně za její peníze do cukrárny v Celetné ulici, do domu U Metternicha,

koupit dorty. Měla rušnější život než ostatní. Jen pro touhu po dítěti se někdy rozplakala. Slzy jí kanuly na kůže, které obšívala, pak je utírala rukávem.

Vojáci dole pořád zpívali. Richard myslel na mladičké a hladové prostitutky v Perlové ulici. Pan Peters řekl, že získat takhle hladovou holku není žádný kumšt. Utekly z domova ze strachu a teď se zas ze strachu bojí vrátit. Pro hodně dívenek je to začarovaný kruh bez konce.

Nowak řekl: „Vylámou si na východě zuby. Nebudou první. Rozbili už teutonské rytíře, když se jim zachtělo na východ. Pak rozsekali na cucky Tataři. A co Velká armáda pana Napoleona? Taky na východě neuspěli. Za to napadnul Hitler s dvěma a půl tisícem tygrů a panterů Francii a vrátil jim, že před sto lety vypálili sídelní město. Východ je terra incognita, dámy a pánové. Neznámá země. Tma. Hrůza. Nehvízdal bych si, ani netlouk do bubínků a nefoukal píšťaly jako ti dole. Kdo už všechno nedobyl Kyjev nebo Minsk přinejmenším desetkrát? A kde jsou? Tataři, Švédí, Poláci nebo Fini? Turci, Francouzi? Japonci a párkrát Němci?“

„Rozbíjejí Anglii,“ řekl pan Peters. „Střílejí naše generály.“

„To mají Angličani za to, jak si nechali nakukat panem Chamberlainem, že je nezajímá v nějaké vzdálené zemičce spor lidí, o kterých ani pořádně nevědí. Co se teď tlačí na východ, může zas jednoho krásného dne začít cestu nazpět.“

„Tomu říkám poťouchlost,“ řekl mistr. O generálovi Eliášovi, kterého ráno zastřelili, se už nezmínil.

„Co přišli, jsme sami na sebe horší než zlí,“ řekl Nowak. „O něco zbabělejší, o hodně ustrašenější. Solidarita se vypařila. Neradi bojujeme nebo co.“

K tomu už se mistr nepřipojil. Jen vrhal na Nowaka vyčítavý pohled. Není to snad boj, když stojí český generál Eliáš proti ně-

mecké popravčí četě? Není to boj, když je do poslední chvíle ve spojení s exilovou českou vládou v Anglii? Snadno se to posuzuje, ale málokdo nastaví vlastní krk. O bojovnosti a boji a bojování se rozhodně líp mluví, než se provádí. Jistě. Po válce bude mít kdekdo plnou pusku válečných zásluh. Budou si vzájemně vystavovat falešná potvrzení ti nejzaprodanější a nejzbabělejší. Budou se opírat o zkomolené pověsti, na které už nikdo nebude moci zavolat svědky. I zrádci a udavači a lidé, kteří se klaněli gestapu a odcházeli s prosíkem, opředou vše nejpokroucenějšími tvrzeními. Nakonec budou muset být všichni zdrženliví, i ti nejčistší, protože úplně čistý nemůže být v močůvce nikdo. Ať mluví hlasitě jen ten, kdo je úplně bez viny. Co na tom, že i nejprokazatelnější zásluhy se dají po válce podat jen zkomolené a neúplné. Kompromisy pokřivily kdekoho. Páteř si budou muset po válce narovnat všichni, co přežijou. Kdo chce žít, musí sloužit, více nebo méně. Ať to posuzuje, kdo se nenamočil. V kalných vodách se jeví všechno kalné. A co bylo, bylo. Nejdůležitější pro všechny je to, co teprve přijde. Pak začne všechno znovu. Mistr Peters si vzdychl. Hodně pojmů splývá už teď. Lepší si nedělat o ničem iluze. Jediná skutečnost, která trvá, jen dokud opravdu trvá, je sex. To, co si dopřejí, darují a vzájemně berou žena a muž, muž a žena. To by i člověk musel být už v mládí vousatý mudrc, aby se v tom vyznal. Jak řekne sbohem sexu, věnuje se moudrosti. Až na to, že kdo to prohraje teď, prohrál to už na věčné časy, protože život se dá žít jen jednou. Kdo ztratí život, ztratí i to, co ho naplňuje. Myslel na generála Eliáše. Znovu si vzdychl, a vzdychat nebylo zrovna jeho zvykem. Něčemu se člověk může bránit, něčemu ne. Pro jedno ztrácí druhé. Člověk se nemusí hned podobat karikatuře ze *Stürmera*, s pupkem, zlatým řetězem na vestě, odstávajícíma ušima a skobou jako sup, aby ho odkrouhli na střelnici v Kobylisích jako

prašivou kočku. Jsou věci, kterým se člověk dneska nemůže bránit, pomyslel si mistr Peters a vzdychl potřetí. Němci jsou povodeň. Příval. Místo záplavy vod je to jejich armáda. Snadno se to řekne. Mravní odvaha. Lidská důstojnost. Věrnost myšlenke. Rovná páteř. Hrdost. Ale alespoň si může nasadit masku. Dneska nemusí mít člověk smrtelnou chorobu, aby natáhl bačkory. A co má člověk dělat, když se nenarodil jako hrdina?

„Zase jim musíme uznat, že založili obrovskou říši – od Atlantského oceánu až hluboko do Ruska, než se dostanou za Ural až k Číně,“ dodal Nowak. „To už je co říct. Jak to, že jdou do Ruska jako nůž zakrojený do másla? To ať mi někdo vysvětlí! Někdo prý nabízel Hitlerovi separátní mír výměnou za Ukrajinu a Bělorusko. Hitler to nevzal. Chce celou ruskou říši i s koloniemi. Už to asi není pravda, že voda teče, i když mlynář spí; spíš, že žízeň přichází s pítím. Taky se říká: Stačí malá výhrůžka, aby vlk zadávil ovci.“

Potom Nowak řekl: „Jsou na sebe zlí, nejenom přísní. Horší než my. Slyšel jsem, že Himmlerově vlastní sestře Olze vyplatili na jeho pokyn pětadvacet na zadek za *Rassenschande*. Tomu říkám *Bettpolitik*.“

Richard si otřel hadříkem svůj bílý mramorový kámen. Každý dělník a učedník tu měl takový kámen. Obdélník asi šedesát na čtyřicet centimetrů, deset centimetrů vysoký. Dílna byla nízká a dlouhá, se společným obdélníkovým ponkem jako stůl. Mohl to být klidně salon, jak se párkrát pan Peters vyjádřil, aniž uvedl podrobnosti, jaký druh měl na mysli. Mohli se dovtípit. Až na to, že by to pana Peterse asi neuživilo; chtěl by smetanu smlsat sám. Dělnice by se ovšem uplatnily. Ne už jako dělnice. Marie by byla královna. Ani by nemusela mít své tři zlaté zuby. Ostatní by byly princezny. Nebo by byly všechny královny a princezny. A správce království mistr. Měl by to tu jako harém. Někdy se divil, že nikdy

v dějinách erotiky neměly harém ženy. Dovedl si představit tu lepší i tu namáhavější stránku. Všeho moc škodí. Vzdychl si, ale z tohoto vzdechu mu nebylo smutno. Zase myslel na to, že jsou to ženy, které si vybírají jednak samečka, jednak semeno pro svoje potomky. Jednak pěstouna, jednak borce v posteli. Musely by se starat především o pana Peterse. Ostatní by čekaly. Tak dneska ráno zastřelili generála Eliáše. Podle rádia se přiznal, že podporoval spiknutí proti říši. Taky Richard většinu toho, co se dověděl, se dovídal v dílně. Představil si českého generála Eliáše. Zastřelili ho v uniformě? Stál proti nim čelem? Co si asi myslel – tu poslední chvíli?

Seděli kolem ponku ze tří stran, se zalepenými zástěrami. Čtvrtá strana byla přiražena ke zdi pod oknem. Bylo tu, bohužel, jediné okno. Zeď malovali na bílo naposled loni na velikonoční svátky.

Richardovi ušila maminka do dílny zelenou plátěnou zástěru s kšandami kolem krku. Uprostřed stolu měli železné hořáky, na nich kotlíky nebo hrnce s kličem. Občas se sem někdo pokusil postavit kytku; zvadla pokaždé dřív, než ji dvakrát zalili.

V dubovém povrchu stolu už byly dolíky a zkrystalizované kopečky kliču jako na povrchu Měsíce nebo – jak se vyjádřil Nowak – kanály na Marsu; rýhy a mapy nesrozumitelných končin, odkud nikdo nebyl a kam se nikdo nedostane. Řeky a hory a pláně a propasti, stopy minulé práce, jejíž plody už zmizely kdovíkdě. Richard myslel na popraveného českého generála Eliáše. Ještě ráno žil. Ještě v noci. Už nežije. Němci střílí denně – po popravě Heydricha – české lidi. Nezastaví je asi ani těch dvě stě tisíc ke všemu ochotných lidiček, kteří demonstrovali se zdviženou pravicí a zpěvem národní hymny lojalitu Hitlerovi. Mohli by – stejně tak – demonstrovat proti. K tomu asi taky dojde, až bude po všem. Jak řekl starý Kubr dole na dvoře v jejich domě na Královské 137, jsou *kam vítr, tam plášť*. Budou demonstrovat podle hesla *Koho chleba jím, toho píseň*

zpívám. Na uniformě ani jiné příslušnosti jim nezáleží. Jen když je netrýzní jiný nedostatek, nechybí jim židle v hospodě. Logika, čím i bez práce napomáhají Hitlerovi, je netrápí, pokud je nevysiluje ani přemíra práce, ani hlad nebo žízeň. Válka jde i neúčastněným na nervy. Nikdo se nestydí za to, že žije, i když v tu chvíli zrovna někdo dostává na střelnici kulku do čela nebo do srdce. (Pro jistotu sedm, aby hrobník nepřišel o práci.) Nemá to konec, ale sem, do dílny, to dolehne jen jako ozvěna. Co si o tom myslí pan Peters? Představil si rodinu pozůstalých po generálu Eliášovi. Generálský kabát, pověšený ještě na věšáku nebo ve skříni, ale už bez generála.

Richard ohýbal a přelepoval seříznuté okraje sáček z bílé chromové kůže pro vojenské poznávací značky. Mohl být pyšný, že i nejlepší (i nejhorší a průměrní) němečtí vojáci závisí na výsledku jeho práce. Nosí to na těle, pod košilí, přímo na kůži. Nevadí jim to, že kůži obhospodařují a pouzdra vyrábějí židovské ruce? Myslel na to, jak lidé pořád víc zabíjejí, zvířata a sebe. Stoupla mu mzda; vydělával, jak se jednou pan Peters vyjádřil, tuny peněz. („Stovka už pro tebe není mince.“) I když pan Peters zároveň uznal, že za války peníze ztrácejí hodnotu – rychleji než zlato a stříbro; ve zlatě a stříbře bohužel platit nemůže. Zlatem oplývala jen Marie, a to ještě pouze v ústech. Říkali jí někdy *Marie zlatoústá*. Smála se otevřenou pusou, aby se její zlato třpytilo.

„Zneuctění rasy, to tedy není žádná legrace,“ dodal pan Peters. „Teď honí gestapo teplé. Spousta tajných se z pasáže Koruna, kde jsou veřejné lázně, ani nehne. Mají na vybranou: dát se kastrovat, nebo do lágru na převýchovu – kvůli tomu zase chytají na ulici prostitutky. Jako by někdo nesměl prodávat svoje tělo, když už nemůže prodat nic jiného, jinou práci, jinou zručnost.“

Rozhlédl se po dílně. Podotkl, že sedí kolem ponku jak špatně placené modely na Leonardově Poslední večeři. Jeho poznámky

propůjčovaly dílně punc velké rodiny. Vedly se řeči, jeden druhého pozoroval, věděli, co bylo, co je a asi bude, a nehýřili zbytečně energií, kterou by z nich chtěla odsát, v jejich zemi, *německá válka*. Rozumělo se samo sebou, že musí pracovat. A pracovat dobře, podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, jinak půjdou. Mistr žádal od všech jenom to nejlepší. Nebyl snad sám zářným příkladem, jak se dá vyžrát na život a přitom nešvindlovat? *Jak k dílu, tak k jídlu*, bylo heslo, které obměnil asi ve smyslu jak v posteli, tak v práci, jak v práci, tak v posteli. Měl asi svůj mravní kodex, podle kterého se musel člověk stydět jen v některých případech, a postel (i když se někdy obešel, docela rád, bez postele) a práce byly to hlavní. Otázky studu zatím omezoval na tohle. Ale nejsou všichni muži, svým způsobem, kacíři? Jen v tom jednom si rozdělával svět na pravověrné a odpadlíky. Otázka sexu byla otázkou cti, otázka práce byla problém, že se na všechnu lenost dokázali Němci dívat jako na sabotáž. Sabotáž si nikdo nemohl dovolit, sabotáž se nacistům nedala v žádném případě omluvit, zvláště po atentátu na Heydricha. (Hitler mohl bombardovat ze vzduchu celou čtvrť, kde se to stalo, vystřílet deset tisíc lidí jako odstrašující příklad, kdyby mu to nerozmluvil K. H. Frank, že by to narušilo zbrojní průmysl.) Ale v pozadí bylo, čím mistr začal, že ráno zastřelili generála Eliáše.

Vojáci dole maširovali a cinkali okovanými botami na žulové dlažbě. Uprostřed ulice nemohla jezdit tramvaj. (Nejezdila kromě toho ani kvůli demonstraci.) Vždycky takhle zatarasili dopravu. Všechno se tím zdrželo. Nosili pouzdra, jež Richard ušil, se známkou na krku pod košilí; teprve když jich viděl a slyšel tolik, chápal, proč s tím nikdy nemohou být hotovi. Kolik již už ušil? Deset tisíc? Deset tisíc? Kolik jich ještě ušije? Sto tisíc? Ještě víc? Dostávali kůži ze skladu bývalé židovské firmy od arizátora ze Soukenické ulice, chodili si pro ně s děvčaty; zahrnul hned na kraji Soukenické a Revoluční.

„Žijeme za jejich peníze,“ řekl zase pan Peters. Uhodl, nač Richard myslel. Byl rád, že někdo myslí taky na něco jiného. Většina hlasitě vyslovených myšlenek mistra se vypotřebovala na variacích tělesnosti. Spotřeboval ho vztah žena muž, muž žena v souvislosti s přítomnými i s nepřítomnými a dále současnými, minulými a budoucími. Pana Peterse to úplně vytížilo. Nemuseli mu vysvětlovat, co je alfa omega, začátek nebo konec. Věděl i bez Arthura Schopenhauera nebo Sigmunda Freuda, co hýbe lidstvem, každým zvlášť, co je hlas přírody, nejhlubší a nejsilnější instinkt, někdy jásavý a jindy tísnivý, někdy povzbuzující a podruhé skličující, světlý i temný, zuřivý i ubíjející, záhada člověka, a jak se rodí, stejná, jako když umírá, nezvratná pravda. Konec, čím muž začíná, a začátek, čím žena končí. Je-li to obráceně, tím líp, má o čem přemýšlet. Měl to v pohledu, ve výrazu, v pohybech úst, jak se díval, mluvil nebo choval. K čemu všechno zavedl: každou řeč, sebemenší myšlenku. Všechno bylo jen předmostí k útoku a dobytí brány do říše sexu. Ale zaskočila ho zpráva o zastřelení generála Eliáše. Nečekali od něj, že to dá na trh. Bylo jen máloco, co mohlo mistra vykolejit.

„Není to vlastně legrace, že ty taky?“ dodal mistr. „Kdo to dýl vydrží? Jejich plechová mašina, nebo my?“

A potom: „Ta jejich válečná plechárna stojí fůru zbytečných peněz. Za to by se mohlo dělat jen tři dny v týdnu, na celém světě, ve vyspělých i nejlenivějších zemích, a čtyři si válet šunky a kupovat si za svoje peníze jen prvotřídní věci. Takhle člověk jednou umře a nebude ani vědět, že vůbec žil. Bez práce je to špatné, ale moc práce taky škodí.“

Richard nic neřekl. Mistr rád podceňoval Německo. Tím se jim osobně mstil. Nepřiznával jim, co chtěli, aby všichni uznali bez váhání, že je Německo a Němci ve všem první. Chvíle byla těhotná

dalším mistrovým prohlášením, které, pokud nebylo z oblasti vojenství, bude z jeho oblíbených končin. Mistr si zaveršoval: *Tu je kára, ten tu ryje, ten tu kouří, ta tu pije.* A zároveň si vzdychl. (Minule uvedl, že za život se člověk nadechne sedmimilionkrát a stejně tolikrát vydechne.) Asi – přece jen – mu nešel zastřelený český generál Eliáš z hlavy. Vzdychat ho slyšeli málokdy. (Kromě žen.)

Naproti Richardovi seděl hluchoněmý dělník, kterému lepila kůže jeho patnáctiletá dcera Hela. Měla sýrově bledou tvářičku; vypadala jako sluncem spálená, vyschlá a povadlá tráva.

Hluchoněmý – pan Novotný – měl stůl v druhém rohu u okna, také naproti Marii. Dával dohromady do rámců všechno zboží; lepil a přídělával zámky. Měl před sebou bez přestávky teplý hrnec tekutého klišu, který mu dcera přihřívala na vařiči. Jakmile klíč ukápl, rozlínul se dílnou zápach jako z vařených kostí. Tvář hluchoněmého se vraštila do masky, za kterou se dala tušit zlost. Ale kdoví jestli to byla jen zlost? Zlobil se, když někdo dal na podlahu sirku a nohou s ní šoupal po zemi a skřípalo to, což bylo vsedě snadné. Ačkoli neslyšel slovo, jen četl ze rtů, byla sirka v pohybu pod podrážkou a na dřevě jediný zvuk, který k němu pronikl. Jak to? Zdálo se, že ho to přivádí k šílenství. Neviděl pod ponkem, kdo to dělá. Neuplynul den, aby to někdo neudělal. Proč? Proto. Někdy se Richard z dlouhé chvíle neudržel (a dostal od tatínka pohlavek, když si mistr stěžoval). A pokud to neudělal Richard, vždycky se někdo našel.

(„Proč to děláš?“ chtěl vědět otec. „Představ si, nedej bože, že bys neslyšel a nemohl mluvit. Jak by ti bylo?“ Měl říct Richard otci, že to jen zkouší, nakolik se změnil hluchoněmému sluch? Co to udělá? Zkoušel hranice bezmocnosti hluchoněmého? Co zkoušeli ti druzí?)

Otec včera zůstal v dílně, aby viděl, jak se s hluchoněmým dorozumívají. Pokud něco chtěl pan Novotný anebo někdo z dílny jemu,

museli to napsat na papírek, který s tužkou ležel hluchoněmému po ruce. Byl to pečlivý a pracovitý člověk, který přerušil práci jen na pár minut v poledne, aby si ohřál jídlo v kastrůlku, najedl se vedle své dcery a hned zase pracoval dál, zatímco Hela odešla na chodbu kastrůlek umýt. Richard – stejně jako nikdo jiný – ho neviděl zahálet ani minutu. Měl v pohledu jednotvárnost a smutek, stejně jako jeho dcera bledost, jako někdo, kdo se nikdy nebo málokdy dostane na vzduch. Asi ani neslyšel, co řekl mistr, že ráno, jak hlásilo rádio, zastřelili generála Eliáše. Kdoví kdy se to k němu dostane. Snad až večer, až si přečte noviny. Anebo – taky možná – si to přečetl na rtech mistra Peterse.

O Zdence, která seděla vedle hluchoněmého pana Novotného, se říkalo, že žárlí, jako Mariin manžel, na každou ženskou na obzoru. Zamilovala se do Nowaka, který nemusel svou odbornost stavět na odív; všichni ji zaznamenali. Richard viděl ráno, jak dala Zdenka Jiřince, štíhlé dělnici, která dojížděla stejným vlakem z Českého Brodu jako Zdena, z každé strany facku. Obvinila ji, že se s Nowakem líbala. Byla to lež nebo fata morgána. Zdena se jen zmohla na námitku, že by byl pro ni starý, což Zdena neuznala: nic spolu neměli. Nowak měl snoubenku a nejevil o nikoho jiného zájem. Musely by ho hodně svádět.

„Facky ti neodpáře už nikdo,“ řekla Zdena.

„To ne, ale jak k tomu přijdu?“

„Každá dostane, co si zaslouží,“ odsekla Zdena. Tím to pro ni skončilo. Nechaly nahlédnout Richarda do jedné ze záhad lásky nebo vztahů ženy k ženě, když se u toho vyskytne muž.

Nowak byl pohledný chlap, který se nemusel stydět ani bát se otočit, za kým se mu chtělo. Nowak přivedl svou ženu do jiného stavu, a jak se Zdena vyjádřila, tím si ho manželka zajistila. Vzal si ji, když byla ve třetím měsíci. Jinak by možná zůstala na ocet.

Ale pak se rozvedl a žil se svou snoubenkou. Platil na dítě, ale vydělával si snadno.

Nejpestřejší život měl mistr Peters. Měl dvě ženy, pokud Richard věděl: s jednou se rozvedl a měl s ní kluka, s druhou žil jako Nowak, ale stýkal se s oběma; a navíc měl, pokud šlo o dílnu, Marii, pokukoval po Zdeně a dělal návrhy Jiřině Janovské, mladší dělnici, kterou zaučovala Marie. To zahrnuje, co věděli. Potom tu byly neznámé veličiny, gymnastika a stínový box mistra Peterse, jeho legitimní a nelegitimní sklony, choutky a spády. To, čím se dotýká muže a ženy boží milost. Nebo jiná, pohanská, ale stejně krásná milost, asi jako když ještě chodil s maminkou na Květnou neděli do kostela. Touha po ženě byla v mistru Petersovi hlubší než nejhlubší pohled do šera vesmíru. Každá žena, s kterou kdy byl, se v něm uhnízдила natrvalo. Vyznával všechny a vyhledával další a vracel se k těm, s nimiž už byl, a to zahrnuje dílnu. Pohlavní pud v něm sídlil jako červotoč, který se prohryzává hluboko, dokud žije. Cítil se v tom směru skoro stejně zkušený a protřelý, jako panicky neporušený, stejně jako panenská dívka, kdykoli přistupoval k ženě, i když k jedné a téže už poněkolkáté. Cítil se povznesen nad odsudky a podezření a jen jednou se oháněl náboženstvím, když v nějaké souvislosti říkal, že Bůh neodsoudil milence, ale Kaina za zabití Ábela a že se oženil se svou sestrou a musí v tom asi být nějaký rozdíl, není-liž pravda? Láskou a milostným vztahem muž nezabíjí ženu ani žena muže. Patřil k lidem s výsadou, protože svůj pud cítil stejně silně jako sílu ho provozovat, kdekoli našel příležitost. Jednou se vyjádřil, že by nikdy neznásilnil ženu. Takovou zručnost by si ani nechtěl připustit. Nedovedl si představit, že by měl nějakou ženu znásilnit. Svůj vztah k ženám pokládal až dosud za šťastnou souhru okolností i v nepříznivé době. Se smíchem odkazoval každého, kdo by ho

chtěl odsuzovat, k tomu, že spát se ženou není duševní porucha, pokud ví. A taky se mu ještě nestalo, že by potom snad klidně nespal. Jen uznával, že mezi mužem a ženou je něco neznámého, i kdyby se znali sebedéle a sebedůvěrněji, a to něco ještě nemá a možná nikdy nebude mít jméno. Každý pokus to pojmenovat je nevýstižný, pokud není rovnou směšný. Člověk se nemusí ani snažit. Stačí to cítit a vychutnat a nezapomínat na vděčnost. (I když paměť zkresluje.) Snad si všechno a všechny nepamatoval ani pan Peters. Richardovi připadlo skoro nemožné sledovat všechny páne Petersovy pletichy.

Mistr poslal Richarda do sklepa pro uhlí a hledal očima, koho pošle s ním. Jakmile utkvěl očima na Jiřině Janovské, řekla, že s Richardem nejde: „Včera mě zavřel a zhasnul zvenku.“

Jiřina Janovská voněla venkovem, podobně jako Zdena a Milada. Brały si první ranní vlak, ještě na úsvitě, a vracely se za tmy. (Jen někdy přespaly v Mariině manželské posteli.) Kromě práce v dílně byly zvyklé pracovat ještě v sobotu odpoledne a v neděli na poli, v domácnosti, krmit králíky a – pokud je rodiče měli – prasata, kozy a krávy. Jiřina Janovská měla v Praze tetu a někdy jí rodiče dovolili přespat u ní. Říkalo se, že jednou pan Peters šel Janovskou doprovodit, aby nešla ve tmě sama, a sváděl i tetičku Janovské. Bylo asi málo žen, které mistr Peters viděl, potkal nebo oslovil, aby je nepokoušel. A zazlíval by jim, kdyby nepokoušely jeho. Bylo to pro něj tak přirozené, že ani neztrácel v očích nevinnost. Neřekl Bůh *Jděte a množte se?* Někdy mistr Peters šel bez zastávky. Dalo se jen odhadnout, s jakými přelétavkami nebo oběžnicemi se množil. Bylo toho jen málo, co ho v tom mohlo zarazit. Nezastrašili ho ani žárliví manželé, doslova nic, možná ani choroby. V tom ohledu si musel připadat nezranitelný – dokud žije – nesmrtelný. Jen někdy pokrčil rameny a děkoval sudičkám, že se ho zatím nic takového

netýkalo. Ve směru pohlavního styku s vdanými paničkami se vyrovnal hazardním hráčům, kteří riskují všechno, připraveni stejně tak vyhrát jako prohrát. Hop, nebo trop. Všechno, nebo nic. Odvolával se v duchu na ženy, s nimiž byl, a na zkušenost vlaštovek. Uznával, že hodně z toho, co se poutá k pohlavnímu styku, může být vedle té nejzemitější zkušenosti iluze. Člověk vidí, co nemůže spatřit, a nespatří, co by měl nebo mohl uvidět. Sex pro něho byl měřítko světské spravedlnosti. Pomíjivost a neodvolatelnost existence. Málokdy výčitka, jen někdy stud, nikdy bolest. Alespoň ne vědomá bolest, kterou by nějaké ženě záměrně nebo i neúmyslně způsobil. Už ve chvíli, kdy odcházel od jedné ženy, v něm doutnala touha po další. Byl stejně jednostranný jako mnohostranný. Přál si opakovat i to, co bylo neopakovatelné.

Včera vzal mistr Jiřinku Janovskou do divadla na *Cikánského barona*. Marie se jí ráno zeptala, jestli nebyl při návratu nebo v divadle drzý? Nabízel jí večer v Pěti pé, aby poznala pravou nebeskou lásku? Ne, vyvrátila to Janovská; stěžoval si naopak, že má pravé lásky až nad hlavu. Janovská měla jako osobní vášeň něco jiného: klobouky. Přišla každé pondělí v novém. Tvary jejich pokrývek hlavy neznaly meze představitivosti. Křídla orla, kokrhel jeptišky, turban, květinové koše, nekonečné řady kreací. Milada měla známou modistku a stačilo jí donést starý klobouk, aby z něj byl do týdne nový, docela jiný.

„Vidím, že jste veselí, třebaže zuří válka, a to je mládím,“ podotkl mistr. „Jen si užijte,“ dodal. „Humor vás přejde, jestli vás nasadí na práci do Německa. Budete ještě vzpomínat.“ Měl ve tváři všechny šalby, kterých se dopustil nebo kterých se jiní dopustili na něm. Všechny milostné úspěchy i občasná selhání. Mistr Peters měl pozorné, bystré a přátelské oči, které prostoupila malátnost, jen když se díval na ženské. V tu chvíli se jeho oči, které zvaly do

postele, podobaly ložnici. Zvýraznily na něm vrásky vryté do koutků úst a do okrajů očí přehnaným milováním. Prohloubily se mu rýhy podél tváře. Nesl si ve tváři rány, které přestál, některé dávnější a jiné tvrdé, než se dopracoval k vlastní dílně. (A někdy se obviňoval, že ho v jeho ctižádosti nemohli zarazit ani Němci, naopak, využil jejich chamtivosti a chtivosti mít všeho víc, ještě víc, všechno, co se pro ně dalo vyrobit. Rozhodně na nich neprodělával.) Jeho výraz obsáhl všechno, co měl na starosti. Dílnu, činži, daňová priznání, materiál. Peníze, lidi, kůže. Německé zákazníky, české dodavatele a prostředníky a překupníky. Židovského učedníka. Účty, ženské. Kde je jeho starostem konec? Ani se nesnažil věštit, jak to s ním nakonec všechno dopadne, doufal, že dobře, jako zatím všechno. Někdy je dobře, když člověk pro jedno nevidí druhé. Vždycky se dá přejít na druhou stranu ulice, obrátit se zády. Zavřít (nebo jen přivřít) oči. Naštěstí jsou tu dámy. A tělo od pasu dolů, aby si oddechlo tělo od pasu nahoru. Měl v očích něco, co je v člověku od rána do večera a od soumraku k svítání a co zmizí až s ním, když ho pochovají. Chtivost lásky. Touha obejmout druhé pohlaví. Propojit se s tím, co je v muži jako červotoč. Jako paprsek slunce. (Nebo měsíce.) Hvězdné paprsky. Hvězdný prach. Magnetické pole, kterým se proputuje vesmírem, středem Země, se všemi lidmi, kteří se kdysi narodili a ještě narodí. Nečetl jednou v knížce amerického spisovatele, že láska je most? Jistě by to mohl dosvědčit. Nejen mezi mrtvými a živými. Hlavně mezi živými.

„Já si náhodou už vzpomínám – na ústavu první republiky, kdy se člověk mohl o právo opřít a spolehnout se na zákon,“ řekl Nowak.

Pan Peters dal k lepšímu anekdotu, jak muž, který přišel při srážce tramvaje s nákladňákem o varlata, hledal práci ve vagonce. Uklidnili ho. Dávat dohromady vagony může i se svým úrazem. Ptal se, jaké jsou směny. Od šesti ráno do dvou odpoledne, ale

může nastoupit v osm. Proč v osm, když dělají od šesti? Co by tam ty dvě hodiny dělal? Od šesti do osmi si v dílně válí koule. Pan Peters si otřel koutky úst.

Marie se zasněženě usmála; slyšela mistrův vtip potřetí. Už byl zase ve své kůži, myslela si Marie. Nezlomili ho popravou generála Eliáše. Ani tím, kolikrát to už asi v rádiu opakovali. Kromě toho to bude na každém nároží na rudočerných vyhláškách s podpisem říšského protektora.

Za hlavou bledé dcery hluchoněmého visel obrázek dobrovolnic z australského záchranného sboru. To nebylo daleko od Šanghaje, myslel si Richard. V tuhle chvíli už ví možná tatínek o cestě. Jak s ním asi na gestapu zacházeli? Dostal německý *Durchlassschein*? Víza a lodní lístky? Rodinná cesta do Šanghaje slibovala dobrodružství. Minou na cestě ostrov Mauricius? Četl knížku *Modrý mauritius*, o známce, která existovala jen v několika málo exemplářích. Na hrdinu povídky zapomněl, ale známku si Richard pamatoval. Cítil v tom ohledu nevědomost dílny, skutečnou nebo jen předstíranou, neviditelnou spoluvinu, ke které by se nikdo nedoznal. A na jejich místě asi ani on nebo tatínek. Nevědomost zbavuje lidi tíhy. Je pro ně pohodlné nevidět, nevědět. I ten, kdo skoro neví, ví dost. Jít na gestapo je pro každého jako vstoupit do jámy lvové. Musí se podrobit zvrácenému německému smyslu pořádek. Přistoupit na to, že jsou rasoví podlidi. Ale jen tím se dá asi vykoupit Šanghaj. Kdo by si kdy pomyslel, že - kromě toho, jak o tom četl - takový ostrov skutečně existuje a kříží se na cestě za jejich novým cílem. Šanghaj. Mauricius. Austrálie. Napadlo ho, že neví, komu z dílny závidí a kdo bude asi dodatečně závidět jemu, až už budou na cestě směrem k Austrálii, do Číny. Rozprostrěl se před ním v duchu širý a svobodný svět, kam ruka gestapa už nedosahuje. Budou asi už příliš daleko, aby se pomstili Němcům

za všechna příkoří, urážky a ponižování. Představil si patnáctiletou dceru hluchoněmého na břehu australského nebo čínského moře, mezi australskými děvčaty, která vypadala zdravá a silná a měla syté červené, zelené a oranžové plavky. Daleko na břehu na obrázku běželi bílí koně; ztráceli se u mlžiny a paty hor. Richard si někdy představoval dceru hluchoněmého jen beze všeho; zahalenou do průsvitných říz, z jakých se dělají záclony; kráčela po australském břehu, po větru nebo proti, s hlavou skloněnou ke straně, směrem od moře, které ji asi lekalo i lákalo; přidržovala si roušku na prsou a v klíně; pustila se od jednoho konce břehu na druhý, kde běželi do mlhy koně. Nebylo v tom nic nestoudného, jen představa; patnáctiletá vypadala o dva tři roky mladší a nedospělejší, jen pracovala jako dospělá. Bílí koně mu také připomínali bledoučkou Helu.

Všechno se mu už od rána spojovalo s mořem, Čínou, Šanghají. (Zpráva z rádia o zastřelení generála Eliáše to jen zvýraznila.) Byl by rád věděl, jak tatínek pořídil. Škoda, že ho tatínek nevzal do Střešovic s sebou. Ve dvou se to lépe táhne. Cítil k otci obdiv. Vyčetl si, že je tady, zatímco otec zápolí s obrem. S démony. S něčím, co jenom matně vystihuje srovnání s ďáblem. Stačilo, co jenom zaslechl o německé ničemnosti, o zvrácení všech měřítek, pokud se týkala jich. Vdechl zhluboka vůni kůží, klihu a potu lidí v dílně. A pak si propojoval dceru hluchoněmého a modré moře s obrázkem australských dobrovolnic; na obzoru je oddělovala od modré oblohy černavá nitka, která se rozpouštěla; malíř vedl štětec jen špičkou po středu obrazu, jehož reprodukci tu měli viset, než modř ztemněla a nahoře, u rámu, zase světlala, možná že se umělci už nedostávala barva. Dcera hluchoněmého měla neduživé tělo, tenké ruce a stejně tenké nohy a stehna. Bledé rty. Chyběly jí svaly. Kolena měla vystouplá jako hříbě na tenkých nohou. Dýchala ně-

kdy nahlas, s rozpaky ve tváři, jako by se styděla i dýchat. Nosila toho na sobě málo – proto si ji tak snadno a často představoval Richard u moře. A mluvila zřídka, zatímco její tatínek, vysoký hromotluk, pan Novotný, nemluvil vůbec.

Někdy se Richard skoro styděl dívat se na australské dobrovolnice, které měly tak naducané a svěží tváře a silné, bujně vyvinuté hrudi, zdůrazněné těsnými plavkami a sluncem, vysoké silné nohy a pevné ruce. Představoval si je taky občas, jak mluví australskou hantýrkou. Neduživé by jistě prospělo slunce, možná víc mléka a chleba. Obědy, které si nosila dcera s otcem, byly slabé, většinou jen krajíce chleba s margarínem a umělým medem a v termosce žitná káva, někdy jablko nebo hrušky.

Pan Peters si sedl na ponk. Seděl na krajíčku stolu jako na vysoké stoličce v baru s nohou přes nohu. Kdoví nač myslel?

„Jsi ještě mladý,“ řekl k Richardovi. „Máš všechno ještě před sebou.“ A potom: „Neprosázela bych asi moc, kdybych se vsadil, že děti dostávají v Německu místo dudlíku a mlíka uniformu,“ poznamenal, aniž se podíval k oknu, za nímž vojáci řvali. „Rodí se už pořádkumilovní, čistotní až hanba; všechno přísně akorát. Snad je to tím, že v Německu tolik prší; je tam hustá mlha; lidi by se nudili, kdyby nemohli válčit nebo alespoň pracovat.“

„V Němcích je něco mrtvého už zaživa,“ usoudil Nowak. „Něco jim chybí. Připadají mi jako nábytek.“

A pak: „Když se ti narodí dítě, můžeš si tisíckrát říkat, že z něho uděláš prvního člověka na zeměkouli. S Německem to máš zrovna tak. Lidi jsou jenom lidi. Mají tolik vlastností, které nejde předělat, že jenom blázen si může myslet opak. Proč bych usiloval o modré oči, když se mi narodí klouček nebo žába s očima hnědýma jako z čokolády? Proč si rvát vlasy, když mám dítě s černými kudrlinkami? Má mi být líto, že se nenarodilo se zlatou lokýnkou? Nebo jako

zrzek? Lidi jsou všude stejní. Němci by to měli vědět. Už prohráli dost válek, aby zmoudřeli.“ Dodal sám k sobě: „Dávají si na čas. Vidí i živé lidi už jako mrtvé. Mají spočítáno, kolik jim to vynese. Čím si přilepší.“

Mistr se podíval na Nowaka.

„Neměli by možná tolik pracovat a měli by se víc bavit,“ řekl. „Přišli by na jiné myšlenky. To snad nemyslejí vážně, že jsou všem nadřazená rasa a můžou si to dokázat jen válkou. Nestačí jim, že mají – po nás – nejlepší pivo na světě? Nejlepší auta a nejlepší tahací harmoniky?“

Nemůžou mít přece všechno nejlepší. To by si ostatní nenechali líbit.“

„Američani rozhodně ne,“ souhlasil Nowak.

„To platí i na mě?“ zeptala se Marie.

Vypadala jako vychrtlá lvice. Nebo trochu jako v běhu prudce zastavený kuň. Dávala si na sobě záležet. Věděla, že má tři dobré dny v týdnu, dva ucházející a dva ne tak dobré. Dneska měla první dobrý. Potřebovala vědět, že to pan Peters ví. Chtěla, aby se na ni alespoň podíval svým způsobem, kterým se dívá na svého oblíbeného psa nebo kočku anebo hezké dítě. Snesla spíš urážku než nepozornost. Chtěla, aby to ženské v ní uznaly, když ne hlasy a slovy, alespoň očima. Přála si, aby měla jediná – když ne jako jeho žena, přestože by byla až třetí – na starosti jeho tělesné blaho. To byla bitva, kterou denně sváděla a tři dny vyhrávala, dva dny žila v příměří a dva dny prohrávala; rovnalo se to tomu, že se díval pan Peters na jinou dámu, i když někdy jen v duchu. Marie věděla, co je to nevěra. A že nikdo nikoho neuhlídá. Jednoho muže k jedné ženě nepřipoutá vášeň, ale láska. Ne síla, ale slabost. Ne starosti, ale bezstarostnost. (Dělat si hlavu ze zastřelení generála mu také na rozvernosti nepřidá.)

Její černé oči říkaly: Jsem třetí a možná první žena, i když ne jeho legitimní. To je, o co se postarám. (Dvakrát podtržené já.) Neodradilo ji, ani když našla důkaz, že pan Peters byl ve sprše – dokonce za jejími zády – s někým jiným. Bez ohledu na formuli dnů – tři, dva a dva – nosila na sobě denně to nejlepší. Byla to vždycky otázka, kdo se postará o blaho pana Peterse. Ústa, prsa, zde začínají nohy. Spíš naděje než volba. Snažila se o úspěch přiléhavými šaty bez prádla, aby zdůraznila, co mohla zdůraznit, a vytvořila představu, že přišla nahá nebo skoro obnažená se sukněmi ke kolenům, blůzkami a svetříky k tělu. Dovedla se ovinout umělým hedvábím, jako by na ní jen leželo volné a oblévalo ji sytými barvami a vzory. Nosila dokonce i zástěry nejen z hrubé zástěroviny. To nejdůležitější pro ni bylo přijít bez prádla, anebo naopak to nejlepší prádlo, které si mohla dovolit.

Někdy bez nahoře, jindy bez dole, občas obojí. Dovedla si nenuceně zvednout šaty, jako by se upravovala, a odhalit na zlomek vteřiny nebo celou všechno. A pak její neselhávající, zlatozubý a svůdný úsměv, i když jí třeba zrovna dvakrát do smíchu nebylo.

„Němcům chybí melancholie,“ řekla Marie. „Jdou na všechno prudce. Jako v tanku.“

Jednou se Marie nezavřela v koupelně, kde se převlékala, a Richard viděl její prádlo s bohatými krajkami. Měla jednobarevnou růžovou košilkou a pod ní na poutkách podprsenku s krajkami a kalhotky, kde jediné nepřerušované místo byl obdélník nebo kosočtverec v klíně a zbytek zase krajky. Jindy ji viděl škvírou ve dveřích koupelny v černém prádle, s černými krajkovými kalhotkami s vyšívaným motýlkem v rozkroku. Uhlazovala si prádlo otevřenou dlaní. Bylo vidět, jak ráda se dotýká sama sebe. Do třetice nosila kalhotky pošívané květinami. Někdy měla kromě modřin také oči plné melancholie a sladce a současně nešťastně vykoupené křivdy. Její pohled

připomínal odtékající řeku. Něco, co měla v očích jako černé záclony. Ozvěnu výsměchu. Časté slzy. Touhu zpestřit si svůj den. Nebo podnapilost anebo opojení, když už odchází. Připomínala tělem, rukama, hrudí a tváří zkyplenou půdu. Někdy říkala, že se cítí lepkavá jako těsto. Dělal poznámky o hladu, který se nezasytí, nebo námaze, která nikam nevede. O bolesti, která není z rány. Chtěla si užít. Jak dlouho zůstane mladá a svůdná? Příroda si s ženami nespravedlivě zahrává. Čeho jim dá víc na začátku, o to jim to dřív a očividněji ubere. Je to nespravedlivé, jak rychle stárne a uvadá žena. Každé dceři stačí, aby se podívala na svou matku, aby viděla, co ji čeká. Co má holka dělat, když nemá nic lepšího než tělo? Nebo jak je příjemné spočinout na ní pohledem? Když vnímá své tělo jako poslední nebo nejspolehlivější a zároveň jen dočasný zdroj? Měla vždycky na tváři alespoň zbytek líčidla, aby nebyla jen beze všeho, stejně vždycky hladká. Měla vrozenou svůdnost, kterou ještě všestranně uměle podpořila. Alespoň bude mít jednu na co vzpomínat.

Mluvila ráda o prádle nebo vínech a likérech a pudrech a parfémeh. Jednou si přinesla z ulice rudou růži. Koupila si ji sama? Dal jí ji někdo? Kdo? Nevydala za nic tolik jako za prádlo. (A pak je nenosila.) Měla pár starších dobrodinců, od kterých nechtěla nic než prádlo; dokonce je pro ni sami vybírali. (Někdo prý namítl, že je to trapné. Poradila mu, aby řekl, že je to pro jeho neteř.) Dívala se na mistra a pořád odhadovala, co mu rádio ubralo na náladě zprávou, že popravili ráno generála Eliáše. Němci jsou opravdu zhouba a zkáza všeho. Dovedou vzít člověku radost ze života. Mužským mužnost a ženským ženskost. Být na světě jen Němci, nikdo by snad už neměl děti.

„To je obecné,“ odpověděl pan Peters. Měl ve tváři a v očích na jednu všechno, co si kdy a kde a s kým užil, jako by mu to někdo chtěl nejdřív upřít a potom vzít. Byl to záblesk. Jeho způsob vzdoru.

To si vzít nenechá. S takovým pohledem v jeho očích už byla Marie spokojenější.

Hrál si s kosticí na zakládání kůže v prstech. Pak dal k lepšímu anekdotu; rozvedený manžel navrhl ženě, aby se spolu naposled vyspali. Odpověděla, že jen přes její mrtvolu. Nebylo to tak s nimi pokaždé? Nebo jak pozná manžel, že jeho žena zesnula? Milování je stejné, ale hromadí se neumyté nádobí. Fuj.

Ještě se zeptal, proč se některé ženy milují se zavřenýma očima? Nesnesou, když se někdo dobře baví. A jak se odnaučí dívky z Perlové ulice s kdekým vyspat? Když se provdají.

Marie vyprskla třikrát za sebou smíchy. Fuj. Melancholie zmizela. Opojovala dílnu na deset kroků svou vůní. Snad už mistr zprávu z rádia o zastřelení generála Eliáše rozžvýkal a zažil. Popravenému už to stejně nepomůže. Je to pravda, že Němci už popravili hodně českých lidí. Nedají si snad pokoj, dokud neodklidí ze světa i toho posledního, kdo s nimi nesouhlasí nebo kdo se odváží i nejmenšího odporu. Marie znala lepší záležitosti než někoho popravít.

„Já totiž nechci, aby se mi něco narodilo,“ řekla Marie. „To si schovám pro svého nejmilejšího.“

Bála se škaredosti a škaredých. Snila – kromě prádla a příležitosti ho vynosit a ukázat – o skvostech, perlách a náramcích a prstenech na každý prst. Taky by dovedla nosit zlatý náramek na levém kotníku jako Lída Baarová.

Vystrčila ňadra jako bodáky. Smála se s nohou přes nohu jako pan Peters, o něco déle než ostatní. Dcera hluchoněmého se nikdy nesmála. Měla snad strach, že si tatínek mohl ze rtů pana Peterse přečíst, že je to zase nějaká sprostárna. Jisté bylo, že se snažila víc a jinak než ostatní děvčata. Snad ani její hluchoněmý tatínek neslyšel nebo nerozeznal čtením rtů, co říkal mistr o zprávě v rádiu, o popravě generála Eliáše.

Jednou se Marie bavila s panem Petersem a nevšimla si, že Richard ještě uklízí. (Měl v jedné ruce koště, v druhé lopatu.) Zaleschl pár slov, která si pak mohl převracet i naruby a nalíc, aby z nich dostal původní smysl. Sevřelo se mu v krku. Přivřel oči. Ztratily se mu tváře, zůstal jen Mariin hlas.

„Někdy je to jako nesladké nebo zhořklé husté mléko,“ smála se Marie. Nebyl to jen smích, co měla v hlase. „A jindy pár kapek, stačilo by to na brčko, jako na zbytek grenadiny. Je to jak vitaminy. Silné. Napůl živé. Namlouvám si, že mi to chutná a zlepší mi to rozum. Co je dobré v muži, musí být stejně dobré i ve mně, ne? I kdyby to nebyla pravda, je příjemné na to takhle myslet,“ dodala Marie. „Nedělala bych to pro každého. Muži to chtějí. Kdoví proč? Snad je to pro ně důkaz lásky. A až kam je ženská ochotná jít. Jejicho sebezapření. Co všechno pro ně dokáže udělat. Musela bych být muž, abych to věděla jistě. Ale i pro holku je to důkaz lásky. Může to udělat jenom z lásky, pokud není děvka. Láska strpí a unese všechno. Doslova všechno. Jednou jsem četla čínskou povídku, jak milující žena, aby zachránila nemocného manžela, spolkla z jeho hrudi hlen. Fuj. Šel mi mráz po zádech. Ale jak říkám, co neudělá holka pro chlapa z lásky? Jen bych chtěla vědět, jestli by to z lásky udělal pro holku tak často i muž.“ (Minule se jí ptal Nowak, proč někdy děvče po milování pláče. Marie řekla jen: „Pchá! Nebylo by ti smutno, kdybys do něčeho dal všechno a nezbylo na tebe nic a nevědels ani přibližně, kdy dojde zase k nějakému příště?“)

„Jak to, že každá druhá moje ženská je cvok?“ smál se pan Peters.

Marie měla pověst, že je nejenom pro každého nového zájemce panna, ale dokáže předstírat panenství i pro otrlé, zkušené a osvědčené. (Do té kategorie mistr Peters nepatřil.) Měla teď na tváři pudr v barvě zlátnoucího pomeranče.

„Je to jako s penězi,“ uváděl pan Peters. „Každou první stovku vydělá člověk jen jednou.“

Jednou, jednou, stěžovaly si oči Marie. Muži by – možná – chtěli být s každou ženskou jen jednou a pak si zase jít po svém, žádné závazky, ohledy, jen jako vítr, když na louce mívá kytičku, volní a svobodní, jako byli předtím. Ženská je jiná, vždycky to pro ni znamená kotvu, i kdyby nestála ani o nejmenší závazek, slib nebo naději na to, že se s ní někdo usadí, aby mohla mít děti a střechu nad hlavou a nemusela si dělat starosti, jestli nakonec nezůstane na ocet. Muž to může udělat jednou, podruhé, potřetí, posté. Tisíckrát. Nevadí jim, že přitom mohou zadělat na tolik dětí, že by to sami těžko spočítali. Nevadilo by jim možná, ani kdyby žena, od které odešli, umřela. Ani by o tom nevěděli. Neexistují snad taková zvířata? Druh nějakých pavouků? (Až Nowak jí to vyvrátil: ano, existují, ale ne zvířata. Brouci. Až na to, že ten, kdo žádá smrt pro aktu lásky, není sameček, ale samička. Slyšela o černé vdově?)

A Marie se tvářila, jako by chtěla říct: Co o tom víte, páni? „Zjevují se mi sny,“ řekla. „Probouzím se chudá, ale ještě než otevřu oči, jsem bohatá. Sluha mi dneska ve snu držel nad hlavou slunečník. Pak jsem měla sen, jak ležím v manželské posteli se svým mužem, ale objevil jste se u toho. Jen místo na mě jste se vrhl jako tygr na muže. Manžel se díval, jako by čekal pomoc. Nechala jsem vás.“

Dívala se na mistra, v očích ještě otázku pana Peterse. Nevyžadovalo to odpověď. Opakovala: „Vím, co je, když se to nastřádá. Některé ženské věří, že to podporuje růst vlasů a nehtů.“

Dala si do vlasů sponu.

„Vážně?“ pohlédl na ni pan Peters. „Doufám,“ dodal.

„Všichni to chtějí, i když ne všichni od začátku do konce,“ rozsmála se Marie. „Někdy to chtějí z lásky a jindy to zase z lásky nechtějí.“

Marie měla přiléhavou černou sukýnku a zelený svetr s hlubokým „V“ na prsou a dlouhý krk s broskvovou plětí a ještě ohořelé vysoké řasy. Nosila svetry od podzimu do jara; v létě si na sebe brala důmyslně zapínané blůzičky. Asi měla ze všeho nejradši svetry. Ukazovala růžovou barvu; neměla se zač stydět. Slušely jí vysoké plstěné boty až po kolena v zimě a sandály s přezkou v létě. Vyvolávala představu vody, člunů, parníků, s očima plnými pokušení. Jen někdy přišla do práce v kalhotách a v pánské košili s kravatou, jako to nosily v Praze německé ženy. Pohybovala se jako motýl. Nesla si v sobě odloučení po noci. Vypínala prsa. Stačilo předstírat, že se narovnává po dlouhém sezení u ponku v zádech.

„Je to někdy jako příjemný déšť, když otevřu pusou.“

Richard by poznal, i kdyby o tom nekolovalo v dílně denně pár klípků, že Marie nadbíhá panu Petersovi. Všechno neslo erotické napětí, tóny i podtóny, slova, pohledy, náznaky nebo žerty a úvahy. Cokoli spolu dělali nebo říkali. Vycházelo to z mistra Peterse jako teplo z ohně, pach z kotlíku s klihem, světlo od okna. Napájelo se to v jeho nevyčerpateľných zdrojích. Spojeno s Marií prostřednictvím pohledu, slova, náznaku nebo jen ozvěny to vytvářelo napětí jako letní vzduch před bouří. Museli na sebe mít zvláštní vliv, jako hvězdné konstelace. Měsíc a Slunce, aby jim stačil povzdech, výměna slovíčka, nápěv a věděli o sobě, že jsou žena a muž. Co to znamená? Co to umožňuje, co to zvětšuje nebo zmenšuje, co z toho plyne, může vyplynout, vyplynulo anebo co z toho nebude? Byl mezi nimi nevyslovený, tušený svazek. Mistr byl opatrný. Nikdo tím netrpěl. Přátelil se s jejím mužem. Marie byla hezká; něco tomu chybělo. Nebo měla něco navíc? Tomu ještě nerozuměl. Byly to její názory, řeči? Mariin uzounký, zdvihnutý nosánek, několikrát denně silně připudrovaný, na který byla tak pyšná, připomínal šimpanze, o kterých se říkalo, že jsou nejchytřejší, na rozdíl

od goril a orangutanů. (O tom se v dílně mluvilo pár hodin včera, protože v *Der neue Tag*, tak jak to přetiskly protektorátní noviny, se psalo, které rasy převzaly od svých opičích předků nejhorší vlastnosti. Podle anglického učenice, jehož němečtí vědci citovali, vyvinuli se z goril černoši a Židi; důkazem je židovské ochlupení a černošské tlusté pysky, nemluvě o pižmu, jímž se nezapřou; mongolská rasa děkuje za svůj vznik orangutanům, připomínajícím řečí a hlasem ptáky. Němečtí učenci se shodli. Bílý árijec má svou pramatku a praotce v chytrém a schopném šimpanzovi. Šimpanz je nejvyšší opičí rasa, gorila nejnižší.) Ale, podobně jako ostatní náměty, otázky rasy brzy ustoupily všeobecnějším otázkám, jež, jako korek na vodě, vyplynuly na povrch a udělaly místo základní lidské hnací síle a zdroji zábavy. Nemuseli nikdy čekat na jaro, kdy se v člověku rodí víc hormonů. Každá sezona je dobrá. Marie i pan Peters to mohli spolehlivě potvrdit.

Není to jako květy květin, které kvetou věčně a nikdy neuvadají? Semínka nacházející všdycky a všude úrodnou prst? Jako jádro Slunce a ledové moře? Myšlenky, víno a opojení? Osamělost a družnost? Proč, navzdory válkám, epidemiím a katastrofám, hladu a moru, se pořád rodí děti? Proč ten jediný magnet, který neztrácí přitažlivost, je ten mezi mužem a ženou? Démon, který se zapřahá a vypřahá a jehož křik a ozvěna nikdy neutichají?

Richard slyšel Marii, jak vyprávěla děvčatům o chuti muže (to byl její oblíbený námět), jak se mění, podle toho, s kým je. „Můžeš povědět, jak chutná, podle toho, jak ti vyhovuje nebo nevyhovuje včetně jeho všeobecné vůně, jestli víš, co chci říct. Nebo podle toho, na čem si předtím pochutnával.“

„Že se ti chce,“ řekla starší dělnice Stránská. „Fuj.“

„Je to božské,“ odpověděla jí Marie. „Je to měkoučké, a přece pevné a soudržné. Prazáklad všeho. Propojí tě to s mužem. Dá ti

to pocit jeho síly nebo moci. A tvojí síly a moci. Ve chvíli, kdy ho vezmeš k sobě, je nejzranitelnější a nejchoulostivější. Je to vteřina jeho největší citlivosti. V té chvíli má daleko k nesmrtelnosti. Je to chvíle, kdy si můžeš otočit každého muže kolem prsteníku.“

Pak řekla: „Něco, co v tobě nestárne. Jako olej na vodě. Je to vně i uvnitř.“

„Ne,“ řekla dělnice. „Jsem o dva nebo o čtyři roky starší než ty. Víím, co říkám. Nikdo nemůže hřešit beztrestně. Nemluvíím jen o nemocích. Až kam myslíš, že můžeš a smíš jít?“

Po straně pak o ní Marie řekla, že má kůži jako šaty. Jak to myslí, jako šaty?

„Visí na ní jako na ramínku,“ řekla Marie.

Dostalo se to ke kočkám. Marie měla doma tři. Kočky to bolí. Nedělají to z vášně – pro zábavu nebo jako sport – jako lidé. Jenom když je nezbytí. Slyšela už kočky křičet? Vrhají kořata nejvíc v dubnu a v máji. Dodala, co kocouři mají malé a červené. Kočky se nestydí.

„Je v tom hodně hříchu a hanby,“ řekla starší dělnice. („Jen někomu nevádí mít z ostudy kabát.“)

Richard stříhal ušima. Vrývalo se mu to do paměti: obrazy, představy, modly. Co je to, co někdy leží Marii v žaludku? Co se nastřádá a pak Marii zlepšuje? Čeho je někdy – naopak – jen dva gramy? Co to je, jednou bílé jako sníh, podruhé žluté jako vaječný žloutek a zároveň živé jako krev? I nejostýchavější v dílně – včetně dcery hluchoněmého – dostávali školu. Znal z domova, že není zapotřebí mluvit naplno. Jen pan Peters dal prve k lepšímu zprávu z rádia, že ráno zastřelili generála Eliáše, a zarazila je nezvratnost mistrova sdělení. Dost dobře se mu to ani nepodařilo zamluvit.

Co má pan Peters na mysli, když mluví o jarním vlání a mladé kráse a svěžesti stromů a květin a mužů i žen?

„Jsou to démoni člověka,“ řekla starší dělnice Stránská. „Zvíře v člověku. A to si chceš říkat, že jsi civilizovaná?“

„Zaháním tím nudu líp než u stroje nebo u plotny,“ řekla Marie. „Je lepší, jak říká Nowak, narodit se bohatý a umřít slavný. Není to skála, kterou ve mně něco nebo někdo trhá na kusy. Ani sopka, která chrlí lávu a oheň ze středu Země. Je to jen kůže a tělo. Pár kapek nažloutlé krve. Něco, pro co je muž alespoň na chvíli vděčný. Pár kroků, ne závod na tisíc mil.“ Nepřestávala šít. „Budu to dělat tak dlouho, dokud se mi bude chtít. Víím, že na to hodně ženských nemá sílu ani žaludek. Víím, co dělám. Jsem na to pyšná.“

„Lidi jsou jako koně,“ řekla starší dělnice. „Muži, když to přijde, ztratí duši, jen aby dostali svoje, i kdyby se měli dohodnout s ďáblem, ale ženy taky.“

„Duše začíná v rozkroku,“ prohlásil pan Peters. „Alespoň ta moje.“

„Nerouhejte se,“ napomenula ho starší dělnice.

„Je skoro lepší se rouhat než myslet jen na dobro a na zlo,“ řekl mistr. „Naštěstí má každý člověk dvě tváře. Tu jednu, kterou nastavuje přímo, a tu druhou, kterou může odvrátit. Vypadám na to, že bych se jen zbůhdarma rouhal?“

„Jsou to jen určité ženské, které v muži dovedou probudit bestii.“

„Není v každé mužské bestii princ? Všichni známe báchorku *Kráska a zvíře*, ne?“

Už neřekl nic o zastřelení generála Eliáše, myslela si Marie. Ale mohla říct, že na to myslel. Sedělo mu to někde na dně mozku.

„Pro vás, pane mistr, začíná všechno v rozkroku,“ zasmála se Marie. Taky asi starší dělnice Stránská vycítila, proč se mistr dneska ještě víc než jindy vrací k lechtivým námětům. To bylo vždycky východisko.

„Když řeknu místo rozkroku volnost nebo radost nebo člověčina, myslím, že ani nedělám takovou chybu,“ řekl mistr.

„To by mě zajímalo, proč je pro některé ženské každá jiná jen kurva?“ zeptal se Marie. „Neříká se, že kočka do vody by ráda, kdyby mohla?“

Ve skutečnosti vedlo k božstvu Eróta v dílně všechno, jako když se člověk vrací podél paprsků slunce k jejich zdroji. Oslepovalo je to. Probouzelo to i uspané, dravé i divoké pudy. Marie panu Petersovi připomínala chrta nebo lišku. A v jejích dvou „špatných“ dnech kůzle nebo kozičku. Dal si pozor, aby to Marii nedal znát. Nechal na sobě spočinout napřed její zkoumavý pohled a potom její zlatoústý úsměv.

„Nikdo mě ještě nevysvětlil,“ řekl mistr Peters, „proč někdy nemám ničeho dost a jindy nemusím o ženskou ani zavadit. Nemá to snad paměť? Má i nemá,“ odpověděl si sám. „Asi jako chuť nebo hlad. Narodili jsme se s tím.“

„Já bych vám to vysvětlila,“ řekla Marie.

V debatách s Marií připomínal mistr Peters kloučka, který hraje ochotnické divadlo a nedělá si nic z toho, že se musí učit svou roli až na poslední chvíli, když už vytahují oponu. Stejně jako Marie. Jeho bohatá zkušenost narážela na neviditelnou hráz, za kterou také pro něj byly i v erotických otázkách pouze hádanky. Dokázal jen tušit za tím, co provozoval pro zábavu, často z ješitnosti a marnivosti, aby si dokázal, že se zbytečně nenarodil jako muž-sameček, něco hlubšího, původnějšího, snad toho úplně prvotního a prapůvodního, co jeho impulzy jen přiváděly na povrch z tajemné hlubiny existence, kde i to nejdůvěrnější i to nejčastěji sdělované byla jen špička ledovce. Čím víc o tom mluvili, uvažovali a přeli se nebo doplňovali, tím méně, jak se zdálo, z toho bylo jasné. Byla to neznámá oblast, z níž mohli ohledat a prokázat znalost jen v tom tělesném, co bylo tělo a maso a svaly, sliznice, štávy. Proč toho tolik, co znamená sex, vede k porozumění i k nedorozumě-

ní? Proč to nejbarvitější a nejpodnětnější zároveň ztrácí barvu a stává se bezbarvým? Jaké zrcadlo si nastavuje člověk, sám sobě a vzájemně, sexem? Čím se i to nej povrchnější mění v hluboké a to nejhlubší v mělké? Proč se tolika párům nepodaří sblížení? Buď jednomu, nebo druhému? Proč i nejprudší vášeň opadne a nejvroucnější podnět vyvolá v druhém člověku jen chlad nebo lhostejnost a nezájem? Jakou cenu platí muž nebo žena za každé přiblížení, i kdyby se vzájemně neznali ani jménem? Jak to, že mistrova zkušenost nestačila, aby mohl, sám v sobě, směrodatně prohlásit: vím, rozumím, chápu? Předvídám. Vyvozuju ty správné důsledky. Jak to, že ani Marii její zkušenost nestačila?

Ani Marie, ani mistr si nedokázali odpovědět na otázku, proč, například, pro starší dělnici Stránskou je všechno, co se spojuje se sexem, nečisté, podezřelé, div ne ďábelské, snad někdy doslova ďábelské, se všemi nástrahami nejrůznějších pokušení. Pro paní Stránskou sex nakonec neomlouvalo snad ani manželství: anebo ho ani manželství neočistilo, nezbavilo podezření z nízkosti.

Jak to, že navzdory zkušenostem toho člověk vždycky ví méně na konci než na začátku?

Mistr Peters vnímal každé erotické sblížení jako svůj soukromý začátek světa. Začínal s každou ženou, nebo i s touže ženou, po několikadenní, někdy jen několikahodinové přestávce znovu. Byl jako bůh, který tvoří znovu svůj erotický svět, buď podle toho, jak ho uspokojila minulá tvorba, anebo z pocitu, že se minulý pokus nepodařil.

A proč začínal v posteli, s každou ženskou, i s tou, kterou už dávno a důvěrně znal, jakoby zase od začátku?

Pro málokoho v dílně byl sex to, co znamenal pro dělnici Stránskou. (O hluchoněmém a jeho dceři si to mohli jen domýšlet. Lišili se jen mírou rozpaků a trapnosti, kterou to v nich vyvolávalo?)

Marie si vysvětlovala všechny problémy mužů jejich velikostí mezi nohama. Jak brzy ustoupila jeho kštice pleši. Co jí, pije. A kdy. Jak vypadá, je-li malý, velký, tlustý. Jeho silou. Mistr Peters si naopak vysvětloval ženy jen jejich vnějšími půvaby a mládím. Co k tomu nedosáhlo, upíralo v jeho očích ženě, když ne právo, alespoň možnost správně se vyžít.

Nowak řekl: „Všechno záleží na tom, kolikrát za den vidím svou milou nahou. Deset nebo dvanáct je správné číslo.“ Pak řekl: „Někdy mám tmou rád, jindy nerad, jestli víte, co myslím.“

Věděli, co měl na mysli. Včera říkal mistr Peters, proč ho jeho první žena omrzela, když chodila po bytě ve dne v noci nahá. Rozsvěcela i v ložnici. Někdy mistr Peters musel zhasínat, aby se alespoň trochu vyspal.

Pro Richarda byla dílna obrovské zvětšovací sklo, pod jehož čočku kladli svoje i cizí tělo, jeho nejdůvěrnější části. Zaznamenával i to, čemu nerozuměl. Marie postřehla, že čím je muž hladovější, tím je odmítavější. A naopak. Totéž vyzozorovala u sebe. Proto všichni hrajou hry, které hrajou. Proč? Nešlo by se dohodnout, aby všechno šlo snadněji? Mistr se smál. Mluvila o tom, co měla doma, nebo o svých záskocích? To byla jedna z přijatelnějších nebo přístupnějších záhad vzájemného vztahu. Ale proč se žení lidé jako jeho známý, on samý oheň a vznět, ona chladná, lhostejná putička, která vnímá svoje tělo, asi jen když se obléká, svléká nebo jde na záchod? Proč si ji vzal a stále s ní zůstává? Stačí někomu citový vztah? Vzájemná úcta? Co tělo? Žlázy? Vášně? Jakou ozvěnu očekává muž, jakou žena? Ve skutečnosti je oba povzbuzovala sama podstata všeho, o čem mohli debatovat. Pouhý opar, který to kolem každého slova šířilo, jako parfém.

Richarda zaskočila tolikerá proč, na něž neměl nikdo odpověď. Už tušil, co spojuje všechny lidi. Doslova všechny.

Nowak, který se podobných debat účastnil jen mírně pohrdavým úsměvem, najednou z ničeho nic řekl: „To, o čem mluvíte, má dvě stránky, dámy. Mužskou a ženskou. Ale i potom to ještě má dvě stránky, pokud se to týká muže. Jednak to obnáší úlevu, snížení tlaku, uvolnění. Pro ženu to může být za stejných okolností sonáta: komorní skladba pro dechový nástroj. Chránová hudba nebo sonatina, malá, jednoduchá sonátová skladba. Dvojjediný námět, který se ze začátku uvádí, v druhé části provádí, ve třetí opakuje. Většinou je to u symfonií jenom první věta. Z hlediska muže je to rychlejší řešení. Z hlediska ženy možná snaha a možnost někoho o něčem ujistit, z hlediska muže nechat se ujistit. Není to vždycky stejně důvěrné jako jít celou cestu od začátku do konce. Není to celé. Není to všechno, jistě ne pro oba. Je to málo i hodně. Někdy to muž podstoupí skoro chladnokrevně, bez vášnivé důvěrnosti. Jen jako pozorovatel nebo částečně něco takového. Dost lidí to ani nepokládá za nevěru. Snad ani za zvrácenost. Asi jako nepokládá za nevěru polibek. Je to pouhý prohrěšek. Přijímání ústy. Ústy ženy. Žádný dokonáný hřích.“

„Muži si najdou vždycky tu nejlepší výmluvu pro sebe,“ řekla Marie. „Co jim potom připomíná snubní prsten? Když na to přijde, je pro muže všecko výjimka.“ Dívala se na Nowakův pečtní prsten, velký béžový vltavín se zlatým okrajem.

„Bez žen by se k nim nedopracovali,“ usmál se Nowak. Zase ztichl a pracoval.

Nechal ve vzduchu něco, co mělo vždycky dvě stránky, dva spolupachatele. Marie spolkla slova o nutkání muže ponížít ženu, ona své ponížení nabídla a on zůstal nevinný.

Richarda slova o tom dráždila a vzrušovala, ale i nudila. Mohl si dosadit jen něco. Tušil už, kam až mohou muž a žena dojít. Rušila ho osobní účast i věcnost, které se mísily. Obsáhlo to nestoudnost

i licoměrnost, dvojí loket, náznaky a instrukce. Některé představy vyrůstaly do obrovské výše, jiné vzápětí zakrněly. Dílna se měnila v bažinu obklíčenou tajemným životem obou pohlaví. Někdy stačilo popíchnutí, nejmenší náznak, jindy se slova táhla a rozprostírala do nejvzdálenějších rovin. Mužnost, která čelila ženskosti a naopak. Porážka a vítězství. Triumf a pokoření. Vzájemný, nerovný smír. Co kdo už zamlada vyzkoušel a čím procházeli, pokud měli štěstí, a bez čeho by vymřeli lidé, mouchy i zvířata, která žijí někde v australských pustinách. Lidské hemžení, v němž se ztrácí, jak blízko se k sobě jednotlivci dostanou a jak se o sebe třou, jako ryby v hlubinách, i když je to jen na povrchu země, v nějakém příležitostném příšeří, a snad ani to ne. Byl to les vášní vyjadřovaných slovy, les, nad jehož korunami vyskakovaly plamínky slabosti, které lidé vzájemně ze sebe obětovali, aby nabyli sílu jeden nad druhým. Každý se snaží urvat, co se dá, muž i žena, většinou jen sami ze sebe. Je to loupež a není to loupež. Je to válka mezi hrubou a jemnou silou, ale ani jednou nepatří jen jedné válčící straně. Je to podivná válka, kterou nikdo nikomu nevypovídá a která nikdy, jak se zdá, nekončí. Všichni jsou obět a všichni se obětují. Je to sobectví i nezištnost. Pradávné tajemství, kterým člověk přesahuje a současně nedosahuje ani sám sebe. Byla to slova, která je vzájemně fascinovala představami, které vyvolávala a vzájemně pohlcovala. V tom připomínala dílna nikdy a nikým nespoutanou divokost, která žila a doutnala v lidech. Každý muž a každá žena v dílně byli současně jižní a severní pól, společné magnetické pole, kde vybuchovaly bouře, sršely blesky, hladinu ticha rozčísly hromy. Slova. Představy. Doteky slovy. Dobrodružství těla.

Včera Nowak, ještě než přišla do práce jeho německá milá, dával k lepšímu, že do Číny dovážejí z Nového Foundlandu tisíce tuleňů, ne kvůli kožešině, ale kvůli tulením přirozením. Protože mu

Ludmila nevěřila, prohlásil, že je ochoten se vsadit o svůj pečtní prsten, má-li Ludmila něco jako protisázku. Vyrábějí z toho dráždidla. To je veselá stránka věci. Ta smutnější je, že ubíjejí mladé tuleně klacky, ranami do hlavy, až se bílé pláně zamrzlých moří zbarví rubínovou krví zvířat. Číňani mají v oblibě tulení kožíšky, tulení maso a tulení olej. Tulení penis patří už staletí k čínské medicíně. Tulení přirození v podobě prášku v polévce už předpisují čínští medicinmani od osmého století lidem s nemocnými játry nebo ledvinami. Předpokládá se, že posilují semeno muže, čistí krev, léčí nemohoucnost a pomáhají ženám, které nemohou otěhotnět. Léčivá moc tuleního penisu je pro Číňany nepochybná. Kdo by nechtěl kožíšek z nejjemnějšího tuleního mláděte? Největší radost z toho mají ryby v severním Atlantickém oceánu, protože tuleni se rybami živí. Boháči platí v Číně za tulení penis majland.

Ačkoli to znělo nevinně, čišela z toho pro starší dělnici hříšnost stejně jako ze všeho, o čem se v dílně vedly řeči. Stránská vnímala dílnu jako jednu z děr, které vedou do pekla. To, co hledala, aby vyplnilo její vnitřní život, v dílně chybělo.

Věděli z podání mistra Peterse, když tu Marie na začátek směny nebyla, protože zaspala a navíc se ještě zdržela kvůli demonstraci loajality obyvatelstva vůči třetí říši na Václavském náměstí, že se jí podařilo ošálit nejednoho muže tím, že měla nebo dovedla předstírat vlastnosti panny. („Ve starověku nebo středověku by se mohla stát svatou.“) Marie věděla, že některé muže vzrušuje vědomí, že mají v náručí pannu. Díky něčemu, co si neuměla vysvětlit a co se snažil jí vysvětlit doktor v Dělnické nemocenské pokladně, ponechávala si neporušenou panenskou blánu i dávno potom, co prošla prvními a pak dalšími milostnými dobrodružstvími v parku, několika ložnicích, v setmělých koutech ulice a na břehu Vltavy nebo nakonec na pohovce pana Peterse, a její

současný manžel mohl přísahat při všem, na čem mu záleželo, že dostal Marii do manželství jako pannu. Stejně tak pro ni zůstalo záhadou, že neměla nikdy pravidelné krvácení jako děvčata – Ludmila, Milada a ostatní – podle kterých se mohlo řídit ubývání nebo přibývání měsíce, od novoluní k úplňku.

„Někdo má nepravidelné tohle, jiný morálku,“ prohodil Nowak. „Někdo se řídí knihou, jiný má za to, že se občas musí řídit kniha podle něho.“

Pravděpodobně mluvil o sobě. Měl už dlouho za to, že svět nikdo neřídí, ani nějaká vyšší síla, žádný neviditelný řád, něco jako hodinový stroj, ale všechno je odkázáno náhodě a zmatku a podle toho svět vypadá. Lidé se snaží o pravidla, ale kam to vede, když druhý zruší, třeba uprostřed, co první vyhlásil, a tak dále, donekonečna, pokolení za pokolením, od doby ledové, kamenné a bronzové až k novověku a dál. Jediná záhada, kterou si lidé pořád lámou hlavu, protože je to příjemné, jsou mysteria a tajuplnosti těla. A potom, jak by se dostali k penězům, pokud možno za co nejmenší práci a za nejčastějšího volna. Vzpomněl si na svého jediného milionáře, kterého v životě potkal a který mu potvrdil, že svět je chaos. Ten člověk prohlásil nezapomenutelnou větu, jež vrtala Nowakovi hlavou. „Udělal jsem si svoje miliony a taky jsem je ztratil. Jiné tajemství pro mě svět už nemá.“

Marie začala o klokanech. Viděla obrázek klokana, jak skáče na silných zadních nohou s dlouhým a mohutným ocasem. (Dala si záležet, aby to do podrobnosti popsala.) Na bříše samiček je kožený záhyb, podobný vaku, jaké v dílně někdy šijou; klokani jsou trochu prchliví, soudí. O tom by už mohl pan Peters něco vědět, není-liž pravda? Žijí na australských stepích, stejně jako dobrovolnice, které tu mají na zdi, se zabydly na přímořských plážích. Musí být ohřáté australským sluníčkem. Nevědí, co je to

odloučení. Klokani jsou družní. Není to zázrak, když mládě, které měří tři centimetry při narození, vyroste do dvou metrů výšky? Marie postřehla, že klokani mají rudý krk. Fascinovala ji poloha mléčných žláz. Uspěla s tím; pana Peterse začaly natolik zajímat mléčné žlázy klokaní samice ve vaku, kde se k nim mládě přisaje, že se o tom mluvilo dalších dvacet minut.

Vedle Richarda seděla Milada, učednice druhým rokem; polovinu pracovní doby uklízela a starala se o klih; ředila lepidlo vodou a přidávala do kotlíku a hrnců kusy klihu; kromě toho pečovala o oheň v kamnech. Připravit klih bylo umění asi jako nezkažit omáčku nebo polívku, s rozdílem, že klih musel být dokonalý, aby lepil a nic neznečistil. Co na medové barvě klihu rušilo, byla vůně. (Jako by člověk vdechoval vařené zvířecí kosti.) Milada učila Richarda, jak se dělá klih. Musí si přitom zvyknout na pach; to už jinak nejde. Někdo Miladě říkal, že nejlepší jsou kosti čerstvě zahynulých zvířat; mohla ho uklidnit, že kvůli klihu nikdo zvířata nezabíjí; stačí přirozená úmrtnost. Miladě se ještě nestalo, že by se jí klih nepovedl. Cítila zodpovědnost za jeho přípravu. (Učednici před Miladou pan Peters vyhodil, protože nedbala o klih.)

Někdy se Milada dlouho dívala do kotlíku s klihem, do husté medoviny, jako by tam četla, co ji čeká a nemine, dráhu a zákruty osudu, konjunkci hvězd, znaky v horoskopu, ale za chvíli musela odvrátit nos, rozvařené kosti páchly. Nikdy si na to nezvykla. (Nikdo si na to nezvykl.) Vdechovat pach klihu bylo nutné zlo, zpestřované panem Petersem a záhadami a nikdy nedořešenými možnostmi a následky pohlavního styku. (Nemluvě o pohlavních chorobách.) Co všechno člověk dokáže se svým tělem a se svými šťávami. (Co nedokáže. A proč z toho nakonec nikdo není moudřejší, bez ohledu na bohatost zkušenosti.)

Miladu vnímal Richard nejvýrazněji, i když se na ni třeba hodinu nepodíval. Nevěděl, čemu to připsat. Přiváděla ho do rozpaků. Kvůli ní snil o ledačem, v čem vystupovali spolu. Někdy si představoval Miladu, jak se koupe nebo jak se ráno svléká. Viděl v duchu její bílé baculaté břicho. Nebo spolu byli v Austrálii, sami na mořském břehu, v horkém písku. Ubezpečoval ji, že to, co by si přála, pro ni dokáže udělat bez váhání. Snažil se ji přimět, aby slyšela zpěv, jemuž by porozuměla jako jeho tajné zaklínací formulí. Byly to sny plné dychtivosti, krásné, přátelské a současně temné vášně. Probudil v sobě instinkty, které nikdy nikdo neuspal, jen potlačil starostmi o otce, o matku nebo o Helenu. Ve snách o Miladě neuznával Německo, jeho zákony. Překonával hladce veškerá nebezpečí, která by ji mohla zastrašit. Vnímal svou touhu, jak mu protéká žilami jako zvířená a vroucí krev. Tiskl ji na svou hrud' a díval se jí do očí pohledem, v němž zářily ohně tak staré jako hvězdy v noci, jako všechny noci a jitra daleko dozadu nebo dopředu. Vnímal obludnost, která ho probouzela a co všichni pokládali za zakázané nebo nepřípustné, od hranice, kterou už překročil mistr Peters a Marie. Spjojoval se v tom stud i vznešenost, to nejnižší a nejvyšší. Byl to slepý zápas mezi snem a skutečností, divoká vřava, v níž se ztrácelo jeho volání po vyslyšení. Měl pocit, že on sám je sen, vznáší se sám sobě nad hlavou a křičí nebo šeptá, aniž to mohl někdo zaslechnout. Byl to společný sen, o němž nevěděla. Měla obličej plný vyrážek a trochu hrubou venkovskou pleť. Bylo v ní něco dívčího i ženského, ačkoli nebyla starší než jeho sestra Helena, kolem šestnácti. Voněla mlékem, venkovskou krajinou, dešťovými mraky. Nesla si v očích, v pleti a vůni potu smolné vůně lesa, pach podzimních ohňů, které spalují zbytky klásků na poli, zpěv neznámé řeky. Měla v očích záři plamínek, které teprve chtěl roznítit, odraz zápasu jeho duše. Z tváře jí čišela

upřímnost, ale i chytrost venkovanů, opatrnost dělnice. Nosila prací šaty. Někdy měla sukni a blůzu a Richard počítal lesklé bílé knoflíčky na blůze odshora dolů, kam až byly rozepnuté. Měla mladou chvějivou hrud', jinou než Marie, i když podobných tvarů. (Její prsa připomínala skoro nezřetelně rozčeřenou hladinu rybníka, jezera nebo řeky, zvlněných korun stromů v hustém voňavém lese, dva kopečky ještě žhavé lávy, vlny s bílou pěnou, pohybující se současně s tělem.)

Richardovi se zdála její prsa nádherná; nemohl to zmenšit pan Peters poznámkou, v souvislosti s australskými klokany, že jsou to jen mléčné žlázy. Mléčné žlázy klokana by asi ponechaly Richardovu mysl lhostejnou: kromě ocenění, že klokaní mláďata mají teplou a sytou pochoutku. Miladina prsa byla ozdoba a zdroj pro její budoucí děti. Byla to rozvlněná krajina z masa a krve. Rozkolébané vrchy, zvlněné moře. Přitahovala ho její prsa, jako přitahuje tvář slunce. Jako oslňuje bílý zimní sníh, hned jak neslyšně napadá. K úžasné hrudi měla Milada pevná a silná ramena a paže a široké boky, jaká mají dělnická děvčata – kromě trochu nedůvěřivých čokoládových očí. Zdálo se mu často o Miladiných ořechových očích; ještě častěji o jejích prsou. Někdy to nebyl pouhý sen. Nemusel spát, naopak, nemohl usnout. Myslel na plynoucí noci. Na déšť, slunce a zlátnoucí broskve. Na mraky, než se z nich rozprší. Všechno se dotýkalo Miladiných prsou. Bylo to tajné. Uplývalo to nocí, lenivě a horce jako hořící lampa. Kvůli Miladě si přál rychle dospět. Bylo možné se jí dotknout? Cítil už dopředu, čím ho to sežehlo. Cítil s tím spojenou radost a smutek, celý vějíř smutků a smíšených pocitů, jako ještě nikdy nic. Byl to odliv a příliv a zase odliv. Nehybné šhubání v podbřišku. Neslyšné bouře v nakupených mracích, jejichž hustotu nemohl unést.

Richard prožíval s Miladou dobrodružství na cestách, o nichž (naštěstí nebo naneštěstí) neměla tušení. Navštěvoval s ní denně a během nocí oblasti s kouty, jež vytváří soumrak nebo tma. Všechno splývalo k matnému pohlazení. K podnětům, z kterých se rodí objetí nebo alespoň dotek. Vdechla mu sen o blízkosti, z jakého se nechtěl probudit; až na to, že se stále probouzel. Bylo to mimo hřích, ale ne mimo zklamání; mimo ponížení a prázdnotu i mimo naplněnost. Cítil, co mu chybí, aby zmužněl. Co chybí Miladě na jeho nedospělosti, jako by podmínkou úspěchu bylo okamžité a nenadálé dospění. Byl by rád obětoval pro Miladu třeba deset let výměnou za mužnost, které by si všimla. Nic ze zkušeností, které posbíral na kopci pod plynojemem, mu nebylo platné. Ve srovnání s Miladou byla Dagmar Tanzerová chaboučký opar a ozvěna dětství. Krása a snění, která pohltila všechna včera. Milada byla teď a možná zítra.

S Miladou chodil Richard dvakrát denně do sklepa pro uhlí a společně s ostatními dělnicemi odvádět Perlovou ulicí a na Ungelt, kde byl vojenský sklad a zároveň výdejna zboží a kůží jako v Soukenické ulici. Nosil tam a zpátky nejtěžší krabice kůže, aby ulehčil děvčatům, a dělalo mu dobře ukazovat před Miladou, jak je silný. Styděl se, když někdy chtěla, aby jim koupil kalhotky, punčochy nebo podprsenku. Pro Miladu by nosil i kameny. Pro Miladu, aniž to chápal, byl ochoten udělat víc než otrok pro pána. Jen nevěděl, jak odpovědět, když na něm dělnice loudily, aby jim na cestě tam nebo nazpět koupil růžové prádlo. Nebylo to jen pro podezření z lakomosti nebo štědrosti, proč ho to zahanbovalo. Milada se jen smála.

Milada dělala – jako patnáctiletá dcera hluchoněmého – že jí to jde jedním uchem dovnitř, druhým ven. Trápily ho tvary těl, ale u Milady to bylo navíc něco, co nemá jméno. Nebyla to jen

růžovost masa, plnost hrudi a paží. Jen v souvislosti s tím cítil, co je to muž a žena. Měl nepoznané pocity. Ještě nikdy takhle ne-
uvažoval o kráse a smyslu krásy než v souvislosti s Miladou. Měl
v duši nové hlasy, záře a stíny, setmělé zákruhy, jako by vykročil
na neznámou cestu, kde před ním nikdy nikdo nebyl anebo kde
alespoň nebyl sám; kde dokáže jen přibližně rozlišit, co je nahoře
a dole, daleko nebo blízko, co se ztrácí ve tmě a co naopak ozařuje
jeho duši neznámým leskem, jako by v něm svítilo neznámé slun-
ce. Cítil břímě, kterému se říká vášeň nebo vzplanutí nebo touha,
jako povodeň, která se v něm rozlévá, aniž jí mohl zabránit. Měl
pocit, jako by stál před rozjetou lokomotivou, splašeným koněm,
volný a zároveň jako ve vězení, spoutaný sám sebou a uvolněný
jako ještě nikdy. Slyšel v sobě hlasy, které se rozplývaly a obnovo-
valy, ve všech hrála svou úlohu Milada. Styděl se za své hladové
oči a za své nenasyté ruce. Za svou chuť, která se prostupovala
s touhou, a omlouval se sám pro sebe vznešeností, ke které ho
to vedlo. Nízkost a vznešenost si v něm podávaly ruce, jako se
v něm setkával jeho hlas, hlasy a pohled, pohledy na Miladu a její
tělo. Styděl se za malátnou sílu, kterou v něm Milada a pohled
na její prsa a nohy a břicho probouzely, a za svá přání a energii,
která se mu sbírala v těle, a nechápal, z jaké hlubiny nebo z jakých
výšin to k němu přichází. Byl to instinkt, s kterým se už narodil,
musel ho jenom nechat dozrát. Byl to instinkt, který v něm žil už
dávno. Pocítil ho už kdysi na kopci s plynojemem, když sledoval
artistu na visuté hrazdě a Vlastu Korálkovou a potom prostitutku
Karlu a kočího, ale tehdy se jeho instinkt propojil nebo přestrojil
za zvědavost, drzost nebo falešnou odvalu, teď to byla jeho bez-
prostřední účast.

Cítil i to jako vinu a trest. Staré ozvěny, které brzo pominuly.
Vdechoval její dívčí pleť, která svítila. Nebylo to jako sestra nebo

maminka. Věděl o dívčím těle. Malá Karlička se ráda ukazovala nahá. Soničce Vackové dal už jako pětileté dítě padesátník, aby viděl to nejsoukromější. Dělnice – a zvláště Marie – se převlékaly v koupelně za záclonou jen nedbale zataženou, když přišly do práce nebo odcházely anebo se chystaly odvádět. Miladino tělo se lišilo. Cítil ji jako rozkvetlou květinu, plnou barev, vůně a smyslu; krajinu těla, naplněnou horkým a voňavým tajemstvím; bylo v ní něco vznešenějšího než v ostatních, aniž jim chtěl křivdit. Něco, čemu by stálo za to obětovat víc, než zatím pro kohokoliv obětoval. Cítil se podrážděný, menší, nenasycený. A zároveň schopnější, silnější, v duchu jako nějaké ještě neobjevené a neoceněné lamželezo. Cítil se i při pouhém pohledu na Miladu ztracen v jejích očích, v jejím těle, v jejím jménu. Milada, aniž chtěla, mu připomínala současně, že je a ještě není muž. Hledal v jejích očích pravdu o sobě, kterou by vycítila, aniž něco musel říkat. Byl s Miladou šťasten i nešťasten, aniž o tom měla tušení. Roztlouklo se mu srdce, kdykoli na ni myslel. A zastavilo se mu tím, jak na ni myslel nebo když vyslovil její jméno v duchu. Uspávalo ho to, stejně jako mu to připomínalo ještě nějakou jinou, dávno zapomenutou divokost nebo dravost, až zuřivost, čím se z mláděte stává muž, z člověka živočich a obráceně.

Tatínek se ptal Richarda párkrát, jakoby mimochodem, jaká jsou děvčata v dílně. (Pár jich znal sám jménem.) Netvářil se, že by stál o podrobnou odpověď. Pochopil, jak těžko je pro Richarda zacházet do podrobností? Taky se tatínek ptal spíš proto, že cítil, co zmeškal a možná zmešká. Vyzvídal způsobem, jakým vyzvídají otcové na rozdíl od maminek. Richard to neměl rád. Pak se mu zdálo o Miladě i ve dne. Naslouchal světu neslyšných hlasů. Ztrácel se ve vlastní tělesnosti. Měl z ní strach a těšil se na ni. Přál si ji vidět a ostýchal se před ní.

Na boční straně dílenské zdi trochu stranou od hlavy dcery hluchoněmého visela zmuchlaná fotografie sochy. Za sochou byla na obrázku pochodeň. Socha vypadala skrz naskrz prolezlá neviditelnými červy. Obrys sochy byl masivní a chladný, ale i přizpůsobivý, jizvy a díry po červech vyvolávaly představu nekonečna. Socha znamenala pro Richarda něco nezodpovězeného, co bylo mrtvé, ale pro ně tu žilo jako světlo pohaslé hvězdy. Kámen z meteoru, hvězdný prach, něco, co přišlo z jiného světa, co až dodatečně ztvárnily lidské ruce. Někdy zapomínal, že socha znázorňovala bezrukou ženu. Znamenala mnoho jiných věcí; všechny neznámé, nevyzpytatelné, mrtvé, snad živé, ale pro někoho jiného. Kde nechala socha ruce? Richard cítil, co se s ním už změnilo. Někdy mu socha připomínala Miladu nebo Milada sochu. Něco, co ještě nemělo pojmenování.

„Vylovili ji z moře,“ řekl pan Peters. „Připomíná mi lupiče, co vykrádají hroby po boháčích. Sochař jí nedal ani hadřík, aby se ohřála. Byl to nejspíš opilec.“

„Není to nakonec jedno?“ usmála se Marie.

„Kromě toho si pádem do moře urazila ruce.“

„Ženská bez rukou je pro muže špatná,“ řekla Marie.

„I pro sebe,“ řekl mistr.

„Kdo ukradne vejce, ukradne nakonec i vola,“ řekl Nowak. „Každý osel má odvalu kopnout do mrtvého lva. Dlouho není věčně. Pomalu není jistě. Náš nejbojovnější král musel bojovat ve Frankreichu. Tady by se k němu přidali leda na pivo.“

Pan Peters se obrátil k Richardovi: „Vidím, že ses u nás už vy-táhl. Nohavice máš jen po kotníky.“

Richard se díval na blednoucí obraz sochy ve světle plynoucího odpoledne, na bezrukou ženu s prázdnými očima, o které se pan Peters vyjádřil, že je to metr na krásu ženy za posledních deset

tisíc let. Vidí všichni v dílně tu symetrii? Ten dokonalý trojúhelník brady, tváří a čela, postavený na špičku? Mistr se smál, když Marie hodila po obrázku sochy zkušeným pohledem; prohlásila, že má hezčí prsa a navíc ještě obě ruce a místo kamenných důlků bystré oči a doufá, že ji manžel neutopí. Milada mlčela. Pan Peters na ni upřel oči a hodil po ní chraptivým dotazem.

Slyšela někdy Marie o Venuši? Jistě, řekla Marie; vidí ji denně večer na obloze, pokud není zamračeno. Dobře, usoudil pan Peters, ať si zůstane hloupá, když se nedá poučit; uznal, že má hezčí prsa.

Nowak na ně vrhl pohled plný pochybnosti.

V Perlové ulici prodávali v drogerii, před kterou se procházely prostitutky, pro muže i ženy umělé části lidského těla v krabicích s reklamou na gumové zboží s obrázkem kloubu. O tom se klábosilo v dílně, když došlo i počasí, socha a válka a zdražení cen chleba a rohlíků. A dnes to nezrušila ani zpráva o zastřelení generála Eliáše. Pan Peters to měl rád. Marie – a nejen ona – mu vycházela vstříc. Stačila narážka, signál, úsměv. Tělesnost byla pilíř, na němž stojí svět. Richard se smířil s tím, že lidi v dílně nezajímá víc. Byl zároveň rád. Jednou šel Richard Perlovou s tatínkem a před drogerií zrudl. Naštěstí si toho tatínek nevšiml. Nemohl se otce zeptat. Smířil se taky s tím, že bude mít čím dál více otázek než odpovědí. Co je muž od pasu dolů a od pasu nahoru? To jasné, neuhasitelné i temné. Co si odnesl už dávno ze stráně pod plynojemem? Kde si už vyzvedl svou první zkušenost jako Kolumbus, když se připravoval na svou cestu do Indie a objevil Ameriku? Z restaurace Merkur. Co se odehrálo mezi Karlou a kočím? Ozvěna slov, která si vyměnili, za co kočí platil a Karla mu vděčně děkovala, čím se to v Richardovi usadilo a rostlo. Co to asi bez ohledu na slova nebo peníze znamenalo?

Vojáci dole klapali podpatky. Řady snad neměly konec. Nové a nové oddíly. Vojáci zpívali s neutuchající chutí. Těšilo je ukazovat obyvatelstvu dobrou náladu.

Marie špičatila prsa. Narovnávala se v zádech jako pravítko. Cenila své tři zlaté zuby.

„Kdyby to, že už někdo nemůže, bolelo, křičeli by lidi na Václavském náměstí u sochy odshora dolů,“ prohlásila. „Jenže to nebolí a všichni se vytahujete. Kdo z vás by se namáhal počítat dál než do tří?“

Richardovi rostlo chmýří pod nosem a po stranách tváří. Vypadal jako Španěl. Vlasy mu trochu ztmavly. Už nebyl jako plavovlasé a modrooké princátko na obraze od Cranacha, jak o něm řekla ředitelka v německé mateřské školce. Chystal se, že se prvně oholí, až pojedou do Šanghaje. Snad už to bylo vyřízené. Až na to, že by tu musel nechat Miladu, mu to docela vyhovovalo; kdo by rád neviděl daleké země? Neměl nic proti Polsku; čím dál, tím líp. Jestliže mají jet, proč by neodjeli už zítra? Šanghaj. Nebo možná Polsko.

Díval se po dveřích, jestli se tatínek náhodou neobjeví. Dílnu naplnila, vedle silných pachů kůže a pláten, vůně klišu. Milada se postarala, aby všichni měli v kotlíku nový.

„Máš to dobrý?“ zeptal se pan Peters Milady.

„Mám to moc dobrý,“ odpověděla. „Mohla bych tím slepit naši nakřáplou vázu.“

Marie nahlédla do kotlíku.

„Jen aby,“ řekl mistr. „Nelep, co ještě drží.“

Milada zrudla. Obrátila se ke zdi. Visely tu – mimo sochy – z novin vystřižené obrázky býčků v mexických arénách, pokryté prachem. Richard se díval na oslnivě stříbrné moře, lodičky na něm vypadaly jako hrušky. Z obrazu vycházely barvy a ticho. To bylo na obrázcích zvláštní. Byly mlčenlivé, jako je tichý konec nějaké

nesmírné dálky. Tišina beze slov. Vyvolávalo to jen ozvěnu v duchu. Ozvěnu ticha. Neznámá končina. Opar něčeho, co je daleko, a proto neznámé, cizí i blízké, protože bez nebezpečí. Dálka, pro kterou ještě neplatí žádné zákony, jako neplatí pro nutnost, pro hlad, žízeň a touhu, pro svobodu nebo otroctví.

Slyšel v duchu ozvěnu slova Šanghaj, kterou už má možná tatínek v kapse pro ně pro všechny. Slyšel slovo Šanghaj i v hrčení Mariina šicího stroje, který mu bez ustání drnčel za zády. Jeden ze zápasníků u ohrady držel píku. Kdyby to bylo v jeho moci, nabídl by cestu do Šanghaje i Miladě. Co by ještě nabídl Miladě? Přátelství. Něco, co znamená cesta. Jen začátek. Tušený nebo vysněný cíl.

Nowak řekl, že mu bratr umřel na souchotiny a že by nechtěl být vyhnancem. Dělá to z lidí tažné koně.

Milada se vrátila tváří k ponku. Nezajímalo ji, jako Richarda, při pohledu na obrázek mexické arény zvíře, jež prohraje už dopředu, protože všechno proti němu je v přesile. To, co probíhá mezi mužem a ženou – objevoval Richard – navazuje na proud, který v sobě člověk najde a o němž předtím nevěděl nebo o něj ani nestál. Myslel na tajné náboženství pro všechny, na tajné možnosti a úmysly, které se uskuteční mezi mužem a ženou. Co dělá ženu v očích muže silnější než muž a čím žena sevře jeho srdce v neviditelné dlani jedné ruky a druhou mu zakryje ústa, aby musel rychleji dýchat. Cítil, jak dostává závrať; vznášel se vysoko a díval se dolů na ponk, na sochu na obrázku, na arénu s několika vchody, do kotlíku s lepidlem, na bílý mramorový kámen, svou lepicí kost, kterou musel namáčet do kotlíku nebo na ni nanést trochu lepidla, ale nezamatlat ji nahoře, kde ji držel, protože potřeboval čisté prsty. Zdálo se mu, že býček v aréně s několika vchody běží rovnou proti němu, tady a teď, ačkoli zároveň už – býček i Richard – vířili prach Šanghaje. Proč nepotkal Miladu tam?

Taky by možná zápasil. Pak by jedli maso zabitých býků. Miluje Miladu? Poprvé použil v duchu slovo miluje. Miluje? Opakoval si slovo miluju asi pětkrát. Snad. Co s tím může dělat?

Marie řekla: „Moje prádlo voní dneska růžovým olejíčkem.“

„Cítím, cítím člověčinu, koho to tu, matko, máš?“ opisoval pan Peters starou pohádku. „Věděl jsem, že v tom máš prsty.“

Richard si spojil zmíněnou růžovou vůni olejíčku s Miladou. Hry pana Peterse s Marií a ostatními zůstávaly bez konce. Báł se naklonit blíž ke kotlíku. Doprovázel včera při dodávce hotových výrobků Miladu, ale když šel pár kroků sám, oslovila ho v Perlové prostitutka: „Miláčku, nechceš se pomazlit?“ Taky řekla: „Voním růžovým olejem.“

Karla z jejich baráku si měla vzít šoféra nákladáku, někdejšího poštovního kočího, který teď rozvážel písek, stavební kamení, cement a cihly. Chlubil se v Merkuru, že ještě voní po koních. (Taky do auta se oblíkal ještě jako ke koním.) K překvapení všech požádala Karla o povolení vzít si pana Husserleho; vymlouvali jí to na magistrátu z rasových důvodů. Zbláznila se snad? Dal se snad pan Husserle na poslední chvíli pokřtít? Měla Karla tajný církevní sňatek, který možná později zachrání panu Husserlemu život? Bývalý kočí jí to prý nezazlival. (Pozval ji, aby mu chodila uklízet.) To všechno se stalo během pouhých čtyřiceti osmi hodin. Karla by se i vedle šoféra mohla pokládat za bohatou paní. Řidič dostával za každou cihlu, která mu uvízla mezi prsty, za pytel cementu, stavebního dříví, majland. „Je v balíku,“ dala se slyšet Karla. Všichni jsou ve válce proti všem. Ale krádež říšského majetku byla zároveň nebezpečná. Pokládalo se to za sabotáž. Mohli by kočího zastřelit jako generála Eliáše. Karla by byla, kdyby si ho vzala, vdova s holčičkou. Dala přednost panu Husserlemu.

Richard myslel na to, že každá z prostitutek v Perlové má taky matku a otce; někoho, kdo se o ně bojí; kdo chtěl, aby z nich vyrostla děvčata jako každá jiná. Svět prostitutek mu nebyl tak srozumitelný, jak se tvářil pan Peters. Děvčata byla spíš nalíčená než sytá. Vypadala chudě. Věděli jejich bratři o tom, co jejich sestřička dělá v Perlové?

Světlo z ulice 28. října padalo do dílny trochu šikmo. Stíny se podobaly smetákům, balvanům, řetězům a horám. Zříceninám. Richardovi popravený generál nešel z hlavy. Ráno ještě žil. Už nežije. Byl to asi slušný a statečný člověk, třebaže se stal členem protektorátu i vlády. Ne jako většina ostatních, kteří se do ničeho nepletou. Dělají, co se jim zachce. Kdykoli, s kýmkoli, jakkoli. Ale není to ani jen síla, ani jen odvaha. Je to obrovská drzost, obrovská neřest, obrovská mrzkost a obrovská zbabělost. V takovou chvíli nemyslel na to, jestli pro ně dostal tatínek povolení odjet do Šanghaje. Snil bezděčně o hrdinských činech proti Německu. O něčem takovém jako parašutisti z Anglie, kteří přijeli zabít vraha Heydricha a padli, až na jednoho zrádce, do posledního muže, svou poslední kulkou. Němci se neleknu ničeho. Ničeho a nikoho.

Richard ze všeho rychle vyrůstal, to měl pan Peters pravdu. Tatínek mu to nechal na Královské přešít; musel ke krejčímu zadním vchodem. Vyhnul se předním dveřím salonu, kde stálo jako všude: *Židům nepřístupno*. Slyšel, že by se Richard mohl v Šanghaji uplatnit jako poslíček, na kole, na trojkolce nebo jen běhat s dopisy, balíčky, důležitými vzkazy. Tatínek už asi zná podrobnosti. Kolik je hodin? Jak dlouho je ještě do konce šichty?

Dělnice vedle Milady, Zdena a Ludmila, se volaly venkovskými jmény. Pan Peters se zvedl z ponku. Šel do regálu pro balík kůží. Cestou štípl Marii do zadečku. Vypískla: vystrčila hrud'. Vycenila své bílé a zlaté zoubky. Přijala to jako vyznamenání. Všichni se

na ni podívali, kromě Milady a Hely a hluchoněmého. Richard se sklonil nad kámen. Milada mu podávala kousky kůže. Věděl, že si chce vydělat víc. Měl dojem, jako by se o něho tříštily zvuk i jeho ozvěna.

Marie se podívala k Richardovi: „Nevím, to je teď tvoje nejčastější odpověď. To nám toho tedy moc neřekneš, když nevíš. Myslíš si snad ještě, že děti nosí čáp? Jako by sis myslel, že hvězdy mají uši. Nebo že ozvěna je dřív než třesk!“

„Měly byste si ho vzít do parády,“ řekl pan Peters. „Žádné sprostárničky, jen aby věděl, že už není dítě.“

„Kdo?“ zeptala se Zdena. „Milada? Sedí spolu už tři neděle.“

Chvíli ho špičkovali. Ve slovech to nebylo těžké. Pan Peters se tvářil, že ho bere pod ochranu. „Jak se dělají děti, vědí dneska už prvňáčkové,“ řekl. Richard se bránil, aby nepropadl panice. Pokud mlčel, nic neriskoval. Poučil se u Nowaka, co dělá sebedůvěra.

Jednou dělnice zasvěcovaly učedníka prvním rokem v dílně a namazaly mu klín klihem; ani se nebránil; musely mu rozepnout kalhoty. Nechal si to klidně líbit; připadalo mu to k smíchu. Děvčatům taky. Pasovaly klihem učedníka do stavu, který už nemusely pojmenovat. Pomazaly ho štědře. Ocenily jeho mužnost. Prorokovaly mu nejlepší budoucnost v tom ohledu. Richard byl taky jedním z nich. Kromě toho, že myslel na Miladu, myslel na Šanghaj. Kde bude ode dneška za měsíc za dva?

Klih v klíně učedníka vypadal jako med; nešlo to dva dny smýt, taky už nebyl žádné holátko. Křičel na ženské, co by dělaly, kdyby je – na tomtéž místě – někdo slepil? Bránil by se Richard, kdyby to chtěly opakovat s ním? Kolik by jich na něj muselo být? Chtěla by Milada vidět, jak vypadá? Nejprve čistý, potom pomazaný klihem? Přistihl se, že by jim to asi taky ani neměl tak za zlé.

„Už nejsem mimino,“ řekl. „Postarám se o sebe.“

„Marie je polykačka,“ prohlásila Ludmila. Vyprskla smíchy. „Polykačka nožů. Víím, co to je. Jako holka jsem musela jíst rybí tuk.“

„Mladé feny mají ostré zuby,“ řekl pan Peters.

„Ty nejsi?“ zeptala se Zdena Ludmily.

„Když to musí být,“ řekla Ludmila. „Je to proti tuberkulóze.“ Podívala se opatrně na starší dělnici Stránskou. „Jen zatím nespěchám s ničím, čeho bych později mohla nebo musela litovat.“

Ludmila měla plavé vlnité vlasy, jemnou pleť, nevinnou tvářičku a zlé oči. Patřila k lidem, kteří jsou většinu času naštvaní, vzteklí a mrzutí. Nemělo smysl se tázat proč. Měla zlostnou povahu. Jednou týdně chodila do nemocnice. Při jedné z Ludmiliných nepřítomností prohlásila Marie, že to, co dělá Ludmilu ženou, má větší než žena a pouze o málo menší než muž. Pan Peters hvízdal. Opravdu? Kdyby se dala operovat, byl by z ní mužskej? Slyšeli snad o případu atletky Koubkové, ne? Opakovalo se tu všechno v kruzích; mezitím ubíhal den. Kdovíco se ještě dovědí z rádia, kromě popravy generála Eliáše? Richard se naklonil nad kotlík.

„Milado, neukážeš mu to?“ zeptal se pan Peters. Něco ho napadlo, protože se zeptal: „Nejsem v nejlepších letech?“ Prozradilo ho to, nač myslel.

Richard jako jindy předstíral, že neslyší nebo se ho to netýká. Zároveň ho napadlo, nemá-li pan Peters dar uhodnout, na co kdo myslí, ale jistě na nic jiného nemyslel sám. Co měl nebo co zamýšlel pan Peters s Miladou?

Ze všech Miladiných předností, skutečných nebo jen domnělých, Richarda Ludviga na ní lákala, dráždila a přitahovala její veliká prsa. Přál si toužebně dotknout se jich, jako se jich dotýkal kradnými pohledy. Bříšky prstů, košíčky dlaní. Laskat a líbat je. Hrát si s nimi. Brát je do úst jako nemluvně. Hltat je pohledem. Sát. Opřít se o ně jazykem. Rty. Tváří. Tělem. Vyznat tím Miladě

vše, co by to pro něho znamenalo. Dokonalá, pevná mladá ňadra, to svrchovaně ženské, krásné, úžasné. Miladina prsa byla dokonalost sama. Její prsa zastínila všechno ostatní, co a čím bylo její tělo, nečistá, vyrážkovitá pleť, mohutná ramena, krátké silné nohy s mohutnými svalnatými lýtky, pohyby, jako když odplouvá z přístavu loď. Neměl pro to slova. Jeho obdiv vytlačil u Milady všechno ostatní, co se jí týkalo. Prsa. Nádhera těla. Pýcha. Důstojnost a hrdost ženy. Výzva, oslovující každý pohled, každou tajnou myšlenku. Představoval si bílou pleť každého ňadra zvlášť a obě najednou, pohled jako trychtýř, kterým se do něj vléval jejich obraz. Milada byla její prsa. V jeho představě byla obnažená, jako když maminky koupají své malé děti. Viděl je nahá bez přestání. Vystavena jeho očím, vydána na pospas jeho dlaním, jeho tváři, rtům. Připravena nechat se olízat, zvlhnout dotekem jeho jazyka. Ochotna nechat se líbat, dýchat na sebe. Nahá jako paprsek slunce nebo jako měsíční paprsek, oslnivě bílá. V představách, téměř mučivých, ale stejně krásných a neústupných, ji hltal pohledem, hnětl rukama a bral její prsa do úst nikdy nenasyčen. Bylo to prodloužení, zmnožení a znásobení jeho existence, toho krásného, oč nemůže člověka nic připravit, protože je to zdroj i potrava jeho těla, představ i duše. Nepotřeboval slova. Byl ochoten se za jediný pohled nebo nejletmější dotek Miladiných prsů nechat zabít.

Co byl život proti jejím prsům? Byl hotov nechat se zotročit, připravit o všechno, co má, vzdát se všech výhledů a ctižádostí, nenacházel nic, co by se vyrovnalo výsadě a jedinečnosti jejích prsou. Nebylo nic, čeho by se pro její ňadra nezřekl. Miladina prsa byla bytostnou Miladou, dívkou, ženou, nedostižnou představou. Ne-li bohyní, tak alespoň polobohyní, beze zbytku. Nebeským královstvím. Byla pro svá ňadra i jenom pouze jimi nebeskou

královnou. Viděl ji pro její bílá, nádherná prsa, která skrývala v šatech s cudnými výstřihy.

Pro její prsa jí odpouštěl viditelné vyrážky na tvářích a na čele, pihy a nepatrné stroupky. (Podle pana Peterse byly vyrážky na ženské pleti výsledkem nedostatečného tělesného styku a přílivu mužských hormonů do ženského systému, nezbytných pro vyčištění jemné ženské kůže.) Nevšímal si, jako pan Peters, jejího mohutného zadku, kterým připomínala, jak se vyjádřil, belgického valacha nebo dobře živenou klisnu. (Ženský zadek byl podle pana Peterse zárukou rovnováhy, až ji jednou někdo obtěžká miminkem, aby se udržela na nohou a nepřevrátila. Jistota, že při prvním klopýtnutí neupadne.) Zastříhal ušima, když pan Peters vyložil dílně, že kdysi u prapraprarodičů byl zadek tím, čím lidská samička lákala samečka, a lidé se k sobě přibližovali za účelem množení, jako dodnes opice nebo lvi, tygři a medvědi, zezadu, než úlohu zadečku přebrala stále dokonaleji se vyvinující řadra. Podobné výklady pana Peterse bavily, byl ochoten o nich vykládat, než ho od toho odpoutala práce na šerfovacím stroji, kam mu Richard nosil kůže, aby je na okraji pan Peters ztenčil. Každou takovou zmínku si propojil Richard na Miladina prsa. Dokonalost samu. Krásu v jejím nejzazším projevu. Miladina řadra žila v Richardovi svým vlastním, nesmrtelným, zářivým a plným životem, dokonalá, bílá, laskavá a nedostižná. Kdyby se Richarda nejvyšší bytost tázala, co je pro něho nejkrásnější, nejžádoucnější, odpověděl by bez váhání. Miladina prsa. Blízká, vzdálená, hmatatelná a zatím nedosažitelná. Elixír života. Zdroj krásy a nekončícího obdivu. Nejbližší vidina. Cíl nejžádoucnějšího doteku.

Miladina prsa, nebo smrt. Dotknout se, nebo nedotknout. Svět byl Miladina prsa. Miladina prsa byl svět, život.

Zbytek se dal snadno pominout.

Richard se těšil, až zase půjdou do sklepa pro uhlí. Kdy se bude moci v úzké chodbičce alespoň otřít o její tělo, a pokud neuhne nebo se maličko nahne, o její prsa.

Dotek, který by vyměnil za všechny poklady světa.

V duchu ji oslovoval. Milado, máš nádherná prsa. Nech mě, abych se jich dotkl. Byl rád i nešťasten, že ho neslyšela.

Záviděl panu Petersovi, který se určitě s Miladinými ňadry už dávno a kdovíkolikrát seznámil.

Záviděl dokonce Miladě, když se na noc svléká, že svá ňadra vidí obnažená, v plné kráse, těžká, bílá, voňavá.

Představoval si vůni její pleti.

Zavíral oči, pootevíral rty. A ucítil ji, kde ji asi cítil i pan Peters. Nebo ne? Nechtěl jí křivdit.

Přisoudil jejím nádherným prsům panenskou čistotu, aniž měl představu, co to všechno je.

Pan Peters zastavil šerfovací stroj. Ztenčením kůží na okrajích byl s prací hotov.

Přehlédl dílnu.

„Holky,“ řekl, „která mu ji ukážete, aby věděl?“

Vyjádril se otevřeněji nebo drsněji, jak byl zvyklý. Pár holek se zaculilo. Bylo jasné, koho a komu měl na mysli. Richard byl nejmladší. Dalo se předpokládat, co ještě neviděl.

Richard to přešel. Byl v myšlenkách s Miladinými prsy.

Dílna čekala, s čím pan mistr zase přijde. Dalo se očekávat s čím.

„Holky,“ řekl pan Rejsek. „Až budete chtít vědět, co je to láska, bez váhání se mě zeptejte a já vám bez váhání odpovím. Láska je zvětšovací sklo duše, srdce a hlavy. Všechno na vaší milé, na vašem milém je obdivuhodné, skvělé, báječné. Nemá nedostatky, slabé stránky, chyby. Je nádherná do chvíle, kdy se zvětšovací sklo zamžlí nebo zmizí a vy začínáte vidět na svém miláčkovi nedostatky.“

Zprvu malé, pak trvalejší. To je úbytek lásky. To láska umdlévá, odchází, mizí. Neptejte se mě proč. Vím jen, že to tak chodí.“

Věděli, že se opírá o nespočetné zkušenosti. Bylo mu čtyřicet. Nikdo panu Rejskovi nic nenamítal. Většina děvчат i mužů věděla svoje. Měl pravdu. Láska byla tajemná vyslankyně ráje, pokud existoval, a lidé si z dlouhé chvíle nebo bezradnosti vymysleli pohádku, aby věděli alespoň trochu kudy kam.

Dílnu provonila silná vůně kůže. Obal kdysi živých zvířat, odsouzených, aby jejich kůže zdobila ženy a sloužila mužům. Kdo nepotřeboval, pokud ne aktovku, brašnu, alespoň opasek?

Marie řekla: „To je váš pohled, pane Rejsek.“

Marie, některé dny krásná jako Adina Mandlová nebo Lída Baarová, byla pro pana Rejska sexbomba a souložnice číslo jedna a zároveň jako Sokrates filozofka všedního dne. Inspirovala ho, aby řekl: „Marie je jako sluníčko. Když má dobrou náladu, prosvítí to všechny a všechno. Škoda, že takových lidí není víc. Všichni.“

Přemýšleli o svých náladách, ne vždycky rozmarných. Mistr Rejsek vycítil, že některé učednice zažárlily. Tomu se nedivil. Jen on zapomněl, kdy s nimi byl v kuchyni za záclonou, dnes ráno, včera, především, protože ony na to nezapomínaly. Jen z toho vyvozovaly chybné dalekosáhlejší závěry. Pohroužit se do ženy byla pro mistra Rejska facka na krámě. Tak to musí být, to si musí opatřit, nebo by se nepokládal za chlapa. Nevěděl, že má hormonů pro tři, takže vlastně učednice i Marie a další jsou oběti jeho hormonů.

Dílna byla pro Richarda svět o sobě. Liboval si tu.

Marie řekla: „Holka vždycky dává do hry víc.“

Všechny učednice s ní souhlasily.

Richard se učil. Přestože byla válka, budil se rád, aby mohl do dílny. Vycítil, že jeho život není lež. Pro maminku a otce to bylo složitější.

Proploval tu duch Erótova lůžka, duch existence, jaká je. Všichni hrajou a všichni se občas cítí obehřáni.

Navíc je tu židovský osud jako ponorná řeka, kterou cítí hlavně plavci. Ne ti na břehu. Chránila je lhostejnost? Richard je neobviňoval, ani neomlouval. Lidé se obrní jako neviditelnou hradbou, za níž se snaží žít svůj život, jako včera, jen tak tak dnes a snad i zítra. Němci popravovali padesát lidí denně. Jak to mají lidé brát? Zavírat oči a uši?

A balí to nebo si to zpestřují tělesnými hrátkami. Holky, kluci, muži, ženy. S výjimkami.

Tahle dílna. Útočiště. Skryš. Místo úlevy, úniku život za záclonou.

Všechno bylo při starém. Vojáci dole dozpívali. Tramvaje se zas rozjely. Vplouval sem ruch ulice. Milada rozevřela páskami polepené půlky okna do ulice 28. října dokořán. Přestaly si všímat Richarda. Richard si oddechl. Tatínek už měl se vší pravděpodobností potřebné papíry. Richard byl rád, že je v dílně. A zároveň už se viděl na cestě do Šanghaje. V Šanghaji asi bude daleko od zpráv v rádiu, jako ta ranní, o popravě generála Eliáše. Ale taky daleko z dílny, daleko Miladě, která o jeho myšlenkách nemá tušení. Přál si, aby někde, třeba daleko, mohl uplatnit své zkušenosti, které v dílně nasbíral. Pan Peters rozbalil balík kůže; dílnou se rozlila čerstvá nahořklá chuť. Pečlivě smotal provazy. Při odvádění se budou motouzy hodit. Dílna, jak si Richard myslel, byly první krůčky k dospělosti. Stal se mužem? Daleko nebudou svědkové jeho prvních krůček.

Pan Peters prohlásil, že už rok nečetl noviny. Přestali psát o vraždách, loupežích, podvodech. Píší jen o válce. Pan Peters měl rád čtení o soukromých válkách mezi jednotlivci. Neměl rád rádio. Nehlásili skoro už nic mimo popravu. Jak dneska na úsvitě

zastřelili generála Eliáše. A potom hráli hudbu. Beethovena. Bacha, Mozarta. Pochody. *Lili Marlen*.

Richard zabředl do myšlenek o tom, co dělá muže mužem. Milada se mu zdála krásná i se svou špatnou pletí.

Pracoval rychle. Milada mu přistrkovala nové kůže, potřené jemně kličem. Příkládal je k sobě, jednu za druhou, druhou za třetí, desítky, stovky. Milada byla ráda, když si spočítala v duchu, kolik vydělá. Mrzelo ho, že je – svým způsobem – jako mistr Peters; nemyslí na nic jiného. Richardovy myšlenky plynuly jako řeka a zároveň vytvářely zed'.

Mistr se zasmál. „Němci si nedají vymluvit, že ženská otěhotní jen při úplňku.“

Marie se pochechtávala.

„Věří, že dítě počaté po půlnoci bude veseloučké. A když se holka položí na pravej bok, porodí syna, na levej dceru. Čím delší nechá doktor pupeční šňůru, když se narodí chlapeček, tím delší bude mít to, čím se dělají děti.“

„Brr,“ řekla Marie. „Proč chce být každý větší než Mount Everest nebo Sahara?“

Pan Peters rozdal ještě několik moudrostí z říše německých pověr: „Když ženská odolává a nápadník už si neví rady, musí podlézt třikrát pod šípkovým keřem. Podle délky a tloušťky palce nebo nosu se pozná jeho délka a tloušťka. Ženská s velkou pusou je stejně velká.“

Přišla řeč na herečky. Pan Peters měl nejradši Gretu Garbo, dceru metaře, původním jménem Gretu Lovisu Gustafssonovou. Slyšel ji, když skončila éra němého filmu a lidé z plátna začali mluvit. Její pamětihodná slova: *Chci být sama*.

„Nemusela mluvit,“ vyslovil pan Peters. „Dýchalo to z ní i beze slov. Když se jen dívala.“

„Co bych si od ní mohla vzít?“ zeptala se Marie.

„Je nesmrtelná jak sen,“ řekl pan Peters. „*Nesmrtelnost*.“

„Byla původně holička,“ řekla Marie.

Richard se trápil. Jakmile se Milada pohnula, cítil na vzdálenost kotle, jak se jí chvějí prsa. Přál si, aby se pohnula. Sledoval, jak se zvlnila v hrudi. Cítil Miladinu vůni, jako cítí člověk vůni chleba, mléka nebo moučkového cukru. Skořice. Představil si Miladu v záři slunce někde na louce, jak dává pít děťátku z obou prsou. Viděl v duchu nádhernou bílou pleť. Položila si prsa na jeho dlaně. Cítil její hrud', jako když běží laň a ocitne se blízko člověka. Bylo to jiné než německá holčička v mateřské školce na Primátorské třídě nebo prsa Dagmar Tanzerové, když neměli stažené záclony v okně za balkonem, nebo Helenina hrud', když se spolu ještě koupali dole v prádelně a maminka je proti sobě postavila do kotle a zatopila a Richard se bál, aniž se to odvážil vyslovit, že je maminka uvaří.

Přivíral oči. Slastné, oslňující a neviditelné světlo ho sevřelo zevnitř.

Díval se ze svého místa u stolu na kůže, na dílnu, jako by jim čelil. Zarazil se jen při pohledu na hluchoněmého.

Richard cítil napětí, krev. Kalhoty mu byly těsnější. Toužil po úlevě, která nepřicházela. Sevřela ho bolest.

Richard už věděl, aniž padlo slovo nebo vzdech nebo snad mezi Miladou a jím proplula myšlenka, že by udělal všechno, co by Milada chtěla, aby s ní mohl udělat, co chtěl on. Za přivřenýma očima viděl, jak spolu jezdí na koni. Milada první, Richard bez sedla za ní. Kupoval jí krajkové prádlo. Zachránil ji před rozzuřenými mexickými býčky. Porovnal ji se sochou vylovenou z Egejského moře. Slyšel ji v duchu, jak mu říkala: Ano, můžeš mě milovat. Ať děláš cokoli, musí to být něco velkého. Nezáleží mně na tom, co bude, ale musí to být veliké. Udělej něco velkého. Nesmíš se ničeho bát.

Všechno, čeho se odvážíš, musí být velké. Musíš být takový. Odpověz mi činem. Dokaž, že pro tebe nemám otázku, na kterou bys mi nemohl nebo nedokázal odpovědět. Mysli na to, co od tebe chci. Proč si myslím, že jsi lepší než ostatní, že dokážeš víc, že obstojíš, že vykonáš něco velkého. Třeba z tebe bude jednou spisovatel a napíšeš román. O snech. O lásce. O kurážných činech. Čím je člověk, čím se nenechá sežrat malostí a malicherností, zlomyslností, škodolibostí a co v něm nezlomí smysl pro krásu, aby si, jako nacisti, nakonec nemyslel, že to nejkrásnější na světě jsou miliony hrobů.

A potom ji v duchu slyšel, jak mu říká, že ho miluje a očekává totéž od něj. Aby ji miloval, jako děvče milovalo boxera v románu, který přinesla ze školní knihovny Helena a v němž děvče svěřovalo chlapci, jak ho miluje, tolik. Pamatoval si, jak děvče připouštělo, že svou lásku nemůže položit na misku váhy, aby ji zvažila. Ale bolí, kdyby si měl myslet, že to není možné. Stěžovala si, že se kluk nedostal k bodu, kde už byla, ale mrzelo by ji, kdyby si myslel, že to není možné, nebo ani nechtěl. Taky si stěžovala, jak ji unavuje milovat jen sama a jak se jí to zmocnilo, že nemohla myslet na nic jiného. A že přes všechny chyby, kterých se dopustila, všechno, co chce, je být s ním. Mít ho. Nechtěla nikoho jiného. Je to všechno, co si dovedla představit jako svou budoucnost, život s ním. Objetí. Taky mu svěřila v dopise, že ještě nebyla vymyšlena slova, jimiž by mohla vyjádřit, co k němu cítí. A všechno, co tedy mohla povědět, bylo: miluju tě. A doušku, že všechno, co má nějakou důležitost, je, aby to opětoval.

Zavíral oči a naslouchal hlasům ze sebe. A byl to jeho hlas a hlas Milady, s tváří plnou vyrážek, uhříků a trudů. V duchu jí hladil vlasy.

William Nowak si hvízdal svou nejoblíbenější a od roku 1941 nejpopulárnější písničku v Praze. *El Relicario*. Nikdo neuměl hvíz-

dat jako Nowak. Dovedl udělat z hvízdání koncert. Uměl hrát na kytaru a nikdo se nedivil, že jeho milenka byla Nowakem okouzlena i doma.

Milada a Richard leželi spolu na břehu oceánu. V dálce odcházely dobrovolnice australského záchranného sboru. Milada byla najednou nahá na teplém písku. Po nebi pluli čápi. Křičely a hrály si děti. Daleko trčely hory. „Roztrhla jsem si šaty,“ řekla Milada, „někde v Austrálii.“

„To nevadí,“ řekl Richard. Položil si na ni ruce. Rozechvělo ho to jako struny na tatínkově mandolíně. Cítil žár, jako by se prostoupil s nějakým tajným sluncem anebo rozsvícenou hvězdou.

Vedle, oddělena skleněnými posunovacími dveřmi, s hustou, už trochu protrhanou krajkovou záclonkou, byla kuchyně mistra Peterse. Měl tam, kromě kredence a širokého zatahovacího gauče, jedinou výzdobu: obraz nahé ženy, usazené na bílé kožešině, v nazrhlém rámu. (Prý to byla jeho první žena; neobyčejně hezká.) Když někdo rozevřel dveře, viděl Richard obraz jako pozadí za Miladinou hlavou. Nahé ženské tělo. Prsa, hlavu a ústa a klín, nohy, kožichy. Prsa jako zlaté hrušky a bradavky jako stopky jablka. Tak asi vypadala bez šatů Marie. Pan Peters si vybíral, jak jednou řekla Ludmila, stejné nebo alespoň podobné ženy. Nedávno koupil pan Peters gramofon firmy *Telefunken* a hrál – zatím – jedinou desku: americký valčík *Ciribiribin*. Richardův pohled utkvěl na ženě nahotě... Nemusel vyměňovat její tvář za Miladinu. Stalo se to samo. Všechno byla náhle Milada, její pleť, prsa, klín, nohy, zabořené až po kotníky do kožešiny. Všechno bílé, měkké, vzrušující. Udělalo se mu horko v klíně.

Richard si přál, aby udeřily co nejkrutější mrazy a muselo se hodně topit; aby ho Milada požádala a on s ní šel do sklepa pro uhlí. Musel by jít rychle, snad v předklonu, aby utajil své potíže.

Vyboulily se mu kalhoty. Jen chvílemi se k němu vracela otázka, jak asi tatínek pořídl, kdy se tu objeví. A co se stalo ráno, i kdyby to nehlásili v rádiu. Poprava českého generála Eliáše. Přál si obejmout Miladu. Není to přece jenom, jak člověk smí nebo musí stvořit člověka. Není, snad, ale je to jediná cesta, jak přetrhnout napětí, které člověka zaplavuje zbytečnou krví, všude, v hlavě od pasu nahoru i od pasu dolů? Ovíjelo se mu to horce kolem rukou, nohou, klína a hlavy jako zelené a rudé popínavé rostliny. Cítil palčivost. Přivřel oči, aby neviděl nahou Miladu na obraze pana Peterse v kuchyni.

„Chceš zředit klíž?“ zeptala se ho Milada.

„Ne, děkuju, je to takhle v pořádku,“ odpověděl a slyšel svůj stísněný hlas. Chraptil. Škrtily ho neviditelné ruce. Dotýkaly se ho – do slova – všude. Poprvé přemýšlel o věrnosti a nevěře. A prvně v sobě cítil prázdno, které mohla vyplnit jen Milada. Zastrášila ho závislost, kterou si musel teprve doplnit. Nechápal, jak rychle se může sblížit s někým, kdo mu byl donedávna – a snad je i teď – skoro cizí. Cítil nejistotu dospívajících i dospělých, nejistotu mužů. Stav blízký panice. Poprvé v životě si přál být kvůli někomu lepší, aby obstál ve zkoušce, které ho ještě nikdo nepodrobil, aby byl lepší, než je. Styděl se za svůj klín; za to, že jsou mu kalhoty najednou malé. Byl vděčný osudu za to, že může sedět. Co by dělal, kdyby se musel postavit a jít napříč dílnou? Všichni by viděli, co se s ním děje. Musel by běžet v předklonu. Nebo si sednout na bobek a předstírat, že něco na podlaze hledá. Ozvala se mu ve spáncích věta, kterou už zapomněl. *Zilopek je hodný*. Ozvěna z dětství, kdy se posmíval párečkům; jak nastavil stoličku umělci na visuté hrazdě z cirkusu Busch, když chtěl být s Vlastou Korálkovou, svou spolužákní z hodin náboženství, jako chtěl teď být – zoufale, hrdinsky, dychtivě a směšně a skoro netrpělivě, jako by mu to mohlo utéct před očima – s Miladou.

Cítil hořkost. Tíhu. Touhu. Byla to touha po něčem, co znal a neznal, co bylo menší než on, aby se to do něho vešlo, a zároveň větší, aby se do toho vešel sám. Bylo to malé i velké, surové a úžasné; větší než celý svět mužů a žen, o čem mluvili, po čem toužili. Byl to vysněný a skutečný svět, svět milosti a nesplnění. Nezáviselo to na tom, co viděl, slyšel, zažil. Byla to představa, kterou znal jen sám, a ani nezkoumal, jak dalece odpovídá nebo neodpovídá skutečnosti. Vytvořil si představu a miloval ji. Opředlo ho kouzlo poprvé zamilovaných. Spojení těla a duše, nejprve sám v sobě, potom, jako padací most do bran toho, té, kterou miluje. Bylo to jiné než obdivovat Dagmar Tanzerovou. Jsou tohle tajné i zjevné milostné bitvy, které musí bojovat každý? Ztrácí všichni takhle neviditelně rovnováhu? Podobá se to vždycky téměř slastným mukám? Ztrácí se jeden v druhém navzájem anebo jen jeden v druhém, v jeho případě on v Miladě, aniž o tom věděla nebo chtěla vědět? Musí jeden druhého hledat? Je to zakletí, zrada, nevyslyšená prosba, touha a nutnost, jimiž křivdí jeden druhému? Na cestě k Miladě neudělal ještě ani krok.

Dům s dílnou byl pro Richarda stále ještě nový. Dole v suterénu bylo starožitnictví a fotografický ateliér v prvním patře a modistka v druhém. Jejich dílna sídlila nahoře, ve třetím, pak přišla půda, kterou musel domovník vyklidit, kdyby přišel nálet a hořelo a nad půdou vzplála střecha. Namáčel roztěkaně štětku v kličku. Lepicí kámen mu trochu zhnědl. Musel ho znovu utírat. Trochu zpomalil; Milada musela taky zpomalit. Alespoň v práci záviseli jeden na druhém, jako v tandemu.

Ludmila, Marie a Zdena si něco špitaly, ale tak, aby to slyšeli muži, hlavně pan Peters. Musí se vždycky žena smířit u muže s nějakým nedostatkem? Co překoná láska? Je láska jen sen, který se rozplývá časem anebo při bližším ohledání? Je láska něco podobného příbě-

hu o soumraku, který se dotkne noci a zmizí den, a úsvitu, kdy se dotkne tmy, aby zmizela noc, jako by se nic podstatného, co může žít samo o sobě, nesmělo dotknout toho druhého beztrestně, aby nezmizelo? Platí to i na muže a ženu a ženu a muže? Jsou oba jako úsvit a soumrak? Mají zakázáno dostat se k sobě blízko, co nejlíže, splynout? Jak a čím to mohou překonat? Kdy přijdou ke slovu, jak se vyjádřil mistr Peters, žlázy? Je to láska, co zrychlí v ženě krev? Proč je kolem všeho, co vypadá a působí jako sen, ale proměňuje se ve skutečnost, tolik pochyb, nezodpovězených otázek, palčivosti a vnitřního varování, anebo střepin, z kterých je nakonec nesouhlas? Žena by měla vědět, že každá nejistota a tušení nebo předtucha se promění v jistotu. Z každého rizika se může vyklubat nemoc. Proč žena ztrácí vzápětí, co měla za to, že našla? Co všechno by žena měla nebo musí udělat, aby si vysloužila mužovu důvěru?

Co přivedlo Karlu k rozhodnutí chtít se provdat za pana Husserleho? Jisté je, že by pan Husserle nemusel do transportu. Zaplatil Karle? Kolik v tom bylo nezištnosti nebo vypočítavosti? (Z obou stran.) Co tomu opravdu říkal kočí? Taky ho uplatili? Tatínkovi to připomínalo dostihy, v jejichž cíli byla budoucnost. Třeba v tom byla nějaká pošetilá a slepá láska. Richard měl pocit, že je všechny důvěrně zná. Bylo to to, co Karla vždycky chtěla? Neřekla jednou, že každá holka má svou čest? Neměla asi daleko do Perlovy ulice, leda šest stanic elektrikou. Bála se ponížení, které přichází s jejím zaměstnáním? Pan Husserle se tvářil odevzdaně. Karla stála před sňatkovou kanceláří a zpívala si známý popěvek: *Jsem škeble s perlou v útrokách*.

Pan Peters spustil *Ciribiribin*. Valčíková melodie probudila k životu krajinu, kde se místo květin míhaly bílé nohy; zalévalo je slunce. Milada na louce nabídla Richardovi hru, že si lehne, jako by usnula, a může se jí dotýkat a dělat, co se mu zachce. Až toho

bude mít dost, otevře oči, jako by se probudila, a usměje se na něj. Odtáhne od ní ruce, i kdyby se mu sebevíc nechtělo? Ano? Jistě. Milado. *Ciribiribin*. Trubka. Představa mosaze a zlata. Nahého těla. Jeho rukou na ní. V ní. Všechno. Chvilí se Richardovi zdálo, že pan Peters tančí s Marií očima.

Karla se ráno poprala s třemi syny hokynáře, kteří přišpendlili její holčičce na kabátek papírovou žlutou šesticípou hvězdu za to, že si chtěla vzít pana Husserla. Vyběhla na ulici. Chtěla kousnout některého z hokynářových synů nebo všechny tři i s otcem. Synové křičeli, že ji nechají odvést do tábora, tam už ji *převychovají*. (Tvrdili, že se naschvál ukazuje v okně ze dvora lidem nahá.) Třetí říše si s prostitutkami už bude umět poradit. Měla podvazky se stříbrnou přezkou.

Ženy, jak řekl Peters, jsou vytrvalejší než muži, bohudík i bohužel. Jsou už od mladistvého věku nervóznější kvůli tomu, jak by měly vypadat. Jestli si někdo myslí, že je každá nebo některá žena věrná, nezná ženy. Muž a žena jsou si rovni, ovšem. Jsou jen věci, v kterých nebudou nikdy *stejní*. („To nezná starou anekdotu, že krásná žena není věrná a věrná není krásná?“) Jsou věci, na které zná odpověď jen příroda, kterou člověk mění, třeba obřízkou. Nebo tím, že se denně holí. Žena si barví vlasy. Odtud přeskočil mistr k duši; přítelkyni i nepříteli těla. Držel se svého námětu. Nemusel už opakovat, co udělali ráno Němci na střelnici.

Milada šla přiložit. Richard se otočil. Viděl žhavé uhlíky, řezavou barvu jisker.

„Ještě jezdíš osmnáctkou místo čtrnáctky?“ zeptala se Ludmila.

„Vozí tudy lidi na popravu na střelnici do Kobylis,“ řekla Milada.

A bylo to nazpět u generála Eliáše, kterého ráno popravili. Nedostalo se to nikdy daleko, ani hustým lesem těl, lákadly a nástrahami tělesné lásky, o kterých nepřestávala řeč.

Richard se nemusel ptát, jak to Milada ví. Viděla ho, jak se dívá na vlaky. Myslela si, že jednou takovým vlakem pojedou taky Ludvigovi? Znenadání ho Milada pohladila očima. Řekla: „Němci pátrají po ilegálních bytech, tajných tiskárnách, po členech odboje.“ Volali ji na policii. Gestapo hledalo zakrvácené kolo po atentátu na Heydricha; vyšla z toho jen s varováním, že lidi s podezřelým soukromým zaměstnáním posílá německá policie na převýchovu do táborů a někdy ke zdi.

Richard myslel na to, že Karla by se uplatnila v dílně. Měla by to alespoň na chvíli pohodlnější. Až na to, jak by se na ni díval pan Peters a Marie. Kdekdo jí hrozí *převýchovou*. Tak se tady Milada ocitla blízko tomu, co potkalo ráno generála Eliáše. Všichni jsme tomu blízko, ať chceme, nebo nechceme. Všech se každá poprava nějak týká, i když se jich netýká přímo. A Němci popravují... padesát lidí denně. Všem je každý popravený blízko, blíž, než by chtěli, jako zastřelený generál Eliáš. Zahlušila to ozvěna těch dvou set tisíc lidí, kteří na Václaváku zpívali hymnu a ve svátečních tmavých oblecích s kravatou natahovali pravice v nacistickém pozdravu? Může se sedm nebo tucet výstřelů popravčí čety a výkřik popraveného českého generála ztratit v ohlušujícím a patolízalském řevu davu? Asi ne pro mistra Peterse.

Pan Peters si vzdálil co nejdál od těla otázku, jaký si kdo zaslouží v téhle době osud. Chtěl v noci klidně dělat, co dělá vždycy, a potom spát jako děcko. Němci mučí, ponižují lidi a pak je zabijí a libují si v tom. Vyžadují bezmeznou oddanost a platí za ni terorem a bezmeznou nejistotou všech. Nemá smysl dávat najevo otevřeně svůj hnus i nad těmi nejohavnějšími věcmi. Kdo si připustí, aby směl trpět bolestmi a neštěstím jiných, bude se na tom podílet, i kdyby byl daleko nebo nechtěl či s tím neměl od začátku do konce co dělat. Pokud se vyhne člověk tomu, aby trpěl

v přítomnosti, udělá si cestičku do budoucnosti a dočká se jejího cíle ještě naživu. Zkreslit si trochu skutečnost ještě neznamená znetvořit si morálku. Nejlepší je, aby ani jiní netrpěli kvůli někomu jinému, ani někdo naopak kvůli těm jiným. Myslel na to, jací jsou Němci mistři v manipulaci lidí. Jak ze všeho udělali tajemství, i když někdy a často veřejné tajemství. V tu chvíli záviděl mistr Peters vlaštokám. Nejen jejich pohlavní život.

Richard si představil na pár vteřin Miladu pod břichem plynojemu jako kdysi umělce na visuté hrazdě s Vlastou Korálkovou. (Tentokrát tam byl s Miladou Richard a už nikdo.)

Podruhé šel přiložit Richard. Přiložil hodně, aby ubylo uhlí v truhlíku.

„Proč nenosíš kalhoty?“ zeptala se Ludmila Marie.

„Ty to tak jistě víš, že je nikdy nenosím?“

„Dávám – za sebe – spodnímu balení přednost, to je všecko,“ dodala Ludmila. „Musí to za něco stát.“

„Proč mi to říkáš?“ chtěla vědět Marie.

„Nerozumíš vtipu?“ ucouvla Ludmila.

Pan Peters šel natočit kliku gramofonu. *Ciribiribin* začalo zase od první drážky. Hudba plnila Richarda světem, který se dílně vymykal a současně sem patřil. Byla to rovnováha v nerovnováze. Dával – jako snový dar – valčík Miladě, která o tom neměla tušení, ale tak poslouchala. Hudba mu přiblížila daleké lidi s temnou pleť, kteří si prý nikdy nestěžují. Trubka. Ještě víc trubky. Nejdlejší trubka, jakou kdy slyšel. Lepil pomalu. Hrál si s kosticí, jejíž pomocí přidržoval kůži a díval se na hluchoněmého a jeho dceru a na členy australského záchranného pobřežního sboru na obrázku na zdi.

„Cos dělal, když jsi byl malý?“ zeptala se ho najednou tiše Milada.

„Vypadáš jako baron,“ řekla Marie.

„Vypadám, jak umím,“ řekl Richard.

„Budeš mít dlouhé prázdniny,“ řekl Nowak.

„Jo,“ souhlasil Richard.

Jezdil – do jedenácti let – s výpravami židovských dětí na kolonii, pokud ho nevzala sociální péče do prázdninového tábora. Několikrát byl v Lubné u Rakovníka. Jezdily tam i děti bohatších rodičů, jen si to musely zaplatit; ale pro všechny to bylo stejné. Jednou hráli chlapci fotbal: František Passer z Vršovic, kluk z židovského sirotčince na Vinohradech v Belgické 24, dostal kopačkou do klína. Svíjel se bolestí. Hned z něj stáhli tričko a kalhoty. Kuchařky ho polévaly studenou vodou. Passer už byl zarostlý. Richard tam jako šestiletý chytil a zabil mouchu a vystrojil jí pohřeb. Myslel na to, jak místo mušího hrobu zůstane navždy jeho tajemstvím. Nevycházel si, že zabil mouchu. Cítil divné uspokojení, že mohl zabít. Zabíjejí se mezi sebou takhle – bez důvodu – i lidé? Jen aby viděli a dokázali si, že *dovedou zabít*? Co to udělá? Ve čtvrté třídě pošeptal spolužáku Kubínovi, že kdyby chtěl, mohl se vyspat s učitelkou, Evženií Marxovou. Musel za to napsat trest a přinést podepsanou omluvenku. Maminka ho napřed zbila, „potom se smála“, nakonec chtěla, aby to neříkal Heleně. Samozřejmě jí to řekl hned, jak přišla. To byl pátek, kdy mu odpustila, že vypátral její skrýš a vzal jí korunu.

„Vyvětrejte tu,“ řekl pan Peters. „Půjdu. Dejte mu pokoj. Ne abyste s ním něco prováděly, než přijdu.“

Udržoval dílnu jako byt. Měl chraptivý hlas, jako by pil. Propěvoval si k trubce. Podotkl, že valčík vytrubuje na svou slavnou trubku Harry James. Bylo to, jako by udělal na Němce dlouhý nos. Jsou oblasti, kam nikdy nedosáhnou. Něco, čemu nerozumí a nikdy neporozumí. Věci, pro které jsou hluší a slepí a barvoslepí. Věci, které nemůžou umlčet na popravišti jako generála Eliáše.

Hudba amerických černochoů, džez, byla jedna z těch věcí. Bylo těžké Němce pochopit. Proč? Šlo to asi příliš daleko a tak hluboko do rozdíů duše. Ale tak se mezi sebou lišili i Němci. Zároveň se někdy choval, jako by mu nic nevadilo, ani Němci a Německo, a byl ve svém bytě v dílně jen na návštěvě. Nebo jen jako jednou nohou ve světě dílny, dělnic, dlužníků, kůží, klihu a zboží, včetně německých firem, místních stejně jako říšských. Ve světě příjemného miliskování. Co na tom, že tomu někdo říká prostopášnost nebo smilstvo, cizoložství? Slova jsou na to krátká. Tělo je tělo. Je to slast, kterou nezničí ani německá válka.

„Muž nemá nikdy dost,“ vzdychla si Marie. „Vážně vám to nestačilo? A co láska?“

„Je to jako jídlo,“ řekl pan Peters. „Nemůžeš utěšit žaludek tím, že se nacpal včera.“

„Jen láska má paměť. A hlad,“ řekla Marie. Ani nemusela čekat na mistrův souhlas.

Pan Peters opouštěl dílnu několikrát denně, aby vyjednal do-
dávky, obchody nebo se potkal s některým ze svých obchodních
zástupců. (A možná některou ze svých pletek.) Domluvili se, že se
sejdou hned, jakmile se Emil Ludvig vrátí ze Střešovic.

„Vypadáš čím dál tím víc jako táta,“ řekl pan Peters.

„Lidi to říkají,“ odpověděl Richard.

„Půjdu mu naproti,“ řekl pan Peters. „S tvým tátou je vždycky alespoň trochu legrace. Je pořád dobře naložený. Jak to dělá?“

Ludmila řekla: „Nabízeli mi chloroform.“

Pan Peters slíbil, že se vrátí. Doufá, že tu někdo zůstane déle, ale neřekl kdo. Věděli jen, že si neodpouštěl jedinou noc. Kdoví kde byl vždycky přes den? Po ulici drnčelo vojenské auto.

„Pane Nowak, tady máte kůže. Můžete se do toho pustit?“ zeptal se pan Peters.

Jedině hluchoněmý a jeho dcera nepřestávali pracovat ani na minutu. Měl velké bílé kostice ze slonoviny skoro celé při práci čisté. Vypadali přísně, bez úsměvu. Jen pracovali. Hluchoněmý mluvil s dcerou pohybem rtů, jimiž taky mlčel.

Zabouchly se dveře. Dcera hluchoněmého to zaznamenala, její otec to vyrozuměl od ní. Richard okamžitě nasypal zbytek briket do kamen. Truhlík byl prázdný. Budou muset jít do sklepa. Marie řekla na dotaz Ludmily a Zdeny, že to je jedno, kam pan Peters chodí; jisté je, že když je pryč, není s nimi. (Někdy si tatínek sundal hvězdu, tady ho neznalo tolik lidí, a šli s panem Petersem. Pan Peters říkal, že s tatínkovou kulatou slovanskou hlavou, blondatými vlasy a modrýma očima se nemůže nic stát.)

Obr najednou vynadal krátkým zvířecím skřekem dceři, že mu nepřidala k ruce dost rychle, ačkoli většina práce v dílně odchodem mistra na chvíli ustala. Děvče mu pohybem rtů podalo vysvětlení. Čekali, že ji snad uhodí. Pronikal sem hluk z chodby. Elegantní lidé, kteří chodili k modistce v druhém poschodí nebo k fotografovi o patro níž, mluvili o hlídkách na ulici. Marie si opřela zrcátko o hranu kamene. Pudrovala si nos. Viděla v zrcátku zuřivou tvář hluchoněmého. Chtěla vědět, jestli nemá někdo pinzetu. Nikdo – kromě hluchoněmého a jeho dcery – teď nepracoval.

„Už není uhlí,“ řekl Richard od kamen k Miladě. Myslel na nahé sádrové panny v jejich někdejších krámě.

Nechal Miladu jít napřed; nesl truhlík. Lidé z venkova si v prvním patře prohlíželi vystavené ateliérové fotografie. Ceny se jim zdály vysoké a rámy zbytečně výpravné. Fotografie měly barvu skořice. Hodily by se spíš do nějakého paláce. Nevešli ani dovnitř. Z modistčina studia vyšly do sebe zavěšené dvě ženy. Políbily se na ústa. Za nimi vyšli dva čtyřicátníci s deštníky.

Dole v ohybu chodby ke sklepu se podařilo Richardovi otřít se o Miladu ramenem.

„Promiň,“ zachraptěl.

Obestřela ho závrať. Opojila ho vůně a dotek jejího těla. Milada se zhlédla ve skleněných dveřích starožitnictví. Vypadala silná, neunavená, ačkoli vstávala v půl páté ráno a jezdila vlakem hodinu a zase nazpět, každý den, kromě neděle. Byla ráda, že našla práci u pana Peterse; za rok bude z učednice dělnicí s vyšší mzdou za stejnou práci. Měla představu, že si najde muže jako William Nowak, který pracoval jen dva dny v týdnu a vydělal tolik, co jiní za šest. Vodil si s sebou lepičku, kterou oblékal jako královnu, svou milou. Nemusela se chlubit; všichni viděli, že Nowakova milá má i pod zástěrou nejlepší věci. Nowak měl lehkou ruku. Zkrátka nepřišla ani jeho bývalá manželka a dítě. Ženy sní o takovém společníkovi jako Nowak. Říkaly mu očima, že by s ním mohly vést společenský život. Richard se musel vzpamatovat z doteku živého, pevného a voňavého Miladina těla. Vůně a malátnost ho naplnily, jako naplní člověka sen a procitnutí. Protekl jím vlažný proud, horká vlna, jako prve. Ale vracelo se to silnější.

Chvíli se pro jistotu podržel laťových dveří ve sklepě, aby neztratil rovnováhu. Zeď domu se chvěla, jak nahoře jezdila auta a tramvaje, jako když předtím pochodovali vojáci. Jako podzemní řeka odpovídala zeď sklepa na otřesy chodníku. Sklep byl úzký, jako dům. Opatření protiletectkých složek přispělo k vyčištění každého kouta. Bylo tu elektrické světlo i voda v sudech a protipožární nářadí, veliké české a německé nápisy, jak se dostat v případě náletu ven, a návody k použití hadic a písku, sekerky a krumpáčů a lopat. Do sousedních domů byly prokopány nouzové otvory; vypadaly jako kočičí cestičky. Připadal si najednou ve sklepě jako ve štolách. Miladino hrdlo mu připomenulo labuť,

její pleť sníh. Přehlédl uhříky a tvář ošlehanou větrem a zahlédl její prsa, boky, zadek. Může být i zadnice děvčete to nejhezčí na světě? Odpověď byla obsažena v otázce samé. Miladin zadek svítil ve tmě jako slunce.

„Rozsvítíš?“ zeptala se Milada.

Milada čekala, až Richard otočí vypínačem na zdi. Richard šmátral ve tmě rukou. Věděl přesně, kde je Milada. Udělá to? Ne? Byla blízko, voněla ve tmě, tušil obrysy Miladiných prsou. Pronikalo jím vedro i mráz. Ta vlna. Rozpaky. Strach. Chuť. Touha. Její tělo – tak blízko. Nevěděl, co udělá, jen co si přál udělat.

„Mám rozsvítit sama?“

„Nemusíš.“

„Je tu chladno.“

„Mně ne.“

„U nás na vsi je rodina jako vy,“ řekla Milada, pořád ještě ve tmě. „Šli jsme je v neděli vyprovodit na dráhu. Jedou někam do Polska, snad do Lodže.“

Nesl to Miladin přátelský hluboký a jasný hlas. Pohlazení, které se Richarda dotýkalo. Zdáli i zblízka. Něco, co měl jen hlas dívky nebo ženy. Co bylo v Miladině hlase živé, jako jsou živé květiny, řeka, mraky, svěžest. Byl v stavu to udělat a umřít? Snad by to tak bylo nejlepší. Vítr, který ho odnášel někam do něj, dovnitř, i mimo něho. Prázdnota, kam mizel. Trvalo chvíli, než se k Richardovi dostal smysl slov. „Naložili je do nákladních vagonů. Říkali, že přesídlují celé rodiny; všechny lidi s hvězdou, podle toho, jak na ně přijde řada. Nejdříve lidi z venkova. Potom přijdou na řadu lidi z Prahy a větších měst.“

Richard rozsvítil. Světlo bylo modré. Žárovky musely být zamaľované do poloviny hrušky. Opřel se o stěnu. Zavřel oči. Napadlo ho, co by se stalo, kdyby přikryl Miladě rukou prsa. Viděl, když

otevřel oči, že se ještě usmívala. Slyšel v sobě ozvěnu jejího hlasu, nesmrtelné pohlazení. Snažil se odpočítat si to do tří. Pak to udělá. Políbí Miladě ruce, ústa a hrud'. Nebo alespoň udělá jedno z toho. Jinak si do smrti bude vyčítat, že je zbabělec. Pochopil, že ji tím možná ztratí. Že místo, aby se spojil, se oddělí. Konečně to udělal. Pohladil jí dlaní prsa, odshora dolů. Cítil, jak se zachvěla. Zachvěl se stejně. Nemělo to hranice. Prostoupila ho svými prsy. Cítil ji v dlani, jako by se dotkl slunce. Zároveň s nejistotou pocítil, čím zaplnil v duši, srdci místo až k téhle vteřině prázdné. Teď by se mohl zbořit svět, ani by se nehnul. Zmizel z něj strach, nezodpovězené otázky a mučivost a cítil se šťasten. Dostával závrať.

„Neblázni,“ řekla Milada.

Milada se sehnula a nabrala sama uhlí do obou truhlíků. Do jednoho mour, do druhého brikety. Byla urostlá, silná a čilá. Plech lopaty se v její ruce bořil do kousků uhlí jako do roztráštěného ledovce. Měla oba truhlíky za chvíli vrchovaté. Odfoukla si ze rtů neviditelný uhelný prach. Světlo modře osvětlovalo Miladina záda, boky, nohy a hlavu a vlasy. Cítil ji zase jako slunce. Jako voňavou květinu. Měkký nebo hladký mramor. Tělo, pro které byl hotov umřít.

„Promiň,“ řekl Richard. Zdálo se mu, že mluví z obrovské dálky, která byla blízko výšky a která klesala hluboko. Cítil zmatek i smutek. Jak ho zaplavuje něco, co zároveň stoupá i opadá. Přál si, aby Milada vysypala truhlíky nazpět a mohli tu chvíli zůstat a směl udělat všechno, co si přál. Omlouval se, ale ve skutečnosti byl rád, že to udělal. Ve vteřině dospěl, i když ještě nedospěl. V jediném zlomku vteřiny dosáhl, čeho chtěl, aby si nemusel do smrti vyčítat, že selhal, ale nejenom to.

„Nic se nestalo; už to nedělej,“ řekla Milada kamarádsky.

A pak: „Jsem starší než ty.“

Asi předpokládala, že porozuměl. V práci nejsou žádní světci, říkala tváří a očima. Jsme z jiného světa a kdovíkam tě odvezou? Všechno nás dělí. Pro mě znamená zatím každý den jen vydělat si peníze. Chceš se míchat do takového světa? Vypadám snad jako nevěsta? Potřebuju jiného člověka vedle sebe. Cítil na vlně ticha, co chtěla říct, ale co neřekla. Jen se na něho hezky smála. Měla v úsměvu zralost a připadala mu i s vyrážkami na pleti tváře krásná a vyrovnaná.

„Už jsme hotovi,“ řekla potom.

„Milado,“ řekl Richard.

„Tak si na mě sáhni, když musíš,“ řekla Milada. „Jednou. Oběma rukama. Nikomu to neříkej. Víc se nestane.“

„Proč?“ zeptal se Richard. Nedávalo to smysl. Nehledal smysl. Hledal krásu. Něco, co by trvalo, ale co nebylo ani mimo smysl, ani mimo krásu. Přál si, aby ho Milada vnímala jako dospělého, jako někoho, kdo ji dokáže chránit. S kým bude zároveň vnímat, co je pro ně lepší.

Chraptěl. Všechno se v něm zpřevracelo. Přál si, aby byla bosá a nahá. Znovu se k němu vrátil poryv toho, kdy se jí dotkl poprvé. Bylo to už něco jiného. Cítil rozpaky, pýchu i úzkost nedospělosti. Přál si být dospělejší.

„Možná někdy jindy,“ řekla Milada. „Můžeš mě políbit. Na pusu.“ Něco si rozvážila. „Nebo na prsa, když chceš.“

Přitiskl se k ní. Nechala ho chvíli u sebe. Dotkl se jí rty. Držel je sevřené, než je bezděčně maličko pootevřel, protože je stejně tak pootevřela Milada. Nemusel jí říkat, že ještě nikdy nikoho nepolíbil. Milada podržela rty mírně pootevřené, takže cítil její vlhkost a dech, ale neudělal, kromě toho, nic. Jen vnímal – nebo se mu zdálo – jak se chvěla, a pak jí políbil prsa. Richard cítil poprvé v životě, co je to slavnost těla a duše. Chvíle, kdy člověk

poprvé někoho líbá jinak než maminku. Poprvé, kdy tuší, že by pro někoho nebo pro něco dokázal umřít. Cítil, že taje jako sníh na jaře. Přátelsky ho poplácávala po zádech. Přál si, aby četla jeho myšlenky. Chtěl jí říct, že je nejbližší člověk v jeho životě. To, co je sdělitelné i nesdělitelné, co si venkovská děvčata jako Milada dovedou odpustit, protože si představují následky. Zasněvila ho svými ústy, svými prsy. Ale jinak se ho ani nedotkla, třebaže musela tušit, co se s ním děje od pasu dolů. Nemohl to dostat do slov, leda by šeptal. „Nikdo tu není. Jsme sami.“

Cítila z něj horko. A Richard z ní cítil smích, i když ne výsměch. Tělo. Prsa. Ústa. Klín. Tajemství, kterému nikdo nerozuměl, o němž se nahoře v dílně asi proto tolik proklábosilo.

„Jsme tu moc dlouho,“ řekla později. „Musíš mít rozum.“ Jako by v něm teď něco svedl rozum, rozumná úvaha, soudnost.

Zastrčila lopatku do uhlí, zamkla sklep s vizitkou pana Peterse. Sama vzala těžší z truhlíků s mourem, aby zhasl a ujal se druhého. Mohla si domyslet, že je bude chtít Richard oba protopit co nejdříve, aby zase šli do sklepa.

„Jsi na mě moc mladý,“ řekla, „někoho si najdeš.“

Přišlo jí to znovu k smíchu, jemuž Richard neporozuměl a zrudl. Ale chápal, že je to i pro Miladu hodně smích z nouze. Smála se z rozpaků. Díval se jí zblízka do tváře, plné uhříků, červené kůže. Měla svalnaté ruce a kruhy pod očima, protože málo spala. Měla krásnou hrud', která se jí chvěla každým pohybem; těžká ňadra, zralá jako hrud' mladé ženy, schopné rodit a živit děti. A pak zase viděl – protože šla napřed – její zadnici. Svalnatá stehna a lýtka.

Nahoře v dílně se už pilo. William Nowak přinesl laciné maďarské víno, *bikaver*, býčí krev, a se svou milou, která mezitím přišla, lepil, na svém místě v čele stolu, kde někdy seděl pan Peters, štíhlými, rychlými prsty bystřeji než ostatní. Taky pan

Peters se už vrátil. Pan Peters se chlubil, že umí počítat maďarsky do čtyř, *et kete három ned'*, a díky tomu, kdyby se náhodou dostal do Budapešti, se nemůže ztratit. Richard roztopil kamna; začalo tu být vedro i při otevřeném okně. Kamna byla bachratá a žhavé uhlí se podobalo červeným korálům. Mour žhnul a vypadal jako kousíček pekla. Stejně tak cítil Richard své tělo, od pasu nahoru až ke kořínkům vlasů a od pasu dolů, do klína. Projelo mu to tělem jako elektrický náboj. Cítil, jak se chvěje.

Hluchoněmý se díval stále stejně zlostně na svůj lepicí kámen. Obr pracoval oběma rukama, zatímco jeho tělo zůstávalo nehybné; velká hlava, široká ramena; připomínal ztichlé moře. Věčné mlčení. Richard šel na záchod jako ve snu, vůbec se mu nechtělo. Nevěděl snad ani, proč jde. Na záchodě se dotkl sám sebe. Bylo to pořád ve snu, něco, co dělal podvědomě a co snad ani nechtěl, ale objal se dlaní dole a cítil svou horkost a pak ho polekal a zarazil výtrysk, jako když se rozevře sopka. Zažil poprvé v životě, čím byl kdysi na začátku, kdy ještě nebyl. Omráčilo ho něco temného, spojeného s úlekem a nepoznatelnou blažeností. Byla to pravda? Nevěděl hned, co se s ním stalo, než si to poskládal dohromady. Bylo to v něm hluboko, že o tom nevěděl. Zkusil to ještě jednou. Vrátil se do dílny bledý. Vlezl si pod ponk, na němž už zase všichni pracovali. Někdy si vlezl pod ponk s truhlíkem, aby nabral piliny a topil pilinami. Nikomu to nebylo nápadné. Dílna voněla klihem, kůžemi a vínem a teplem. Na pilinách dole padla na Richarda nepřekonatelná únava. Cítil vyčerpání, které přichází ze sytosti. Nikdo si nevšiml, že je tady. Milada měla ještě svou práci. Opřel si hlavu o vyšší hromadu pilin a zavřel oči. Myslel na bílou hmotu, podivné a nepochopitelné želé, jež z něho vytrysklo, popisované tolikrát a nejrůznějšími slovy a chutěmi a vlastnostmi Marií. Jak se jí dotkl.

Pan Peters se nesešel s tatínkem. Ráno zastřelili Němci českého generála a bývalého předsedu vlády Aloise Eliáše za zradu a napomáhání exilové vládě v Anglii. Koho popraví zítra? Cítil vůni Miladiných rtů, pach chodby a vůni, kterou měl výtrysk z jeho těla. Bylo to první a hmatatelné tajemství, které vyjevuje člověku prvopočáteční pravěký dotek dospělosti, setkání se sebou samým, jak se člověk ještě nepotkal. Z ulice sem stoupaly hlasy, hudba z reproduktorů. Všechno se zdálo ospalé. Podlaha byla plná odkrojků kůží a pilin. Viděl všechny nohy, včetně tenkých nožiček dcery hluchoněmého, Hely, a nohy Marie, jak je držela u stroje okatě přes sebe. Obr nehnul velkýma nohama, pracoval jen rukama. Ostatní tělo sedělo jako vytesáno z kamene. Měl staré medové manšestrové kalhoty a křápy velikosti čtyřicet pět. Richard slyšel nalévání vína. Mohl si představit, jak to hluchoněmému vadí, už pro přítomnost jeho patnáctileté dcery. Byl to pobožný člověk, který si ošklivil, co mohl přečíst ze rtů pana Peterse a Marie, Ludmily a Zdeny. Nechtěl, aby jeho dcera slyšela, jak chutná semeno muže. Richard viděl, jaké prádlo měla Marie. A kde a jaké neměla. Nechtěl se dívat, ale díval se. Viděl, jak a kde byla zarostlá. Kde se vyholovala. Nechápal, jak je možné, že je toho schopen, ale byl toho schopen. Ludmila měla obyčejné bavlněné punčochy. Zdena kulatá, uzlovitá lýtka a cvičky místo bačkor nebo dřevěných pantoflí. Díval se na Miladiny nohy. Snažil se vidět všechno. V duchu sem vtiskl hlavu, tiskl se tváří, čelem, zavřenýma očima. Byla to neznámá touha, která ho pohltila. Držel Miladu v duchu, jak chtěl. Chtěla taky. Nepoplácávala ho přitom po zádech jako divoké dítě, jako hříbě nebo jako by chtěla vyprášit deku. Máš nádherná prsa, šeptal. Je mi všechno jedno. To, že je tu Hitler, že pojedeme do Šanghaje nebo do některého z táborů v Polsku, kam jste doprovázeli vaše známé, v Lodži nebo někde jinde. Máš skvostná

prsa. Opakoval si její jméno. *Milada, Milada, Milada*. Obraz nebo ozvěna života, v němž můžou lidé zůstat bez nebezpečí, aby si chlapec a dívka byli blízko, jako dvě zrníčka písku, rýže, vydělení ze světa, zároveň jeho součástí. Dvě úzké nudličky v obrovském kotli, z něhož se mohou najíst všichni. Byl by s ní rád, třeba ve vagoně, kterým pojedou, ať už pojedou kamkoli. Bloudil v duchu v neznámé krajině, kterou je vlastní tělo, cizí ženské tělo, s bezpečtem hranic. Nesla to ozvěna, co se mu stalo na záchodě, jak mu najednou stoupala krev do hlavy, nával, s kterým se ještě nesetkal; jak ho to skoro omráčilo, než pocítil odliv a sladkou bolest, kterou se otevírá poprvé tělo mužů. To, do čeho se pouštějí muži, než je popraví jako ráno generála Eliáše. Co obsahuje krev. V čem jsou si všichni muži rovni. Co jim vlévá odvalu a sebevědomí a sebevěru, protože jsou, i ve svých vlastních očích, muži. V čem je jejich čest, síla i odhodlání dokázat to znovu, kolikrát budou chtít nebo smět nebo muset.

Pan Peters zase pustil svůj americký valčík. Hlasy se přidávaly k desce. *Ciribiribin*.

„Protopíš majland,“ řekl pan Peters. „Myslíš, že mám doly jako pan Petchek? Snad nechceš ještě přiložit pilinami? Kde jsi, kluku?“

Richard vylezl. Nebylo vidět, jestli něco pod ponkem hledal nebo chtěl přiložit pilinami. Pan Peters se spokojil tím, že nepřiložil.

„Nechceš si s námi taky přituknout? Už budeš brzy muž, jak se mi to jeví. Táta někde musel objevit zlatý důl.“

„Každý má nějaký důl,“ řekla Marie prostopášně. „Víte, co bych chtěla? Trampolínu. Kdo mi dá trampolínu – třeba jen malou – k narozeninám, nebude litovat. Mám narozeniny dvacátého března. Narodila jsem se do konce zimy a začátku jara.“ Byla ráda, když ji pan Peters plácl přes zadeček a všichni to viděli.

„Táta by měl touhle dobou už mít papíry do Šanghaje dvě hodiny v kapse,“ řekl pan Peters. „Abych ti pravdu řekl, na gestapo si je jít vyzvednout by mě dobrovolně nedostali ani párem koní.“

„Nechají si je jistě dobře zaplatit,“ řekl Nowak. „Co to stojí dneska, taková cesta do Šanghaje, kterou musíte zaplatit gestapu?“

„To byste se musel zeptat táty,“ odpověděl Richard. Nowakova pomocnice měla malý hezký nos a tvářila se vážně, jako by byla duchem celou dobu jinde. Nepila. Nowak pil, kouřil a pracoval s lehkostí; nestálo ho to nejmenší námahu.

„Kdybyste si tu chtěli nechat nějaké věci, než se zase vrátíte, klidně si je dejte ke mně,“ řekl pan Peters. „Po válce jako když se najdou.“

„Co byste dělali, kdybyste nejeli?“ zeptal se Nowak. „Otec si platil pojistku, ne? Co s tím udělají?“

„Nevím,“ řekl Richard.

Zrudl. Sedl si zase vedle Milady. Začal lepit schránky pro poznávací známky německých vojáků. Představil si statisíce z milionů německých vojáků, kteří mají kolem krku na tkanici kožené pouzdro, které vychází z jeho rukou, ze stejných rukou, kterými sám sebe zasvětil do tajemství mužství. A z Miladiných rukou. Viděl v duchu ruce a prsty vojáků popravčí čety, která ráno na střelnici v Kobyliších zastřelila generála Eliáše. Jak je to spojeno s učednicí druhým rokem, Miladou, dívkou s nejkrásnější hrudí pod hvězdami mezi Českým Brodem a Prahou, s uhříky ve tváři, se silnými rukama a nohama a velikým, úhledným – jen podle mínění Ludmily trochu paťatým – zadkem. Nebudou mít tušení, kdo to dělal, co všechno udělal. Co ho dnes potkalo. Dělal teď pouzdra z jemnějšího odstínu bělavé chromové kůže, kterou přinesl pan Peters z regálu, rozbalil, nařezal a rozdal. Podle razítek to byla kůže z Belgie, Francie a Nizozemí. Jeden balík byl z Barcelony.

Občas zahlédl Richard koutkem oka hubené ruce a prsty dcery hluchoněmého, když společně namáčeli štětky do kotlíku s kličem, a silné prsty jejího otce. Představil si ke každému sáčku, který mu prochází rukama, německou tvář, krk, hrud', nože, bajonety a uniformy, muže v akci, v tancích, letadlech, ponorkách nebo jak se plíží, veslují v gumových člunech, aby se dostali přes řeku, v lesích, bažinách, na prašných cestách, v pšeničném poli, v brambořišti nebo na dláždění někde v Paříži, Kodani, Amsterdamu nebo v jugoslávských horách, v norských fjordech a zasněžených ukrajinských horách a lesích, v hořících chatrčích někde v Polsku, na motocyklech. Jak zapalují vesnice nebo lesy či žitné pole, jak berou do zajetí vojáky poražených, házejí granáty, pijí z polních lahví, navštěvují polní nevěstince s polskými, českými nebo francouzskými děvčaty a válčí, maskují se proutím, listím nebo květinami nebo sedí opuštěni, raněni, anebo leží nakonec pohozeni jako zabitá zvířata, každý se sáčkem, který pro ně nařezal z kůže pan Peters, naklížila Milada nebo on a pak dva kousky bílé chromové kůže složil, než je sešije Marie nebo některá z dělnic na stroji a než je vojenská správa přidělí některému z vojáků. Viděl v duchu tkanici, na které je zavěšen sáček. Někdo zvedne bezvládnou hlavu, rozepne mrtvému kazajku a košili a odhrne kus spodního prádla a vezme do ruky chromovou kůži s poznávací známkou, jako se dávají, jen bez chromové kůže, psům, kočkám nebo domácím lasičkám. Zahnal to stud, který mu dalo pocítit vlastní tělo, od pasu dolů i od pasu nahoru. Podobalo se to skvrně uschlého řídkého kliču, který ukápl Miladě na ruku. Propojilo se to s ranní zprávou v rádiu, že zastřelili generála Eliáše. S ozvěnou vojenských špalířů a davu na Václavském náměstí, když šla pozdě do práce Marie.

„To je jistá věc,“ řekl pan Peters. „A pokud jde o mě, můžu se dohodnout s ženskou doslova o všem. Zbytek je maření času.“

Zdena vyjmenovala tři věci, které by v životě neprovedla: Nikdy by se asi nenechala fotografovat beze všeho. Marie chtěla vědět proč. Sejmulo by to z ní tajemství, která žena odhalí, jen když se svlékne. Kromě toho měla Zdena za to, že ženy jsou dráždivější oblečené, alespoň trošku. Zadruhé, připustila Zdena, by nechtěla zestárnout. To je nemožné, jistě, uznala; ale jaké to bude, až tělo ztratí pružnost, poddajnost a svěžest? Napjatou kůži bez vrásek? Každý den, řekla, se dívá do zrcadla. Sleduje, jak se jí vrásky pod očima prohlubují a přibývají nové. Nemůže to zastavit. Vypadá už pomalu jako svoje vlastní matka. Je mladá. Nikdy by nespáchala sebevraždu. Ale myslí na to. Proč? V člověku je strašná míchanice. Dobro, zlo, čin, zločin. Všechny možné sklony, nejružnější choutky, pudy, tlaky, chutě. Jedna její kamarádka zabila sestru. Sváděla to před soudem na otce. Přiznal, že se mu často zdálo v mládí, že zabil někoho z rodiny. Snad to zdědila po něm. Má ze sebe někdy strach, řekl otec. Co když ztratí rozum a kontrolu nad sebou jako její kamarádka? Nenávidí nudu i něhu. Je smutná – pro něco nepochopitelného. I uprostřed nejšťastnějších chvil. Stačí jí, aby si míchala kliš. Cítí budoucnost jako díru. Umře možná dřív, než se něčeho dopracuje. Než něco dokáže. Nemůže se přimět, aby se ztratila v prázdnu. Cítí, že existuje, když míchá kliš.

Richard slyšel Zdenu. Když bylo Zdeně kolem čtyř let, hrála si s holkou ze sousedního bytu na maminku a na tatínka. Strkaly si do šterbiny v zadečku stéblo slámy. Nechala psa, aby ji olizoval. Starší holka je přitom viděla a žalovala na ně. Maminka jim doporučila, aby si nechaly šatičky na sobě. Dívala se na maminku, když ji museli vozit na vozíčku, protože zchromla. Maminka na sobě neměla taky nic než deku. Zdena ležela na podlaze. Dno vozíčku, kde seděla maminka, bylo jako okno. Byla tři nebo pět let stará. Cítí se vinna. Člověk nemusí mít na všechno svědky. Už se toho nezbaví. Maminka už umřela.

Pan Peters prohodil, že Němci vážně věří, že žena, která hraje během těhotenství na hudební nástroj, bude mít děťátko s hudebním talentem. Budou to samí Beethoveni. A cokoli zasadí žena během prvního obtěžkání, se ujme. Když sní, co se místo jednou urodilo dvakrát, bude mít dvojčata.

Marie chtěla vědět, jestli je to pravda, že žena neotěhotní, dokud kojí. Nebo že zešediví, když se učeše v šestinedělí. Kde berou Němci takové pověry? Čím to je, že jsou bez sebe, když můžou vystavit nebo prohlížet různá potvrzení, průkazy a doklady? Čím víc razítek, tím všemu víc věří? Jako by razítko znamenalo odpovědnost a věrohodnost. Jistotu. To přišlo Marii k smíchu.

„Blázni se rodí pro štěstí, chudí, aby měli děti,“ řekl William Nowak své milé. „Ze všech mraků neprší. Včera hlásili v rádiu, že žena Wodana, germánského boha, se vozí ve spřežení taženém kočkami. A za starých dob, ještě když ve zdejších lesích tábořili Teutoni, obětovali předchůdci dnešních Němců ze všeho nejradši zvířata, která jim byla nejmilejší. Koně byli pro ně důležitější než lidé, proto je obětovali přednostně. Lidé obětovali jen za zločiny, kterých se dopustili, koně jako odměnu bohům. Den před Valpuržinou nocí se uvolní duchové a Němci se umývají rosou, aby neměli pihy. Bojí se zrzavých. Wodan měl havrana, kterého si posílal pro zprávy, a když je dostal, svolal všechny do Valhally a pochválil dobré a vyčínil hříšníkům. Němci taky věří, že zvířata mezi jedenáctou a dvanáctou mluví. Rozděljí veliké ohně a pak je nechají pohasnout a přes řeřavé uhlí a žhavý popel ženou nejdřív prasata, po nich krávy a voly a koně a naposled husy. Po zvířatech musí proběhnout ohněm muži a ženy; kdyby se plameny znovu rozhořely posíleny větrem, musí se vzájemně pomazat popelem. Taky věří, že bičování je zdravé. V obětním ohni hledali zbytky genitálií zvířat a nesli si je domů, aby zahnali čarodějnice a zajistili si plodnost.“

„K čemu jsou dobré spálené genitálie?“ řekl pan Peters. „To tedy nevím.“ Marie s vědoucím úsměvem přisvědčila: „Já taky ne, pane mistře.“

Najednou se všichni obrátili do rohu, kde pracoval hluchoněmý. Vyrázil ze sebe skřek, jako by ho něco bodlo nebo mu někdo rval ruce nebo nohy nebo hlavu z těla. Vstal, veliký a němý jako strom, s vyvalenými bulvami, zuřivý. Celý se třásl. Nesrozumitelně křičel. Bouřilo se v něm všechno k neudržení a nedokázal to projevit jinak než řevem, zlomeným na tisíc odstínů a přízvuků, z nichž ani jediný nevytvořil slovo nebo aspoň něco blízkého pojmu, jemuž se dalo porozumět. Nebyla to lidská ani nelidská řeč, jen skřek, který trval, protože hluchoněmý měl obrovské tělo a asi obrovské plíce a nepotřeboval se nadechnout. Byl to neznámý vesmír, který se protrhl a hvězdy se sypaly jako lavina. Vyřvával svůj nepřetržitý skřek. Necháпали, co se stalo. Ještě se to nepříhodilo. Chtěl ze sebe vyhnat nemoc? Nějaké nesnesitelné vzrušení? Musela to být neúprosná a nelítostná bolest, svár bezmocného a zuřivého srdce, neproniknutelná maska němého ticha a neospravedlnitelné hluchoty, souhrn všeho, co mu bylo najednou podezřelé, neřestně a záludné, přízraky neštěstí, které se ho najednou dotklo a zmocnilo brutalitou a něčím sprostým.

Byl to stud, kterým se na něj sesul svět kolem něho, dílna. Cítil spoluvinu i nejtišší nejhlučnější úzkost, která se drala ven jeho nesouhlasem. Bylo to krveprolití, které ho zaplavilo jako bahno, neviditelné a nedokazatelné. Byla to strašlivá nechut a odpornost všeho, ztráta vnitřního klidu a rovnováhy, kterou získával prací, zhroucení všeho, co ho zmátlo, jako ještě nikdy. Styděl se za sebe, za dceru i za ostatní, od prvního do posledního? Odhodil masku, která dosud kryla, co si o všech kolem sebe myslel? Stál jako obr uprostřed suti, která kolem něho stoupala jako povodeň a sahala

mu nejprve jen po kolena, pak po hrud' a teď dosahovala až po rty. A stále stoupala, než se v ní utopí.

Obr probodl pohledem pana Peterse a Marii, Zdenu a Ludmilu a znovu Marii a mistra. V očích měl zmatenost, tíhu, nevyslovitelnou pomalost nebo bezmocnost hluchoněmých. Bloudil pohledem, než jeho oči narazily na prázdno, dolní ret v pootevřených ústech maličko poklesl. Zbrunátněl, jako by se už dusil; ještě pořád křičel, v přeryvech, jako by řval hlasitěji a ještě mu stačil dech. Díval se na akvárium s rybičkami skrz vodu a skleněnou stěnu, za nimiž, klidně, netečně, skoro ospale proplouly neonky a zlaté rybky a vzácné čínské exempláře. Zmenšenina dávných průhledných kaprů, které po tisíci letech vypěstovali Číňani. Ryby byly stejně němé a hluché jako hluchoněmý pan Novotný; obeplouvala je voda, průhledná, bezhlučná a neúčastná, rozestupující se a znovu uzavírající za každým pohybem.

„Co se děje?“ zašeptala Milada k Richardovi.

„Není normální,“ řekla Ludmila. „Měli ho dát už dávno do ústavu.“ Ale zněl z toho i její strach a řekla to tiše a s obličejem odvráceným od obra Novotného. Slyšela to jen dcera hluchoněmého Hela a zbytek dílny.

Hluchoněmý se nadechl. Znovu vydával svůj dlouhý skřek. Něco ho zevnitř svíralo a mučilo. Měl křik v napjatých žilách na krku a na čele a v očích, byl skoro šílený a plný nevole a hněvu, v jeho tváři se dala číst ošklivost a odpor, pro které neměl jiný výraz než posunky, skřeky, neschopnost to vtělit do slov. Měl ve tváři vzdor i ponížení a bezvýchodnost, úmornost; jeho tvář, pleť a vrásky připomínaly ohořelou nebo svrasklou kůru na stromech, které zasáhl blesk nebo nápor mrazivého větru, nebo trhliny sopky, pod níž vybuchují neznámé síly a všechno duní, otrásá se. Znělo to na chvíli, jako by si trhal plátěnou košili, kazajku, něco, co

nikdo jiný nevnímal. Nikdo nevěděl proč. Všechny posedl strach. Hluchoněmý se nemohl vyjádřit a vypadal, že ho to roztrhne zevnitř. Jeho křik byl strašnější o bezmoc a neschopnost mluvit. I vysvětlitelný důvod (nebo důvody), které křiky a skřeky obsáhly, se měnily v hrozbu, která končila na jeho rtech, v jeho ústech, nevysvětlená. Připomínal řev ptáka, zvířete, člověka. Vítr, déšť, prach. Balvan, ledovou smršť. A nakonec šepot.

„Snad toho nikdo neřekl tolik,“ řekl smířlivě mistr, aby z jeho rtů mohl hluchoněmý číst. Řekl to jako omluvu.

Neduživá Hela začala otce hladit na hřbetu ruky. Dal si to líbit. To už byl úspěch. Neřekla slovo. Tiše, usedavě plakala. I její pláč byl bledounký, slabý jako unikající vítr. Trhala ramínky a vzlykala. Podívala se na Richarda. Měla na řasách slzy a v očích opuštěnost. Taky hluchoněmý se podíval na Richarda. Richard sklopil oči.

„Uklidní se – sám od sebe,“ řekla konečně dcera hluchoněmého.

Trhala rameny. Měla čistou pracovní zástěru stejně jako hluchoněmý. Hluchoněmý stoupal v neviditelné spirále hněvu a bezmoci a smíření a pobouření a zase po ní klesal ve skřecích. A teď už jen v jejich ozvěnách. Klesly mu koutky úst, plné slin a pěny. Obrátil oči ke stropu. Co to bylo, co viděl, slyšel? Nakonec upřel zrak na epileptického dělníka Lukeše, jako by se něčeho společného dovolával. Lukeš bezděčně kývl.

Nowak a jeho milá nepřestávali pracovat. Byli jediní, kdo nepřestali. William Nowak přitom zároveň celou dobu pozoroval hluchoněmého. Dílnu provoněly kůže z nově rozbaleného balíku. Kůže byla ze syrových kusů z telat, býků a volů a krav a vepřová kůže, kůzlata a kozinka z Ukrajiny, dokonce kusy ještěrek z Afriky.

„Běž už domů, snad dole potkáš otce,“ řekl pan Peters k Richardovi. „Řekni, že je všechno v pořádku. Až dostanu novou kůži, dám mu vědět. Zatím nic nemám.“

Najednou Richard věděl, že mistr není zdaleka tak jednoduchý, jako když se bavil o pohlavním styku, jako by už kromě toho nic zajímavého na světě nebylo. Každé slovo pana Peterse znamenalo tisíc jiných slov, tisíc jiných věcí. Byl jediný, který kromě Williama Nowaka po celou dobu, co pan Novotný vřeštěl, zachoval klid. Kdoví kde bral svou věcnou rovnováhu? To byla rovnováha v nerovnováze, jako když přinesl zprávu z ranního rádia, že zastřelili generála Eliáše. Tím začal den a dalo se říct, že nezačal dobře. Ale tak teď začínal každý den. Kdo má záruku, jak začne den zítra?

Marie vstala. Šla do kuchyně uklidit sklenice. Byly to broušené fialové poháry značky Moser.

„Lidi nebudou lepší, dokud budou mít lidské vlastnosti,“ řekla.

Vyslovila to, jako by se bránila a ospravedlňovala nebo kála. Vyhnula se pohledu na obra. Nikdy neměla pana Novotného ani Helu ráda. Ještě tak byla schopna přijmout na milost epileptika Lukeše. Rušili její představy o krásných lidech. Vrátili to k ranní zprávě pana Peterse o tom, že Němci zastřelili generála Eliáše. Měla vztek na Němce z jiných důvodů než William Nowak. Za to, že z možného udělali nemožné, z normálního nenormální, z přijatelného nepřijatelné. Za to, jak zmrzčili svou duši i duši všech, které okupovali a nutili, aby žili podle jejich zákonů, pravidel a nařízení. Za to, že zpřetrhali nejjemnější a nejslastnější a nejsložitější předivo vztahů mezi ženou a mužem a mužem a ženou, protože dávali přednost armádě přede vším, a zřídili si gestapo, aby dbalo, že to bude tak a nic a nikdo se ani v nejmenším neodchýlí. Už tím, o kolik mladých, krásných a schopných mužů připravili ženy hotové na vdávání, ženy už provdané, těhotné, staré, o kolik mladých a schopných mužů odehnali na svá světová jatka i od těch nejpotřebnějších mladých žen. Nemluvě o tom, kolika

ženám jejich muže zastřelili, oběsili, stáli jim hlavu sekerou. Taky Ludmila předstírala, že si hluchoněmého už nevšimá.

„To budou muset žít nejmíň čtyři sta let, než budou lepší,“ odpověděla Ludmila.

„Všichni jsme už na poloviční cestě do blázince,“ řekl William Nowak své milé, která ani teď neřekla slovo. „Nebo na hřbitov. Nebo do Šanghaje,“ pokusil se Nowak rozrušit stísněnost, kterou sem vnesl hluchoněmý.

Dole v druhém patře křičela modistka na svého psa: „Lazare!“ Následovala nadávka a mazlivá slovíčka na adresu psa.

Milada se chopila koštěte. Začala zametat dílnu. Už byl čas, za chvíli půjdou všichni domů, kromě pana Peterse a asi Marie, která mu uvaří večeři.

Dole slyšeli otevřeným oknem zase pochodovat vojáky. Tramvaje zastavily. Bylo slyšet zvonění a skřípění brzd. To už znali. Ulici 28. října, Václavské námětí a dílnu naplnila svižná pochodová píseň. Tohle byli pěšáci. Zpívali líp a taky hezčí písničky. Bubny, píšťaly, zvonečky. Němci si vždycky se vším vyhrajou. Dalo se tomu rozumět, o skalách, o Rýnu, o německých hraničních kamenech, které nikdo nesmí beztrestně posunout, aby se ho nedotkl hněv germánských božstev. *Německá otčino, ubráníme tě*, zpívali vojáci do kroku; raz, dva, tři, čtyři. Hlasy. Nápěv. Cinkání okovaných bot. Píšťaly. Bubínky. Zvonečky.

Hluchoněmý už neřval. Tekla mu slina na bradu. Dcera mu hladila hřbet ruky oběma dlaněmi... Snad v něm bylo něco, co nešlo vysvětlit; ve skřecích to znělo jako poselství z dalšího světa přes jejich svět do nějakého příštího nebo jiného světa. A zůstala tu ozvěna i v tichu. Hluchoněmý stál a dosahoval až do tří čtvrtin výšky stěny. Díval se na strop, který byl začouzený. Mastnota, saze, výpary z vařeného klišu vytvořily obrazce, které nic neznamená-

ly. Jeho dcera mu teď líbala ruce a zároveň ho hladila. Hnědé kalné oči hluchoněmého hledaly na stropě nebo ve vzduchu něco, co tam nebylo; výčitky svědomí, smysl pro vinu nebo nevinnost, stud. Schopnost něco zastavit, něčemu zabránit. Převyšoval všechny. Zalykal se beztrestností, kterou si vymohla neřest a hřích. Zbabělost, podlost, vraždění nevinných, vyhnanství usazených.

Richard chápal jen částečně, proč ho posílal pan Peters domů. Chtěl se ho zbavit? Rušil je tu něčím? Mohl si domyslet čím. Měl říct tatínkovi o jeho nabídce, že by jim schoval věci? Kde byl tatínek tak dlouho? Možná že ho přistihli bez hvězdy? Známi ho už varovali, že ho viděli na Jungmannově náměstí před lahůdkářstvím pana Zoufalého bez označení. Němci by netrestali jen jeho, ale rodinu, snad celou židovskou obec. Všichni za jednoho, jeden za všechny. Němci se už dlouho s nikým nemazlí. Styděl se zvednout se, ale nebylo mu příjemné dál sedět, i když tu byl s Miladou. Napadlo pana Peterse, že by bylo pro všechny bezpečnější, kdyby sem Richard přestal chodit? Šel protiněmecký vzdor pana Peterse jen sem, navzdory bezplatné pomoci, kterou od Richarda měl? (Alespoň na Richardovi neprodělával.) Napadlo pana Peterse, že by ho za to mohli Němci zastřelit jako generála Eliáše?

„Slyšel jsem, že tátovi nabídli taky místo zedníka na stavbě kasáren SS,“ řekl Nowak.

Richard neřekl, že to slyšel. Bylo mu trapné lhát. Ale něco mu zároveň říkalo, co si musí nechat pro sebe. Odkud to William Nowak věděl? Díval se zase na svůj mramorový kámen. Doznívala v něm ozvěna skřeku hluchoněmého, který se konečně zas posadil. Zpěv vojáků dole dozníval na konci bývalé třídy 28. října a v ohybu na Václavské náměstí u Myší díry směrem k náměstí, kde podle Marie lidi dneska zpívali *Kde domov můj*, zdvihali pravice v nacistickém pozdravu, aby ujistili generála K. H. Franka, že nemají

s atentátem na generála Heydricha nic společného. Podle Marie tolik lidí na Václaváku jaktěživ nebylo. Ne sto, ne sto padesát, ale přinejmenším dvě stě tisíc Čecháčků. Náměstí pukalo ve švech. Všichni připokakaní se tam chtěli vejít a přáli si, aby je mocipáni viděli. *Fuj tajfl*, řekla Marie.

„Nelíbí se mi, že si tu Šanghaj dali zaplatit,“ dodal Nowak. „Čekají na chvíli, kdy přijdeš a poprosíš je, aby tě stáhli z kůže. Motiv, akce i následek můžeš postihnout krátce, když poznáš, že jim jde jen o to tě obrát, okrást a uškrtit. Hrát takhle karty nebo kulečník, zakážou ti lokály.“

A pro uši své milé: „Němci jsou dobří hospodáři. Ty to musíš vědět, máš německou maminku. Jako pohřební ústav. Na každém mrtvém vydělají, co se dá. I na náhrobním kameni a na kytkách.“ Ještě dodal: „Přitom Němci tvrdí, že co je krásné, je pravdivé. A že co nesmí být, má být. Obrátit, to by se jim asi nechtělo.“

Nowakova milá neustala v práci ani na vteřinu. Neměla ráda hlasité nebezpečné myšlenky svého siláka a umělce v práci, jen jeho šikovné prsty, jeho přátelství a co si od něj asi slibovala. Ale jak si má dneska holka plánovat svoji budoucnost? Byla v ní zralost, která odpouštěla Nowakovi drobné přestupky. Nechtěla riskovat, že ho ztratí, ne kvůli nevěře, ale kvůli německé říši.

„Je to spíš výkupné než cestovné,“ řekl Nowak. „Jsou to normální zloději. Normální lupiči. Normální svině. Nepustil bych je ani do nejvykřičenějšího salonu.“

Řekl ke své mlčenlivé poloněmecké milé: „Až se pustí hloub do Ruska, vylámou si zuby jako Tataři. Ať postupují. Poznají, kterou zemi nedostanou, leda na konci světa. Kdo nezamrzne na východě, upeče se v Africe nebo přijde o kalhoty na západě. Nikdo ještě nevyhrál proti celému světu. Nakonec proti nim budou i Italové, ale ti až za pět minut dvanáct.“ A k panu Petersovi: „Škoda, že

Američanům trvá všechno tak dlouho, než se rozhoupou. Až když se pohnou, přidají svou sílu na tu správnou stranu. Nechtěl bych být země, proti které půjde Amerika do války.“ A dodal: „Kdyby se tě pak někdo zeptal, můžeš mu klidně říct i za mě: co je pravdivé, je krásné.“

Venku se už začalo stmívat. Schylovalo se k dešti. Obloha se zatáhla, mraky se snížily. V dílně se rychle zešeřilo. Museli rozsvítit.

Marie si v kuchyni zase upravovala před panem Petersem podvazky. Pan Peters vzal z regálu balík, rozbil ho a vzal kůžu k šerfovacímu stroji na ztenčování okrajů celých kusů. Zapjal ho. Ozvalo se cvaknutí knoflíku, po stropě přeběhl stín zakolísání v elektrické síti a vzápětí naplnil dílnu skřípavý jekot, vysoká zvonivá čára, která přehlušila všechno, co bylo nebo co mohlo být, včetně záchvatu hluchoněmého. Richard se rozhodl, že ještě dokončí hromádku do celkového součtu sáčků pro tisíce a desetitísíce německých mrtvol. Všichni, i Marie a Milada a Zdena a Ludmila a Hela, se zabrali do práce. Marie nechala při usazení za ponk poklesnout prsa, ale něco tomu chybělo. Její tvář se silnou vrstvou pudru se protáhla. Měla sevřená ústa, nebyly vidět její tři zlaté zuby. Ludmila strčila loktem do Zdeny. Práce jim šla od ruky.

Hluchoněmý se podobal lidskému kmeni. Už nevyrážel skřeky, jako by lámal neznámou řeč jako kusy kamene, polena dřeva a ledu – silák, jemuž síla k ničemu není. Pohledem žádal, aby mu dcera rychleji podávala naklizenou kůži. Skřípavý zvuk stroje jako pily, která se zakusuje do nejtěžších kusů, mu nevadil, byl hluchý. Patnáctiletá Hela vypadala ustrašená, ještě bledší než ráno, hubená povadlá květinka. Hluchoněmý vypadal zdrceně. Zpocená košile se mu přilepila na hrud' a na záda. Stroj křičel, jako by na něm pan Peters ztenčoval ne kůži, ale hřebíky. Pak už stroj běžel

pravidelně, zpíval a sténal, zvuk se měnil jen tloušťkou řezaných kůží. Vždycky znovu, s každou novou kůží zvonivá čára, zařezávající se do prostoru dílny, do bubínků v uších. Nic to nemohlo překřičet. Hluchoněmý se podobal lidskému zvířeti, v němž žilo a umíralo něco základního, za co přebíral a zároveň ztrácel odpovědnost, něco otrockého i svobodného, co v sobě potlačil, výraz ponížení i opovržení, který si nesl v kalných hnědých očích. Byly to hlavně jeho oči, které ho přibližovaly zvířeti. Neschopnost slyšet a mluvit. To, co viděl, co možná slyšel svým vnitřním sluchem, jako když hluší skladatelé komponují své nejsložitější skladby. Bylo v něm něco, co se mu odráželo jen ve tváři a odrazem v očích jeho patnáctileté dcery. Podobal se obrovskému spícím ptáku. Seděl nahrbený, s hlavou pokleslou na prsa. Měl v očích popravu generála Eliáše. Těch dvě stě tisíc připodělaných, kteří zpívali na Václaváku *Kde domov můj* a zdvihali pravice k nacistickému pozdravu. Vypadal jako člověk, který už umřel, třebaže ještě žije. A jako člověk, který vidí mrtvé i všechny živé.

„Už jsi nasypal rybičkám vodní vši?“ zeptal se mistr Richarda.

„Jo, už jdu,“ odpověděl Richard.

Vstal a nasypal neonkám, zlatým rybkám a čínským exemplářům z vlhkého papírového pytlíku zbytek vodních vší. V akváriu se na pár vteřin zabělelo, jako když sněží. Neonky, zlaté rybky a vzácné čínské exempláře se na vši vrhaly a jedly je. Cítil na sobě Miladin pohled. Najednou viděl mistra Peterse jinýma očima. Vyčítal v něm hrůzu z války stejně jako strach z Němců, z pomíjivosti mládí, které polykal a spotřebovával jako takzvaný střední věk, a obavu ze smrti, kterou zabíjel milostným stykem s každou ženou, jíž se dostal na kobylku a jež se mu naskytl a souhlasila. Proto se dovolával zákonů z přírody, jako bigamie a nevěry vlaštovek, které si vybírají pro svá příští mláďátka samečka s nejsilnějšími

křídly a nejlepším semenem, a ještě jiných teorií, jež by se daly jen těžko dokázat a jichž se dovolával, protože se mu hodily do říše lidí. A stejně tak viděl najednou jinýma očima ostatní příslušníky dílny. A spatřil jasněji, co předtím možná jen tušil nebo na co se odvážil myslet v nejskrytějším koutku duše, co tuší všichni lidé, tu nejnebezpečnější hranici, kterou má každý v srdci, neviditelnou mez mezi strachem a odvahou, velkorysostí a nízkostí, ctí a bezectností, přátelstvím a nepřítelstvím. Kde se bere v lidech podlost a zbabělost a čím se na tom podílí každý, kdo šíří hrůzu. A nakonec, čím může každý překonat svého nejlítějšího nepřítel – sám v sobě.

Venku pršelo. Tma rychle houstla. Richard byl rád, že se rozhodl odejít. Nikde kolem tu tatínka neviděl. Snad šel tatínek rovnou domů. Richard prošel pasáží Štěrba, kolem kulhavého prodavače novin v kiosku, před kterým jednou stála Lída Baarová se zlatým řetízkem na levém kotníku, aby ji všichni viděli, a nechal za sebou park s kostelem, květinářství. Nahoře v prvním poschodí pasáže byl bar Carioca; hráli předválečné a německé taneční melodie. Reproduktorem je přenášeli dolů do pasáže. Karla Vlacha a Petera Kreudera.

V bufetu měli pudinkové dorty, kostky ve žlutém, hnědém a modrém provedení, místo cukrem slazené cukrínem a bez lístků. Sem tatínek chodil dřív na kafe s bílou mléčnou pěnou, cappuccino, údajně vymyšlené italskými mnichy v kláštorech. Měli tu italské stroje na espresso, tatínek si pochvaloval, že vaří kávu jako v Itálii. Prohlášoval, že si ho může kdekdo koupit za hrníček kafe. Richardovi se zdálo, že se ve všem ztrácel. Dole, už ve tmě, na Národní třídě zase pochodovali vojáci. Teď nezpívali. Bylo slyšet dupot nohou a okovaných bot. Neviditelné špalíry vojsk nejsilnější armády na světě. Kroky se slévaly, jako by pochodoval pohádkový, neviditelný obr.

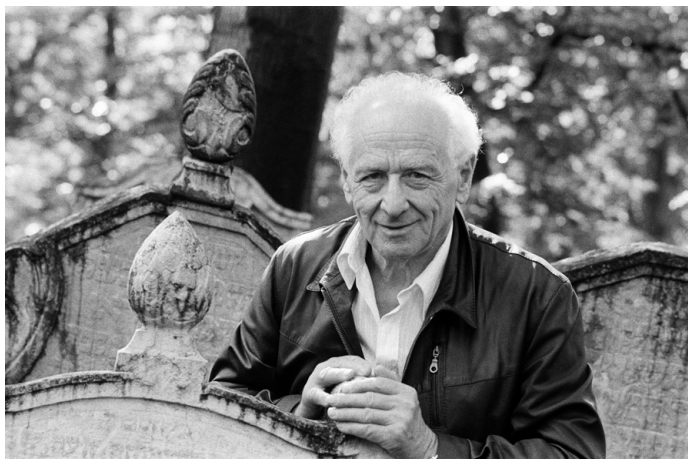
Ediční poznámka

Próze *Zasvěcení* dal autor vzniknout v roce 2003 vyjmutím a samostatným zpracováním jedné motivické linie románu *Dům vrácené ozvěny* (vydaného roku 1994 po významném rozšíření původní povídky), který v podobě po této úpravě vydáváme též. Text naší e-knihy přitom vychází ze znění prózy doplněné autorem pro vydání v roce 2009.

Zachováváme autorovy zvláštnosti řešení interpunkce i psaní velkých písmen (např. říše, míněno období fašistického Německa, a jiná označení dobových reálií), přitom však nedokážeme odlišit případy redakčních zásahů, opravujeme jen zjevné překlepy a omyly (např. náležité šerfovací m. šifrovací apod.).

Redakce MKP

Arnošt Lustig (21. 12. 1926, Praha - 26. 2. 2011, Praha)

„Fascinuje mě židovská mravnost, podle které musí člověk dodržet dané slovo, i kdyby měl prodělat, protože to znamená, že má duši. Staří Židé věřili, že mravnost je jako pták letící nad mořem. V okamžiku, kdy přestane mávat křídly, spadne a utopí se. Slušnost si člověk nemůže našetřit ze včerejška. Musí být slušný teď, zítra, napořád, znovu a znovu.“

Arnošt Lustig

Prozaik, scenárista, novinář, pedagog, který věnoval podstatnou část své tvorby holocaustu. Patří k nejvýznamnějším světovým autorům zabývajícím se tímto tématem.

Věnovat se především leitmotivu židovské masové vraždy se rozhodl po zkušenostech z koncentračních táborů Terezín, Osvětim-Birkenau a Buchenwald. V dubnu 1945 se mu povedlo utéct z transportu smrti, který mířil z Buchenwaldu do Dachau nebo

Terezína. V Praze se zúčastnil Květnového povstání. Z rodiny přežily pouze matka, sestra a sestřenice.

Po osvobození začal v Praze studovat obchodní akademii, na podzim 1945 přešel na Vysokou školu politickou a sociální, kde vystudoval novinářství. Profesionální dráhu započal v Československém rozhlasu v roce 1948 jako válečný dopisovatel z arabsko-izraelského konfliktu. V šedesátých letech patřil v Československu k nejprodávanějším autorům, jeho knížky vycházely ve více než půlmilionovém nákladu. Mezi lety 1961 a 1968 pracoval jako scenárista Filmového studia Barrandov. Filmy natočené podle jeho předloh a scénářů obdržely řadu trofejí na festivalech v Amsterdamu, Locarnu, Benátkách, Pesaru, Monte Carlu, Mannheimu, San Sebastianu. Do filmu *Obchod na korze* (1965), vůbec prvního československého filmu oceněného Oscarem (1966), napsal dialogy.

Pak strávil coby zakázaný spisovatel a scenárista přes dvacet let v emigraci, především ve Spojených státech, a za opuštění republiky ho československý komunistický režim odsoudil k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. V USA se mu dostalo cti číst vlastní tvorbu v Bílém domě i v Kongresu. Na The American University ve Washingtonu, D. C., se stal profesorem literatury, tvůrčího psaní a filmu.

Po listopadu 1989 pracoval a žil střídavě ve Washingtonu, D. C., a v Praze. Doma v Čechách postupně publikoval 23 beletristických knih a řadu knih esejů, filozofických úvah, projevů a novinových článků. Dostalo se mu mnoha poct a významných funkcí – mimo jiné byl čestným předsedou Společnosti Franze Kafky a společnosti Česká hlava, členem filmové poroty Mezinárodního filmového festivalu v Karlových Varech. Stal se nositelem mezinárodní literární Ceny Franze Kafky, ceny Emmy za televizní scénář, laureátem Americké akademie umění a věd za celoživotní literární

přínos, dvojnásobným nositelem Národní židovské ceny ve Spojených státech, nositelem Ceny B'nai B'rith, byl pasován rytířem Řádu Marka Twaina. Za novelu *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou* byl navržen na nejprestižnější americkou Národní knižní cenu, kterou však nezískal, protože tou dobou ještě nebyl americkým občanem. Opakovaně byl v užším seznamu spisovatelů nominovaných na Nobelovu cenu, za celoživotní dílo byl nominován na Mezinárodní Man Bookerovu cenu i na Pulitzerovu cenu. V roce 2018 byl digitálně zrestaurovaný film *Démanty noci* uveden na Filmovém festivalu v Cannes.

V srpnu 2020 byl v Praze založen Nadační fond Arnošta Lustiga za účelem šíření a rozvíjení humanistického odkazu jeho celoživotního díla.

Lustigův mimořádný globální dopad potvrzuje i skutečnost, že sté výročí jeho narození bylo organizací UNESCO zařazeno na prestižní seznam významných jubileí připomínaných v letech 2026–2027.

Eva Lustigová
Nadační fond Arnošta Lustiga,
www.lustigfoundation.cz

19. 1. 2026

unesco

Oslavy 100. výročí narození
Arnošta Lustiga,
spisovatele (1926-2011)
ve spolupráci s UNESCO

Autoři nesou odpovědnost za výběr, prezentaci názorů a vyjádřené postoje obsažené v projektu
Festivál100, které nemusí nutně odrážet stanoviska UNESCO a nezavazují UNESCO.

Arnošt Lustig Zasvěcení

Jubilejní edice k 100. výročí narození Arnošta Lustiga

Úvodní slovo a medailon autora Eva Lustigová

Ex Libris Renáta Fučíková

Fotografie Petra T. Růžičková, Muzeum fotografie a moderních
obrazových médií v Jindřichově Hradci

Fotografie na obálce Unknown man / Shutterstock.com

Korektura Jaroslava Bednářová

Technická redakce Markéta Teuchnerová

Vydala Městská knihovna v Praze

Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. elektronické vydání

Verze 1.0 z 10. 4. 2026

ISBN 978-80-274-4935-4 (epub)

ISBN 978-80-274-4936-1 (pdf)

ISBN 978-80-274-4937-8 (prc)

KNIHOVNA? KNIHOVNA!

Využijte **prostor**
pro studium, setkání,
kulturu i relax.

Stahujte **e-knihy zdarma**
z e-knihovna.cz, prohlížejte
digitalizované tituly na
digitalizovane.cz.

Sledujte **videocasty**
a přednášky na
youtube.com/@knihovnaPraha.

Půjčte si obraz v Artotéce,
audioknihy, CD, film
nebo deskovou hru.

Tvořte se dřevem, papírem,
barvami, kůží i látkami.
Otevřený ateliér DOK16,
Atelier Jezerka a Kreativní
centrUM v Ústřední knihovně.

Navštivte přednášky,
koncerty, autorská čtení,
filmové projekce, akce
pro děti. Sledujte
mlp.cz/akce.

Vyzkoušejte svět
virtuální reality.
Více na mlp.cz/vr.